

Gheorghe I. Brătianu

TRADIȚIA
ISTORICĂ
DESPRE
ÎNTEMEIEREA
STATELOR
ROMÂNEȘTI

Editura Eminescu

Texte digitizate la Biblioteca Județeană Mureș în cadrul proiectului
"Mai aproape de lectură: biblioteca publică în serviciul studenților".
Proiect realizat cu sprijinul Administrației Fondului Cultural Național.

GHEORGHE I. BRĂTIANU

**TRADIȚIA ISTORICĂ
DESPRE ÎNTEMEIEREA
STATELOR ROMÂNEȘTI**

Ediție îngrijită,
studiu introductiv și note de
VALERIU RÂPEANU

TABLA DE MATERII

Gheorghe I. Brătianu. *Studiu introductiv de Valeriu Râpeanu*
Notă asupra ediției

CUVÎNT ÎNAINTE

I. INTRODUCERE: VALOAREA TRADIȚIEI CA IZVOR ISTORIC.

Ritmul hegelian în cercetarea istoriei: teză, antiteză, sinteză. Aplicarea formulei la problema tradiției istorice: în secolul trecut și astăzi. 1. Tradiții istorice ale Antichității: *Biblia*, poemele omerice, întemeierea Romei. 2. Tradiții istorice medievale: originile Confederației elvețiene; poemele epice: *Chanson de Roland*, *Nibelungenlied*, *Cantar del mio Cid*. Elemente istorice în folclorul balcanic. Un exemplu din cercetări proprii: tradiția stăpânirii bulgărești la Cetatea Albă (începutul sec. XIV) în lumina documentelor.

II. ASĂNEȘTII.

1. Aromânii și imperiul Asăneștilor; răspîndirea și vechimea elementului românesc din Balcani. 2. Originea Asăneștilor și a mișcării lor: localizarea ei în munții Haemus. 3. Vlahii dintre Balcani și Dunăre: dovezi ale existenței și cauzele dispariției lor. Mișcări de populație în Peninsula Balcanică în sec. XIII și XIV. 4. Evoluția imperiului Asăneștilor: procesul de bulgarizare în sec. XIII și cauzele sale. Încheiere.

III. TRADIȚIA ISTORICĂ A DESCĂLECATULUI ȚĂRII ROMÂNEȘTI.

1. Descălecatul și istoriografia română modernă. De la Xenopol la Hasdeu, Onciul și Iorga. Părerii recente: spre o reconsiderare a chestiunii descălecatului în lumina cercetării geografice. 2. Critica și tradiția istorică: metoda de restaurare a monumentelor istorice și critica textelor în secolul trecut. 3. Temeiuri nouă ale descălecatului. Cercetări lingvistice: concluziile d-lui prof. Samilșcheg cu privire la originea Românilor și tradiția descălecatului. 4. Temeiuri nouă istorice: starea politică și socială a Românilor din Ardeal la sfârșitul sec. XIII și consecințele ei asupra posibilității istorice a descălecatului. Încheiere.

IV. TRADIȚIA ISTORICĂ A DESCĂLECATULUI MOLDOVEI.

1. Tradiția ca izvor istoric: paralelismul în interpretarea izvoarelor istoriei elvețiene și a celor ale istoriei românești. 2. Descălecatul Moldovei: istorie și legendă. Ciclul eurasiatic al legendelor descălecatului. Înțelesul politic al tradiției moldovenești. 3. Interpretări nouă ale descălecatului: teoriile istoricilor maghiari și cercetările d-lui prof. I. Moga. 4. Întemeierea statelor românești în dezvoltare paralelă: formațiuni politice locale, anterioare descălecatului, în Muntenia și în Moldova, și unificarea lor. Încheiere.

V. MOLDOVA ÎNAINTE DE DESCĂLECAT.

I. *Roman și Vlachata în tradiția istorică a descălecatului Moldovei.*

1. Eroii eponimi Roman și Vlachata: interpretări moderne ale cronicei anonime moldovenești. 2. Ducele Ramunc, mit etiologic sau figură istorică? O paralelă. 3. Roman și Olaha, *duces ruteni*, din relațiunea de călătorie a fr. Giovanni da Pian del Carpine (1247). Încheiere.

II. *O nouă mărturie despre un Voievodat Moldovenesc în veacul al XIII-lea.*

1. Cronica lui Thomas Tuscus; războaiele lui Otokar al II-lea, regelui Boemiei și României. Episodul din 1277 în lucrarea d-lui M. P. Dan. 2. Români și Ruteni. Interpretarea pasajului din cronica lui Tuscus în lumina legăturilor dintre ei. O nouă lămurire a cronicei lui Ottokar de Stiria. Încheiere.

VI. TRADIȚIA ISTORICĂ DESPRE VOIEVODATELE ROMÂNEȘTI DIN ARDEAL.

1. Tradiția istorică a notarului anonim al regelui Bela; punctul de vedere al istoriografiei maghiare. Povestirile istorice și epice în Evul Mediu. 2. Românii în Cronica Anonimului: „Păstorii Romanilor” și voievodatele din Ardeal și Banat. 3. Temeiuri nouă lingvistice și istorice ale tradiției Anonimului. Ducatele de graniță bizantine și voievodatele slavo-române. Influența bulgară, localizarea ei în timp și în spațiu. 4. Voievodatul Ardealului, originile și evoluția sa istorică, în legătură cu tradiția Anonimului. Încheiere.

CONCLUZIE

LA TRADITION HISTORIQUE SUR LA FONDATION DES ETATS ROUMAINS (RÉSUMÉ)

ANEXA: IZVOARELE ISTORICE ALE TRADIȚIEI ÎNTEMEIERII STATELOR ROMÂNEȘTI

Notă introductivă. I. *Voievodatele din Ardeal*. 1. Cronica Notarului Anonim al regelui Bela. 2. Simon de Keza.

II. *Descălecatul Țării Românești*. 1. Luccari, *Copioso ristretto degli Annali di Rausa*. 2. Cronica anonimă a Țării Românești a) ed. Bălcescu-Laurian, b) Ms. 121 Acad. Română. 3. Hrismologiul lui Ligaridis. 4. Cronica zisă a lui Constantin Căpitanul.

III. *Descălecatul Moldovei*. 1. *Chronicon Dubnicense* (Ioan de Kürüllö). 2. Dlugosz, *Historiae Polonicae*. 3. Vechile cronici moldovenești. 4. Cronica anonimă moldovenească. 5. Grigore Ureche și Simion Dascălul. 6. Codex Bandinus. 7. Miron Costin: *De neamul Moldovenilor*. 8. Cronica Țării Moldovei și a Munteniei. Notă bibliografică.

REZUMAT CRONOLOGIC

Note și comentarii de Valeriu Râpeanu

I.

**INTRODUCERE:
VALOAREA TRADIȚIEI
CA IZVOR ISTORIC**

I. INTRODUCERE: VALOAREA TRADIȚIEI CA IZVOR ISTORIC

În recenta sa conferință, rostită cu prilejul deschiderii Universității din București, despre „substratul biologic al progresului”, d-l prof. Gr. T. Popa a amintit de dialectica lui Hegel și de ritmul ei progresiv, care a influențat atât de adânc concepția istorică a lui Karl Marx.¹ Se știe că pentru filosoful german, orice afirmațiune cuprinde și antinomia, negațiunea ei, care duce însă în mod firesc la o nouă afirmațiune, superioară celei dintâi, deoarece ține seamă și de elementele ce i s-au opus. *Teză - antiteză - sinteză*: astfel se desfășoară fazele necesare ale gândirii după dialectica hegeliană, determinând, prin oscilațiunile lor, drumul necesar al progresului în cunoștințele omenirii.²

Lăsând la o parte aspectul filosofic propriu-zis al problemei și înrîurirea acestei metode de cugetare în dezvoltarea diferitelor sisteme, nu putem tăgădui că ea și-a aflat verificarea în evoluția cercetării istorice din perioada modernă și contemporană. Cu deosebire se poate urmări ritmul hegelian, în modul de a privi unul din factorii însemnați pe cari s-a întemeiat, și se mai întemeiază într-o largă măsură, povestirea întâmplărilor și a împrejurărilor trecutului, ce alcătuiește materia istoriei. E vorba de tradiția despre unele evenimente sau stări de lucruri, păstrată de izvoare istorice, altele decât documentele sau monumentele contemporane, în înțelesul strict al cuvîntului. Acesta este chiar cazul, în mod obișnuit, în ce privește originile și întemeierea unui stat, a unei cetăți sau începuturile mai depărtate ale oricărei istorii naționale. În lipsa unor texte sau acte precise, versiunea istorică a acestor începuturi e reprezentată de obicei de relațiunea unei cronici mai târzii, scrisă uneori cu secole în urmă. Adesea se amestecă în această relațiune elemente de basm sau de legendă; vreo poveste legendară, aparținînd unui anumit ciclu, care se repetă din loc în loc și din veac în veac, își află aci o localizare, în astfel de condiții încît nu mai poți distinge ceea ce e specific, deci întemeiat pe o noțiune oarecare a realității, de ce e numai adaptat dintr-un ciclu de legende la alte împrejurări.

Istoriografia medievală și în mare parte și acea a Renașterii au avut pentru asemenea tradiții un deosebit respect. Genealogiile fanteziste ale Merovingienilor, cari făceau din regii franci urmași ai luptătorilor Troiei fugiți în Apus - paralelă ce se opunea descendenței romane din *pater Aeneas* - a aflat multă vreme crezare în operele istorice, și nu numai în scrierile de acest gen ale Veacului de Mijloc. Originile Confederației elvețiene, în legătură cu minunata poveste a arcașului Wilhelm Tell, au fost înregistrate de cronici din a doua jumătate a veacului al XV-lea; vom avea prilejul să revenim mai pe larg asupra acestui episod caracteristic, care a trecut, ca cele mai multe tradiții, în literatura clasică a manualelor pentru școli. Și istoriografia antică a cunoscut asemenea tradiții semilegendare de întemeiere și de începuturi, începînd cu acele ale *Bibliei* și ale poemelor homerice, și continuînd cu analele primitive ale Romei, sub cei șapte regi. Pînă în pragul epocii moderne a istoriei, cînd se înmulțesc nemăsurat cunoștințele și izvoarele de informație, povestirile tradiționale au un rost însemnat în descrierea vremurilor ce nu au lăsat mărturii documentare, și a căror amintire ni se păstrează, în mod firesc, de relațiuni mult mai recente decât faptele pomenite.

A venit însă și în acest domeniu reacțiunea spiritului critic. Secolul „luminilor” îndeosebi, al XVIII-lea, cu credința sa în rațiune și în legile ei, a început să sape la temeliile tradiției și să dărîme legende. Veacul al XIX-lea a adăugat acestei tendințe raționaliste și iconoclaste metoda severă a criticei izvoarelor: legende au fost urmărite, analizate și disecate, reduse la un țesut de contraziceri și anacronisme. Afirmațiunii istoriografiei antice și medievale îi urmează astfel negațiunea școlii

¹ În broșura *Prefață la o nouă viață universitară*, publicată de Universitatea din București, 1945. Cf. de altfel în aceeași materie ca aci: Hasdeu, *Negru Vodă*, p. II ⁽¹⁾.

² Metoda e folosită și în domeniul altor discipline. Cf. Ch. Burky, *Grandes Puissances et organisation du Monde*, éd. de la Baconnière, 1943, p. 123: „Si l'évolution ne se déroule jamais en ligne droite et de façon uniforme, mais qu'à la base de toute croissance, de toute histoire, de tout devenir, il faille franchir les trois étapes de la thèse, de l'antithèse et de la synthèse de Hegel...”

critice moderne, tezei - antiteza. Ea își află expresiunea desăvârșită în lucrările clasice de la sfârșitul veacului trecut, despre metoda și studiul istoriei.

„Trebuie deci să ne ferim de ispita de a trata legenda ca un amestec de fapte exacte și de erori, - scriau, în 1899, Ch. V. Langlois și Ch. Seignobos⁽²⁾, în cunoscuta lor *Introducere la studiile istorice*”³ - din care ai putea prin analiză desprinde „fărîme” de adevăr istoric. Legenda alcătuiește un bloc, în care sunt poate cîteva fărîme de adevăr și ale cărui elemente le poți chiar analiza. Dar nu ai nici un mijloc să deosebești dacă vin din realitate sau din imaginație. Este, după expresiunea lui Niebuhr, „o vedenie produsă de un obiect nevăzut, după o lege de refracțiune necunoscută”. Iar puțin mai departe: „Trebuie să ne resemnăm să tratăm legenda ca produsul imaginației unui popor; poți căuta în ea concepțiile poporului, nu faptele exterioare la care a asistat. Regula trebuie să fie deci înlăturarea oricărei afirmațiuni de origine legendară; și nu e vorba numai de povestiri de formă legendară; o relațiune de aparență istorică, fabricată cu datele legendei, ca întîile capitole din Tucidide, trebuie de asemenea înlăturată.”

Împotriva erorilor sau a falsificărilor voite, strecurate în tradițiile păstrate de izvoarele istorice, se rostește de asemenea Ernst Bernheim⁽³⁾, cealaltă autoritate unanim recunoscută în materie de metodă și critică, în cercetarea disciplinei noastre. El deosebește basmul autentic, care se reazămă pe o întîmplare istorică reală, chiar deformată în cursul vremii, de acel închipuit, care folosește elemente mitice sau legendare, fără nici o legătură cu realitatea, integrîndu-le însă într-o povestire de caracter istoric. „Avem destule exemple de invenție voită și împrumut de basme, fie din trufie familiară, mîndrie de strămoși, fals patriotism local sau falsă religiozitate... Cu deosebire istoria întemeierii orașelor, a statelor, bisericilor și mînăstirilor se deosebește prin falsificări, care răspund dorinței de-a îndepărta începuturile într-o vreme cît se poate de venerabilă, de-a le lega de ctitori cît mai vechi.”⁴ În special se atrage atenția asupra „basmului călător” (Wandersage), temă mitică ce se mută din loc în loc, la cele mai mari depărtări în timp și în spațiu și contribuie astfel la denaturarea adevăratei istorii și la dezorientarea cercetătorilor. Un astfel de „basm călător” ar fi și legenda lui Tell, introdusă în povestirea originelor Confederației elvețiene, care seamănă însă prea mult cu acea a arcașului Toko, amintit de *Historia Danica* a lui Saxo Grammaticus, pentru a nu fi bănuită de a fi doar un mit germanic, ce alcătuiește un corp străin în relațiunea împrejurărilor locale, care au dus la unirea celor trei cantoane și la lupta împotriva Habsburgilor. Dar prezența acestui element de povestire oarecum suspect aruncă o umbră de îndoială asupra întregii relațiuni. „Un bun exemplu al fascinațiunii ce o exercită o povestire amănunțită este legenda originii ligei celor trei cantoane elvețiene primitive (Gessler și conjurații de pe Grütli)”, scriu în această privință Langlois și Seignobos.⁵

„Ea a fost fabricată în veacul al XVI-lea de Tschudi și a devenit clasică de la Wilhelm Tell al lui Schiller, încît a trebuit multă trudă pentru a o smulge”. Vom vedea mai departe cum a evoluat în această materie judecata istoricilor mai apropiați de noi. Fapt este că elementul legendar și, în consecință, cel tradițional de care e foarte adesea legat au fost proscrie de metoda severă a istoriografiei sistematice și științifice. „Dacă în temeiul unei asemenea examinări metodice am recunoscut o tradiție ca legendară, scrie Bernheim, nu mai putem considera datele izolate ce le cuprinde ca fapte istorice, pentru că în sine nu sunt imposibile sau de-a dreptul fabuloase, ci mai trebuie să intervîie anumite momente, cari să vădească posibilitatea lor de a fi crezute, în măsura principiilor... generale de critică. Trebuie desigur un oarecare curaj să fii consecvent în această privință, să-ți spui că din atîtea tradiții frumoase, dacă sunt recunoscute drept legende, nu mai poate rămîne măcar o singură trăsătură ca adevărată, fără un motiv deosebit; să te hotărăști a părăsi o bună bucată din cunoștințele pînă atunci valabile, și aci se greșește încă mult, cu toată cunoașterea critice. Dar trebuie și în punctul acesta să ne străduim să nu voim a ști mai mult, decît ce se întemeiază pe adevărul sigur.”⁶

Astfel s-a ajuns la o neîncredere generală, și generalizată, în ce privește tradiția istorică.

³ *Introduction aux études historiques*, 2e édit., Paris, 1899, p. 154-155.

⁴ *Lehrbuch der historischen Methode und Geschichtsphilosophie*, ed. 5-6, Leipzig, 1908, p. 349-350.

⁵ *Op. cit.*, p. 136, n. 2.

⁶ Bernheim, *op. cit.*, p. 384.

Existența ei însăși a fost în cele din urmă contestată: tot ce relatează izvoare mai târzii, cu sau fără amestec de legendă sau de mit, e prin aceasta chiar supus bănuielii. „De ar fi să credem că tradiții populare pot păstra timp de veacuri amintirea precisă, datată cu grijă, a unei serii complicate de evenimente, aceasta e o presupunere ce nici nu merită măcar a fi reținută. Poporul nu-și amintește nimic. Cele mai mari evenimente trec peste el fără a lăsa vreo urmă.” Astfel se exprimă într-un studiu recent Ferdinand Lot,⁷ unul din cei mai de seamă medievaliști ai zilelor noastre.⁽⁴⁾ Coincidențele constituie de asemenea un motiv de a bănui adevărul sau „credibilitatea”, dacă putem folosi acest neologism, a unei relațiuni istorice. Astfel pentru Bernheim, povestirea, clasică în literatura germană, a femeilor credincioase de la Weinsberg care, obținând voia regelui Conrad de a părăsi cu avutul lor cetatea asediată, pleacă luând pe umeri pe bărbații lor, nu e vrednică de crezare, pentru că se repetă în diferite alte localități în Evul Mediu. I se pare cu deosebire un motiv de îndoială faptul că același analist din Colonia, care relatează acest incident din anul 1140, își scrie cronica vreo treizeci de ani mai târziu și amintește fapte asemănătoare la asediul și luarea cetății italiene Crema la 1160, de către Frideric I Barbarossa.⁸ Trebuie să mărturisim că acest mod de a judeca și de a interpreta izvoarele pare a depăși cerințele critice, și s-ar putea adăuga la exemplele de „hipercritică” pe care același autor le înșiră câteva pagini mai departe.⁹ Desigur pentru istoricul german tradiția, chiar verbală, nu e cu totul de respins, dar în examinarea critică a elementelor ei, căreia îi consacră un paragraf deosebit, intervin atâtea momente și atîția factori de suspiciune - concentrarea unor fapte și împrejurări diverse asupra unei singure personalități, accentuarea excesivă a unor anumite trăsături, adaptarea povestirii la anumite tipuri, în etica și spiritul vremii etc. - încît rămîne ca regulă generală prea puțin din materialul istoric ce-l cuprinde tradiția respectivă.¹⁰ Se poate spune deci că în pragul secolului nostru, critica a ajuns aproape să elimine tradiția din izvoarele ce le socotește folositoare, ale istoriei, întemeindu-se numai pe mărturia precisă a documentelor cu dată certă. Antiteza față de poziția istoriografiei mai vechi e aproape desăvîrșită: respectului, desigur exagerat, al tradiției, acceptate fără rezervă ea izvor de informație al istoriei, i se opune o negațiune nu mai puțin absolută, a cărei exagerare rămîne să o dovedim. Și, într-adevăr, legea ritmului hegelian își afirmă încă o dată valoarea: în ultimele decenii asistăm, în domeniul istoriei antice și medievale, la o revalorizare a tradiției, desconsiderate de știința istorică modernă, în temeiul unor nouă descoperiri sau interpretări, care alcătuiesc sinteza ce urmează și de rîndul acesta antitezei și acopere opunerea ivită între vechea afirmațiune, și negațiunea care a înlăturat-o. Dar pentru a demonstra mai bine acest proces, ale cărui consecințe voim să le aplicăm în ultimă analiză istoriei românești, e mai bine și mai lămuritor să aducem câteva exemple din împrejurările cele mai cunoscute ale istoriei universale. Evoluția gândirii și cercetării istorice vor reieși în modul cel mai limpede și concluziile se vor impune de la sine.

I. TRADIȚII ISTORICE ALE ANTICHITĂȚII

Fiind vorba de tradiții istorice, e logic să începem cu cea mai cunoscută și în același timp și cea mai venerabilă, dar nu mai puțin contestată: cea a *Bibliei*.

Raționalismul timpurilor moderne, în opunere totală cu credința religioasă, nu putea să nu-și ia ca obiect de cercetare și discuție textul *Scripturii*, mai întîi în ce privește *Vechiul Testament*⁽⁵⁾, care de fapt e în întregime o tradiție istorică a celor mai vechi vremuri, pe urmă însă și în privința *Evangeliei*. Pornind de la filosofia lui Locke, raționaliștii englezi au influențat gândirea lui Voltaire, a cărui atitudine față de tot ce era religie și biserică este îndeajuns de cunoscută. Critica propriu-zisă a textului biblic, după regulile moderne ale erudiției, a pornit însă în Germania veacului al XVIII-lea, în care oameni ca Griesbach, Nicolai, Lessing se înscriu printre cei dintîi ce au pus la îndoială autoritatea și autenticitatea tradiției ce o redau cărțile sfinte. Dezvoltînd aceste argumente,

⁷ *Bretons et Anglais aux Ve și VIe siècles, The Sir John Rhys Memorial Lecture*, British Academy, 16, 1930, p. 6.

⁸ Bernheim, *op. cit.*, p. 352 și urm.

⁹ *Ibid.*, p. 385 și urm.

¹⁰ *Ibid.*, IV, § 4,1 d. p. 494 și urm.

Einhorn și Paulus au încercat lămurirea, prin procese naturale, ale întâmplărilor minunate din Vechiul și Noul Testament. Medicul francez Astruc este acel care atrage atenția asupra celor două expresiuni, cari înseamnă în textul ebraic Dumnezeu: „Elohim” și „Iehova”, și deduce de aci două redactări, întrunite pe urmă de copiiști mai târzii într-una singură.¹¹ Cu Bauer, Vater și De Wette, ajungem la o critică mai strînsă a diferitelor părți ale *Vechiului Testament*, din care unele sunt de-a dreptul contestate ca izvoare istorice, fiind socotite interpolări sau adausuri târzii. În secolul al XIX-lea, *Viața lui Iisus* a lui Strauss, urmată la 1863 de cartea cu același titlu a lui Ernest Renan, de un atît de mare răsunset, și de istoria aceluiași a poporului lui Israel, înseamnă punctul culminant al negațiunii în ce privește valoarea istorică a tradiției biblice și a povestirii *Evangeliei*. Dar chiar fără a merge la consecințe extreme în domeniul credinței, o întreagă școală critică, denumită în țările anglo-saxone „înalță Critică”, a lucrat de atunci la o corectare și interpretare a *Scripturii*, alcătuiind ediții critice ale ei și căutînd a deosebi în text ceea ce e supus bănuielii, de ce poate fi socotit o rămășiță a unei redactări mai vechi. S-a ajuns astfel pînă a se împărți cutare frază din cartea *Facerii* în fragmente mărunte, din cari cîteva cuvinte ar aparține unei anumite versiuni, iar celelalte ar reprezenta interpolările alteia. În această privință există dealtfel o întreagă literatură, care nu e locul de a fi amintită aci mai amănunțit.

Ceea ce ne interesează este reacțiunea care s-a produs încă din a doua jumătate a veacului trecut împotriva acestor excесе ale criticei, în urma descoperirilor arheologice, cari au luat o tot mai mare dezvoltare în toate țările Orientului Apropiat. Începînd cu descifrarea inscripțiilor egiptene și asiro-babiloniene și continuînd cu cercetarea vechilor monumente ale Palestinei, Siriei și Asiei Mici, s-a produs o adevărată revoluție în cunoașterea Antichității. Imperii și civilizații uitate au apărut din nou la lumina zilei, și serii întregi de stăpînitori și de fapte istorice au putut fi verificate prin anale și documente contemporane. Era firesc ca toate aceste nouă împrejurări să fie ținute în seamă în cercetarea datelor istorice ale Bibliei și să modifice concluziile criticei.

Încă de acum cîteva decenii, sub titlul semnificativ: *Ne putem încrede în Biblie?*,¹² mai mulți specialiști englezi ai acestor cercetări au dezvoltat argumentele ce rezultau pentru ei din cunoașterea mai exactă a istoriei Vechiului Orient. Desprindem din ele cîteva elemente caracteristice.

În primul rînd obiecțiunea, adesea folosită, că opera atribuită lui Moise nu poate fi din vremea lui, ci e rezultatul unor compilații târzii, între veacul al VII-lea și al VI-lea î. de Hr., nu mai are aceeași valoare, cînd știm că scrisul de diferite feluri era folosit mult mai devreme decît se credea și că autorul a putut deci folosi și însemnări mai vechi, sub formă de anale sau documente, și nu numai ecoul îndepărtat și nesigur al unei tradiții orale de mai multe veacuri.¹³ De altă parte, literatura babiloniană descoperită în ultimii ani, în adevărate biblioteci, constituite de table de lut acoperite de scriere cuneiformă, a adus la cunoștința noastră un întreg ciclu de povestiri privitoare la cosmogonie, care prezintă asemănări uneori izbitoare cu acea a *Bibliei*, cu deosebire în legătură cu fenomenul potopului.¹⁴ Fără a ne rosti asupra împrejurării în sine, nu e mai puțin adevărat că aceste paralelisme cu texte babilonice care pot fi date constituie o dovadă mai mult a vechimii tradiției înregistrate de cartea *Facerii*.

Tot aci, la capitolul XIV ne întîmpină relațiunea unui război dus de patru regi, ale căror nume n-au putut fi identificate cu siguranță. Critica socotea întreaga povestire ca o născocire a unui scriitor târziu, dar noile descoperiri pe care le-am amintit dovedesc că măcar hegemonia Elamului asupra Babiloniei și Siriei, la care face aluzie capitolul respectiv, nu e deloc o invenție, ci fost o realitate.¹⁵

Întreaga povestire a robiei în Egipt și rolul lui Iosif ca ministru al Faraonului, precum și măsurile luate pentru aprovizionarea țării împotriva secetei și a foametei găsesc, de asemenea,

¹¹ V. *Introducerea la Istoria Biblică* a prof. A. P. Lopuhin, în trad. românească a Patriarhului Nicodim, București, 1944 („Ogorul Domnului”, vol. XXX) p. 11 și următoarele, după ediția rusească din 1889.

¹² *Can we trust the Bible? Chapters on biblical criticism* by the Rev. Fr. Ballard, Rev. H. Brooke, Canon. R. B. Girdlestone, Rev. G. Hanson, Rev. M. Leiten, Rev. R. Sinkler, London, 1908.

¹³ *Op. cit.*, p. 77-78.

¹⁴ Cf. Charles - F. Jean, *La Bible et les récits babyloniens*, Paris, 1933, p. 48 și urm., 153 și urm.

¹⁵ *Can we trust the Bible?*, p. 83.

confirmare în tot ceea ce știm astăzi despre administrația vechiului Egipt și politica alimentară a regilor săi.¹⁶ Însăși povestirea episodului cunoscut cu soția lui Putifar își află paralele în povestiri egiptene, adăugând astfel la atmosfera cât mai apropiată de adevăr a întregii relațiuni.

Mai departe, după exod, o mențiune precisă a poporului lui Israil pe stela ridicată de faraonul Mineptah la Teba, ca pomenire a izbînzilor sale, în ultimele decenii ale veacului al XIII-lea în. de Hr., arată limpede acțiunea puterii egiptene în regiunea în care se stabiliseră, după *Biblie*, israeliții întorși din pribegie. Mai departe însă, toate numele de suverani egipteni, asirieni sau babilonieni menționate în cărțile *Regilor*, se pot controla în izvoarele autentice ce ne redau viața și analele acestor stăpînituri. „Nu sunt decît puține puncte de divergență între istoria biblică și analele răsăritene. Desigur trebuie să ținem seamă de deosebiri în ce privește scrierea numelor sau socotirea datelor, precum și de faptul că popoarele orientale rareori sau chiar niciodată nu-și mărturisesc înfrîngerile, pe cînd scriitorii *Bibliei* sunt în această privință foarte sinceri.”¹⁷ Stela lui Mesa, regele sau șeicul Moabului, scrisă în caractere alfabetice, e o mărturie directă pentru împrejurările înregistrate de cartea *Regilor* în legătură cu domnia lui Achab.

S-a crezut, de altă parte, că regele Babilonului, pomenit de cartea lui *Daniil*, la ospățul căruia apar pe zid semnele fatidice care vestesc căderea cetății, n-ar fi existat în realitate. Cronologia se oprea la Nabonid și nimeni nu știa de Belșatar, care e amintit în capitolul V al acestei cărți. Dar și aci cercetările mai nouă au întărit tradiția. „Noi știm mai bine acum. De la descoperirile lui Sir Henry Rawlinson în 1854, putem afirma cu certitudine că Belșatar a fost Belșatar, iar multe amănunte proaspete cari îl privesc au fost aduse de atunci la lumină. Era fiul întîi născut al lui Nabonid regele Babilonului, și probabil capul oștirii.”¹⁸ Cercetarea mai nouă îl consideră ca un fel de regent în locul tatălui său,¹⁹ și astfel versiunea păstrată de cartea lui *Daniil* se potrivește cu adevărul istoric.

Dar mai ales în Siria și în Palestina, cercetările arheologice au luat un avînt deosebit, după sfîrșitul întîiului război mondial. Mandatele încredințate Franței și Marii Britanii au deschis aceste țări, mai mult decît pînă atunci, unei explorațiuni științifice sistematice. Iar progresele cunoștințelor, în legătură cu verificarea istoriei biblice, se pot măsura după titlul unei alte lucrări, a lui Sir Charles Marston: *Biblia este adevărată*, în care se expun rezultatele săpăturilor dintre anii 1924 și 1934.²⁰ Arheologia dă astfel după trei decenii un răspuns afirmativ întrebării formulate de titlul lucrării colective ce am amintit-o mai sus. Încă de mult, descoperirea unei întregi corespondențe, constituind o adevărată arhivă a politicei externe de la sfîrșitul veacului al XIV-lea în. de Hr., la Tell el Amarna în Egipt, aruncase o lumină cu totul nouă și foarte puternică asupra legăturilor dintre faraonii dinastiei a XVIII-a și țările aflate sub protectoratul lor. În tăblițele de la Tell el Amarna apare un popor războinic, Habiru, care ocupă unele din cetățile supuse Egiptului la marginea Palestinei; unii specialiști au văzut aci o aluzie la evreii întorși din exod și porniți să recucerească Pămîntul Făgăduinții.²¹ Mai precise însă sunt apropierea ce se pot face între textul *Bibliei* și alte tăblițe cu scris cuneiform, aflate la Ras Șamra, în 1929-1932. Sacrificiile ce le pomenesc sunt identice cu acele amintite în *Levitic* și *Deuteronom*; împrejmuirea cortului e cea din capitolul XXVII al *Ieșirei*, după cum „sfînta sfintelor” e cea din capitolul XXVI. E vorba de arca alianței, de numărul sacru șapte, de șarpele Leviatan pe care îl amintește proorocul Isaia (XXVI, 1), de deșertul Kades în care poporul ales a poposit în timpul pribegiei.²²

Mai izbitoare și mai impresionante încă sunt rezultatele săpăturilor întreprinse în jurul vechii cetăți a Ierihonului. S-au scos la iveală rămășițele zidurilor, prăbușite în sunetul trîmbițelor lui Iisus Navi. Două rînduri de întărituri înconjurau orașul, iar între ele rămășițe de case arată că acea a desfrînteii Rahab într-adevăr „era în zidul cetății și ea locuia în zid” (*Iisus Navi*, II, 15). Construcția

¹⁶ Rev. J. Urquhart, *Modern discoveries and the Bible*, ed. germană, Stuttgart, 1902, II, p. 133 și urm.

¹⁷ *Can we trust the Bible?*, p. 124.

¹⁸ *Ibid.*, p. 96.

¹⁹ L. Delaporte, *Le Proche Orient Asiatique* (col. Clio), I. *Les Peuples de l'Orient Méditerranéen*, p. 284-85. [Cartea savantului francez (1874-1944) a apărut în 1938 (n. ed.).]

²⁰ *The Bible is true*; trad. fr. *La Bible a dit vrai*, Paris, 1935.

²¹ *Op. cit.*, p. 238 și urm.

²² *Ibid.*, p. 209 și urm.

defectuoasă a zidului de cărămizi, dărâmat în mai multe locuri, arată limpede ce împrejurări au descoperit pe apărătorii Ierihonului. Cutremurul, amintit și aiurea în *Biblie* care a mai oprit cursul Iordanului în 1927, după cum l-a oprit și în cartea lui *Iisus Navi*, a prăbușit cu foarte mare probabilitate zidurile cetății asediate, desigur în clipa în care o ocoleau oștile lui Israil pornite să o cucerească.²³ Scarabeele regilor egipteni aflate în ruine sunt din vremea Hiksșilor și a dinastiei a XVIII-a, pînă la Amenofis al III-lea, de la care seria lor se întrerupe deodată. S-ar părea deci că asediul care a distrus Ierihonul s-a întîmplat pe la anul 1400 î. de Hr. În concluzie, Sir Charles Marston socotește că „mai multe din aceste mărturii arheologice au un caracter decisiv. Spre pildă, acele cari privesc monoteismul originar - civilizațiile primitive - răspîndirea generală a scrisului, chiar înainte de Potop - scrisul alfabetic în vremea lui Moise, întîi în munții Sinai, pe urmă în Palenstina - exactitatea întregii cronologii a *Vechiului Testament* din vremea lui Avraam pînă la întemeierea templului lui Salomon, adevărită de la început, în timpul lui Avraam, prin astronomie, iar prin evenimentele posterioare pînă la năvălirea lui Șîșak, în anul al cincilea al domniei lui Roboam - mărturia, adusă la Ras Șamra, a existenței unui ritual mosaic, îndată după Moise - confirmarea completă a cărții lui Iisus Navi în tot ce privește luarea Ierihonului.”²⁴

Nu e desigur locul de a discuta aci alte aspecte ale chestiunii, și de a examina în ce măsură aceste descoperiri și verificări pot constitui sau nu argumente pentru studiile teologice, pot întări sau nu cuvîntul *Bibliei* ca revelațiune religioasă. Este acesta un domeniu al credinței, în care cercetarea științifică nu are - și nu trebuie să aibă - vreun amestec. Pare însă de necontestat, și aceasta privește de aproape subiectul ce mi-am propus să-l studiez, că tradiția istorică ce o reprezintă *Biblia* a căpătat puternice temeiuri, și că sinteza cunoștințelor vremii noastre, spre deosebire de antiteza critică a deceniilor precedente, îi redă tot mai mult întreaga ei valoare. E un fapt de care, în orice caz, trebuie ținut seama.

*

Același proces se poate urmări în alt domeniu al istoriei antice, în legătură cu alte monumente literare, de o valoare nu mai puțin însemnată pentru cultura omenirii: *Iliada* și *Odissea*⁽⁶⁾. Și aici în cercetarea modernă se afirmă același ritm de afirmațiune și negațiune, de acceptare și de contestare sută în sută, pînă ce descoperirile de la sfîrșitul secolului trecut și din vremea noastră aduc o revizuire a întregii chestiuni și impun o sinteză a cunoștințelor, din care tradiția, discutată de criticii și hipercriticii anteriori, iese în cele din urmă întărită, desigur, cu îndreptările necesare.

Se știe că și în ce privește poemele omerice, pe care Bizanțul le-a transmis Renașterii cu glossele și comentariile Alexandrinilor, critica a început tot în veacul al XVIII-lea să ridice îndoielile ei, cu deosebire asupra chestiunii autorului sau autorilor. În a doua jumătate a secolului, descoperirea unui manuscris la Veneția, de C. d'Ansse de Villoison, l-a dus la concluzia „că textul nostru omeric e un fel de teren aluvial sau sedimentar, în care s-au îngrămădit și amestecat straturi din toate vremurile și proveniențele.”²⁵ De atunci această concepție stăpînește critica omerică⁽⁷⁾ după cum a stăpînit și critica biblică. Se adăuga faptul că la aceeași vreme (1760-1770), Macpherson⁽⁸⁾ „descoperise” poemele lui Ossian, genială fabricație a unei întregi atmosfere, în jurul unei închipuite creațiuni poetice populare. Rousseau, Diderot, Suard dezvoltau teoria că numai poporul în stadiul cel mai primitiv e în stare să redea impresiuni și închipuiri poetice ferite de ideile abstracte ale unei civilizații mai înaintate. Herder cerceta la rîndul său „glasul noroadelor”; în Italia Vico și discipolii săi evocau vremurile îndepărtate în cari „același cîntec se ridica ici și colo, iar poezia ca și graiul erau opera comună a tuturor” - un fel de colectivism literar, destul de asemănător teoriei comunității primitive de proprietate, care și-a impus vederile, în același timp și cu temeiuri asemănătoare, istoriografiei și științei economice.

Secolul al XIX-lea cu deosebire înseamnă în critica *Iliadei* și *Odisseei* o „perioadă germanică”. Prin ale sale *Prolegomena ad Homerum* (1780), Fr. August Wolf pune temeiurile unei școli

²³ *Ibid.*, p. 158 și urm.

²⁴ *Op. cit.*, p. 279.

²⁵ V. Bérard, *La résurrection d'Homère*, I, p. 24.

„istorice” sau „critice”, care pe de o parte contestă vechimea poemelor omerice, iar de alta le împarte în fragmente deosebite, operă dispartă a unor autori răzleți, pe care numai erudiția târzie a glosatorilor a orînduit-o într-un singur tot, împărțit în capitole sau cărți însemnate cu litere, ce corespund de altfel ele înseși unei dezvoltări mai recente a alfabetului grecesc. Și aci școala critică a ridicat antiteza concepției tradiționale, despre cel mai mare poet al Eladei, redus la rolul de figură mitică sau, cel mult, de compilator. Iar această desconsiderare a atras după sine, în mod firesc, și aceea a tradiției istorice ce o pot reprezenta povestirile epice despre războiul Troiei sau rătăcirile minunate ale lui Odiseus. Odată intrate în categoria legendelor și a basmelor, soarta lor din punctul de vedere al criticei moderne a izvoarelor părea pecetluită.

Dar iată totuși că și în acest domeniu se ivește reacțiunea. Tot arheologia este aceea care reasează tradiția în drepturile ei. Un amator și aproape un iluminat, Schliemann, pornește să dezgroape, fără a ține seamă de ironiile specialiștilor, locurile unde s-au desfășurat luptele și tragediile epopeei: Troia și Micene răsar din adîncimile trecutului. „A avut, mărturisește cel mai bun cunoscător modern al Odiseei, un succes deplin cu eroii *Iliadei*, cu ușoara greșală, desigur, de a arăta o încredere prea fanatică în valoarea descoperirilor sale și de a atribui lui Agamemnon o falcă mai veche poate cu cîteva veacuri, decît soțul Clitemnestrei. Această credință totuși a fost o pildă, pe care urmașii și rivalii săi n-au făcut decît să o imite, cînd ne-au redat moaștele și mărturiile vremii descrise de Poezii. Noi știm de acum și vedem cu ochii noștri că această înflie civilizație a elenilor - sau, ca s-o numim cu numele ei, această civilizație a aheilor - a existat cu adevărat, așa cum o fac să trăiască versurile *Iliadei* și *Odiseei*, cu armele ei bătute cu cuie de aur, cu vasele ei de aur, de argint sau spoite cu aur, cu Micene «toată de aur», cu curțile regești în cari securitatea și confortul cel mai rafinat se luau la întrecere cu luxul cel mai bogat și arta cea mai iscusită. *Versurile Poetului și-au recîștigat întreaga valoare de documente.*”²⁶ „Editorii veacului al XIX-lea, observă cu bună dreptate V. Bérard, spre a ilustra textul omeric și a-l traduce; pentru ochii cititorului, reproduceau picturile severe ale vaselor ce ni le-au lăsat Grecia clasică, cu colorile lor triste și netede. Astăzi putem recurge cu toată încrederea la mobilierul, frescele, bijuteriile, intaliile, vasele, armele și pumnalele, la cele mai strălucitoare opere ale Greciei miceniene.”²⁷ Iar evoluția criticei omerice urmează la rîndul său drumul ce i l-au deschis cercetările arheologice, străbătut în curînd și de acele ale filologiei, care folosește acum, în locul manuscriselor medievale ale edițiilor precedente, papyrusuri aflate în săpăturile Egiptului, cari reprezintă lecturi mult mai vechi și moștenirea directă a Antichității. „În 1890, înseamnă Bérard, Homert Carmina ale lui I. van Leeuwen și B. Mendes da Costa treceau drept ultimul cuvînt al științei omerice: biserica atotștiutoare a «criticilor» cerea atunci catihetului să renunțe la Omer, la existența și la opera sa, la înfrățirea celor două Poezii și la unitatea fiecăreia din ele... În 1917, *Odyseea* aceluiași I. van Leeuwen este codul noii «estetici»: Omer a existat; a creat *Iliada* și *Odiseea* după reguli de artă ce se pot regăsi, după rețete ce trebuiesc admirate în compunere și stil; totul nu e de dînsul în invențiune; dar fără el, nimic nu ar fi în redactarea de față... Omer a înviat!”²⁸

Dacă acestea sunt consecințele de ordin literar, nu mai puțin însemnate sunt acele de ordin istoric. Vasele și obiectele egiptene regăsite în Creta urcă antichitățile insulei pînă în veacurile depărtate ale celui de al treilea mileniu înainte de era noastră. Faptul că Popoarele Mării și aheii apar în inscripțiile faraonilor din veacul al XIII-lea în. de Hr., că stela lui Mesa din Moal arată caractere alfabetice într-o regiune de cultură desigur înapoiată, fac tot mai verosimilă presupunerea că scrisul era răspîndit la vechii greci, încă din vremea alcătuirii poemelor omerice, și că o altă tradiție, care atribuia lui Cadmos Fenicianul introducerea alfabetului în Grecia, încă din veacul al XVI-lea în de Hr., nu e chiar atît de lipsită de temei cît o considerau criticii secolului trecut.

Antisemitismul atribuit, printr-un paradox malițios, lui Salomon Reinach, în ce privește rostul și însemnătatea fenicienilor, pe care acest mare erudit le tăgăduia într-o vreme cu încăpăținare, nu mai poate fi susținut astăzi. Îndelungatele cercetări ale lui V. Bérard redau acestui neam de negustori și corăbieri îndrăzneți întregul său rol de legătură între vechile culturi ale Orientului, de

²⁶ *Op. cit.*, p. 30-31; am subliniat ultimul rînd.

²⁷ *Ibid.*, p. 34.

²⁸ V. Bérard, *op. cit.*, p. 26.

răspîndire a cunoștințelor și valorilor lor, de inițiere a popoarelor mai înapoiate de pe țărmurile europene ale Mediteranei, pe care ei, cei dintîi, le-au atins în călătoriile lor și le-au îmbogățit prin produsele și activitatea negoțului.²⁹

Fie că o presupunem, cu Bérard, de origine semită, fie că o credem, cu Glotz, născută la Micene și în Creta, tradiția istorică prin sinteza mai nouă a cercetării omerice, înseamnă încă una din biruințele ei - și desigur una din cele mai răsunătoare.

*

Un exemplu nu mai puțin izbitor îl oferă de asemenea cercetările din jurul altui capitol, întemeiat pe vechi tradiții multă vreme contestate, acel al originilor și întemeierii Romei⁽⁹⁾. Cine nu cunoaște începuturile învăluite în legendă ale istoriei romane povestea lupoaicei și a celor doi gemeni, din cearta fratricidă a căroră s-a născut cea mai puternică cetate a lumii vechi? „Tradiția culeasă de analiști, în special de Liviu și de Dionisie, scria de curînd un valoros cercetător al antichităților romane, d-l Giuseppe Lugli, e bine cunoscută și nu are nevoie să fie amintită. Vicisitudinile lui Romulus și Remus, întîile legi făcute de cei șapte regi ai Romei, faptele primilor consuli pînă la consolidarea legendei în istorie, se învață pe băncile claselor primare: le-au crezut strămoșii noștri, cum le cred și acum, minunîndu-se, copiii noștri, pînă ce veni în a doua jumătate a veacului trecut severa critică mommseniană, mai mult distrugătoare decît constructivă, să răstoarne întregul edificiu și să facă să înceapă viața Romei din veacul al IV-lea sau puțin înainte, în loc de al VIII-lea.

Regi, cuceriri grele, constituții și opere publice ale acestei perioade au fost șterse cu un neîndreptățit pesimism, orice eveniment judecat ca o reduplicare anacronică, inventată de analiștii romani pentru a umple perioada de la 754-53, anul convențional al întemeierii Romei, pînă la *horribilis tempestas* a incendiului galic din 390-386 î. de Hr.

E neîndoielnic că multe fapte povestite din aceste trei secole și jumătate sunt datorite invenției istoricilor tîrzii: nu existau atunci izvoare scrise, afară de cazuri foarte rare, și în orice caz nu înainte de sfîrșitul secolului al VII-lea î. de Hr., iar incendiul galic trebuie să fi distrus multe din acele documente pe care romanii din primele timpuri le înscriseră pe piatră în edificiile lor publice, sau pe bronz în arhivele lor.

Se explică astfel cum istoricii, cari la distanță de multe generații s-au apucat să scrie anale și să umple lungi lacune, au trebuit să lucreze cu fantezia, luîndu-și îndemnul din fapte petrecute în realitate într-o vreme mai recentă. Dar ceea ce se poate spune despre amănunte din marea țesătură a istoriei începuturilor Romei, nu se poate generaliza cu privire la istoria ei întreagă. Chiar printre incendiile și dărîmările vremii pre-galice și galice, oarecare documente au trebuit să rămîină sub ochii întîilor povestitori, și dacă nu altceva, tradiția reprodusă verbal de acei cari auziseră de la bunicii lor, fapte, la cari acești bunici sau părinții acestora fuseseră martori.”³⁰

Iată deci cum intervine din nou, în această fază mai recentă a cercetării, o reacțiune în favoarea tradiției. Pînă și istorici cari împinseseră mai demult pînă la limite extreme severitatea critică, în ce privește istoria primitivă a Romei, ca Ettore Pais, în a sa *Storia Critica di Roma*, adoptă acum un punct de vedere mai moderat, după cum se vede din contribuția ce a dat-o la primul volum al *Istoriei Romane* din colecția de *Istorie Generală* a lui Gustave Glotz.³¹ Făcînd bilanțul criticei, de la lucrările mai vechi - Perizonius, Gronovius, Louis de Beaufort sau Gian Battista Vico, care s-a afirmat și în acest domeniu de o genială intuiție, constată că le lipsea, la vremea lor, o critică tehnică și metodică a amănuntelor: „a fost, dimpotrivă, domeniul în care s-a exercitat cu rigoare erudiția germană, de la Niebuhr încoace. Prin cultura sa adîncă, Niebuhr a înnoit studiul istoriei romane; în mulțimea de critici ce i-a urmat, cari au supus unei examinări minuțioase toate problemele particulare, trebuie să cităm pe germanul A. Schweigler și pe englezul Lewis.

O nouă direcție, o nouă școală purced de la Teodor Mommsen. Dacă, în *Istoria* sa romană,

²⁹ Cf. V. Bérard, *Les Phéniciens et l'Odyssee*, 2 vol.

³⁰ G. Lugli, *Tradizione e realtà délie origini di Roma*, Nuova Antologia, 16 aprilie 1937, p. 3-4 a extrasului.

³¹ *Histoire Romaine*, I, *Des Origines à l'achèvement de la conquête*, Paris, 1926.

acest învățat trece repede peste perioada cea mai veche, din care nu redă decât marile linii, el a indicat, din punct de vedere politic și social, în *Cercetările* sale romane, criterii istorice și juridice care îngăduie de-a regăsi geneza tradițiilor, sau, cum le numește, a «falsificărilor»- istoriei romane. Aproape toată producțiunea critică a întregii Europe, de la jumătatea a doua a veacului al XIX-lea, a urmat mai mult sa mai puțin de aproape directivele lui Mommsen... Critica germană ale cărui servicii sunt strălucite în toate domeniile, a ajuns totuși la exagerări, fie destructive, fie constructive. Mommsen și mai mulți din urmașii săi au abuzat de ideea «falsificărilor». Desigur că au fost. Dar mai mult decât de falsificări, ar trebui să fie vorbim în multe cazuri de false interpretări, datorite unei prejudecăți, unui orizont istoric mai restrâns, unei denaturări mai mult sau mai puțin conștiente a faptelor vechi, prin concepțiile sociale: juridice ale timpului în care trăiau autorii.”³²

Și în acest caz au intervenit, pentru a îngrădi și a corecta excesele criticei, cercetările arheologice. Ele au dezvăluit, chiar în Forum și pe Palatin, urmele celor mai vechi locuitori ai Romei primitive. Stela aflată pe unul din morminte, a cărei inscripție nu a fost încă descifrată, cuprinde în orice caz cuvântul *rece* „unul din puținele sigure, care direct sau indirect se referă la dinastia regilor, indiferent dacă au fost șapte sau de două ori mai mulți, sau jumătate. Stela e încă la locul ei, împreună cu... temelia unui mic edificiu, care are aspectul unui sepulcru. Nu putem în această privință să trecem cu vederea un pasaj al lui Dionisie din Halicarnas (I, 87) care amintește în Forum, lângă Rostre, mormântul lui Hostis Hostilius, străbun al lui Tulliu Hostilius, pe care era așezat o stelă ce îi slăvea isprăvile.”³³

Au reapărut, de asemenea, zidurile construite cu blocuri mărunte de piatră, *more etrusco*, ce trebuie atribuite lui Servius Tullius. Stăpânirea etruscă la Roma, fapt înregistrat de tradiție, se dovedește a fi tot mai mult adevărul istoric. Se cunoștea mai de mult pictura din Vulci, pe care Mastarna (tradiția îl identifică cu Servius Tullius) se luptă cu alți etrusci, printre cari *Cneve Tarchunies Rumach*. Acest Tarquiniu din Roma e deci un personaj istoric. Și însuși Pais e nevoit să recunoască „dacă anumite date tind să demonstreze că în figura lui Servius Tullius, unele trăsături sunt de pură origine religioasă, altele au un fond istoric și privesc luptele dintre etrusci sau împotriva etruscilor, în timpul stăpînirii tireniene asupra Lațiului.”³⁴

Dar însăși tradiția legendară a imigrării troienilor în Italia, care a dat lui Virgiliu prilejul să alcătuiască nemuritoarea Eneidă, nu are poate și un substrat real, cît de mărunț și de șubred, în ipoteza susținută astăzi de mai mulți învățați, a originii asiatice a etruscilor? Tirenienii nu sunt atît de depărtați în timp și în spațiu, de Tyrsenoi cari erau, în vremuri străvechi, pirai ai Egeii.³⁵

Iar pe lista Popoarelor Mării din inscripțiile egiptene ale Noului Imperiu apar și Turșha, al căror nume pare și el îndeajuns de apropiat.³⁶ „Nu ar fi nimic extraordinar, afirmă Pais, ca popoare maritime să fi precedat cu mai multe veacuri sosirea colonilor greci în peninsula: neamuri prehelene au putut debarca pe litoralul salentin, dînd naștere poporului messapilor, deosebit de iapizi sau iapigi; liburnii, după tradiție, au venit din Asia în viitoarea Dalmație; de ce nu și tyrsenii în țara umbrică?”³⁷

Aceasta nu înseamnă desigur că nu trebuie să mai ținem seamă de cercetările critice și de rezultatele lor. E vădit că nu toate instituțiile religioase sunt opera lui Numa Pompilius, și că acele civile atribuite în totalitatea lor lui Servius Tullius sunt antedatate. Dar în linii generale, tradiția despre regalitate, isprăvind cu tirania celui din urmă Tarquiniu, căreia îi urmează regimul consular al unei cîrmuiri a patricienilor, a rezistat asalturilor îndreptate cu atîta stăruință împotriva ei, și a găsit chiar în rezultatele săpăturilor arheologice din ultimii ani temeiuri de confirmare.

Nu putem decât să constatăm, o dată mai mult, că și în domeniul celei mai vechi istorii a Romei, din care fusese aproape în întregime înlăturată, tradiția istorică se află iarăși, în noua sinteză a cercetărilor, la un loc, dacă nu în totul asemănător cu acel ce-l avea altădată, dar în orice caz mai

³² *Op. cit.*, I, p. 26.

³³ G. Lugli, *op. cit.*, p. 13 a extrasului.

³⁴ E. Pais, *op. cit.*, I, p. 44.

³⁵ *Ibid.*, p. 32 Cf. F. Taeger în *Rom. u. Karthago*, Leipzig, 1943, p. 50.

³⁶ A. Piganiol, *Histoire de Rome* (Clio, 3), p. 7.

³⁷ E. Pais, *op. cit.*, I, p. 32-33.

onorabil decât i-l lăsase critica secolului trecut.

II. TRADIȚII ISTORICE MEDIEVALE

Aceeași regulă se poate de altfel verifica și în istoria Evului Mediu. Am văzut cu câtă severitate a considerat cercetarea metodică a izvoarelor istorice tradițiile, mai mult sau mai puțin amestecate cu legende, care se întâlnesc atât de des în istoriografia medievală.

Vom avea prilejul să revenim, ca punct de comparație, la relațiunea despre originea Confederației elvețiene, a cărei critică a fost rezumată, ca un exemplu mai lămuritor, de manualul lui Bernheim.³⁸ În special episodul lui Tell e supus bănuielii care l-a înlăturat din povestirea începuturilor unirii celor trei cantoane, pentru asemănările prea izbitoare ce le oferă măruș și săgeata cu împrejurări aproape identice din legenda nordică a arcașului Toko. Nu se poate, au susținut istoricii veacului al XIX-lea, ca astfel de dezvoltări paralele să nu aibă un izvor comun; urmează de aci că legenda lui Tell, care nu apare în manuscris decât pe la 1470, a fost introdusă mai târziu în istoria cantoanelor primitive, pentru a-i da mai mult relief și a o face mai atrăgătoare. Mai ales că dovezile aflate în arhive s-au dovedit falsificări grosolane, numele citit: *de Tello*, în necrologul din Schachdorf fiind în realitate *Trullo*, iar Täll din registrul parohial din Attinghusen nefiind decât un Näll ! Rămâne totuși în urma unor cercetări despre care va fi vorba mai jos, întrebarea dacă această legendă, răspândită în țările de limbă germanică, a influențat doar pe autorii tradiției scrise, sau dacă nu cumva a determinat, prin imitație, acțiunea însăși care s-a desfășurat între piața din Altorf și poteca de la Küssnacht. Întrebarea a fost ridicată recent de d-l P. E. Martin.³⁹

La aceasta, unul din ultimii comentatori ai tradiției istorice elvețiene, d-l Henri Naef, observă următoarele: „în definitiv, rămâne incidentul pălăriei, mult mai puțin compromis prin comparații folclorice. Sub rezerva că Toko se laudă de-a nimeri un măr așezat în vârful unui băț, povestirea subsista în integritatea ei originală. După enunțarea *Cărții Albe*, mai rațională de cea a compilatorului Tschudi, faptele s-ar fi petrecut în modul următor: Gessler, mergând în ținutul Uri, a pus să se înfigă sub tei o prăjină, în vârful căreia se afla o pălărie și a dat poruncă unui ostaș să silească pe trecători să se închine, adică să salute ca și cum ar fi fost de față seniorul («der Herr») însuși.

Teiul din Uri ar fi fără îndoială acel din Altorf, iar locul ce-l acoperea cu umbra lui, acel unde se ținea tribunalul ambulant al bailivului. Eminentul jurist care a fost profesorul Heusl presupune că prăjina ar fi sceptrul de justiție pe care ar fi fost așezată o pălărie de comite, simbol al autorității habsburgice Waldstätten. Salutul cerut ar fi fost asemănător aceluia care dă drapelului național.

Transformarea prăjinei în sceptru e de prisos; s-a reușit să se stabilească faptul că pălăria în vârful prăjinei e un obicei germanic din cele mai necontestabile. Atunci, scena devine limpede; Willhelm Tell ar fi arătat, prin refuzul lui, revolta sa; ar fi fost arestat și imbarcat pentru o destinație sigură. Și ar fi scăpat după cum se știe.”⁴⁰

Iată deci că părăsind episodul cu măruș și copilul, ce se repetă identic în legendele scandinave, povestea lui Tell, ca unul din factorii eliberării cantoanelor, redevine o posibilitate istorică; aceasta e una din concluziile la cari tinde cercetarea mai recentă, după cum se va arăta mai amănunțit. Dar trebuie atunci să adăugăm un element de informație, care desigur că n-a fost cunoscut de istoriografia elvețiană mai recentă, deși ar fi fost poate susceptibil de interpretări din cele mai defavorabile, în spiritul școalei critice din veacul trecut.

Într-adevăr și episodul cu pălăria își are paralele, și încă îndeajuns de depărtate în timp și în spațiu, de incidentul amintit de povestirea elvețiană. Una din aceste întâmplări asemănătoare a intrat chiar în istoria contemporană și a făcut obiectul unei plângeri la Societatea Națiunilor.

E vorba de inițiativa ciudată a unor tineri ofițeri, aflați în primăvara anului 1918 într-un cantonament izolat la Edineț, cari au găsit cu cale, spre a reacționa împotriva atitudinii unor

³⁸ *Lehrbuch der hist. Methode*, p. 360-363.

³⁹ *Les origines de la Confédération suisse*, în *650e anniversaire de fondation de la Confédération*, Genève, 1941.

⁴⁰ H. Naef, *Guillaume Tell et les trois Suisses*, Lausanne, 1942, p. 99-101.

elemente localnice de altă confesiune, să așeze un chipiu în vârful unui băț și să oblige pe zișii localnici la exerciții de defilare și salut, în fața acestui simbol al autorității. Ba se pare că scena era încă agravată de împrejurarea că defilarea avea loc pe grupuri, împărțite după culoarea părului și a bărbii. Este aceasta desigur un produs al mentalității de război, și mai ales al inacțiunii într-o garnizoană lipsită de orice legături cu lumea din afară, care n-are de altfel altă scuză, decât poate faptul că a lăsat amintiri mai puțin sîngeroase decât alte acte săvârșite de armatele în luptă în războaiele moderne. Oricum, iată însă episodul cu pălăria de la Altorf reapărînd, la cîteva secole, într-o altă țară, cu același înțeles de impunere a unei autorități și de constrîngere a celor ce i se opun. De s-ar fi ivit un Tell care să refuze, asemănarea ar fi fost completă, dar în această privință, istoria nu s-a mai repetat.

Se va spune desigur: a fost o influență literară. Vreunul din ofițerii în chestiune va fi citit drama lui Schiller, sau va fi auzit măcar de povestea isprăvilor lui Gessler, și a găsit în această amintire inspirația de a imita gestul bailivului și de a transforma chipiul său în pălărie de comite habsburgic. Cercetînd mai de aproape cazul, am aflat însă că izvorul inspirației nu era atît de depărtat, nici de un gen literar atît de bine definit. Se pare că în regimentul din care făcea parte proprietarul chipiului de la Edineț, era mai de mult un obicei, introdus de un sergent-major vestit în analele acestei unități; și anume, își atîrna capela într-un cui, spre a fi salutată în pas de defilare, de recruții care se întîmplau să treacă pe sală, pentru a le desăvârși ținuta și instrucția militară; povestea ar fi putut foarte bine figura printre „veseliile escadronului” ale lui Courteline, dar are nu mai puțin toate garanțiile autenticității. Aplicînd acestei informații regulile critice cele mai stricte, nu putem decât să constatăm că aci ipoteza unei influențe literare este exclusă. Dacă unul din ofițeri a putut avea cunoștința de versurile lui Schiller sau de vreo altă formă a povestirii arcașului elvețian, cu siguranță bravul sergent-major nu a recurs la asemenea izvoare și a lucrat din îndemnul propriei sale imaginații.

Concluzia la care ajungem astfel în mod necesar e că trebuie să ținem seama, mai mult decât s-a făcut în trecut, de coincidențe și asemănări, care pot foarte bine să nu aibă între ele nici o legătură. S-a mai făcut observația de specialiști renumiți, că imaginația omenirii în materie de drept, și de instituții politice și juridice este deosebit de săracă. Cam aceleași sunt formele în cari își toarnă tiparul gîndirii, în epocile cele mai depărtate și în regiunile cele mai deosebite ale globului. S-au aflat asemănări izbitoare între regimul feudal, pe care l-a cunoscut Europa apuseană, și instituțiile senioriale ale vechei Japonii: și între mentalitatea cavalerului medieval și a unui *daimio* din aceeași vreme, paralelismul e adesea din cele mai caracteristice. Totuși s-a renunțat la ideea unei influențe la depărtări atît de mari, între țări ce n-au avut nici cea mai mică atingere politică, economică sau culturală, și s-a constatat că împrejurări asemănătoare duc la rezultate asemănătoare, indiferent de loc și de timp. Aceleași apropieri cu lumea feudală a Europei apusene s-au făcut și în privința societății aristocratice, zugrăvite de *Iliada* și de *Odiseea*; s-a vorbit adesea, deși termenul nu e totdeauna potrivit, de „Veacul de mijloc” grecesc. Aceleași fapte pot deci apărea în povestiri diferite, în locuri deosebite și în vremuri depărtate prin secole una de alta, fără să fie nevoie să presupunem numaidecât între ele firul unei influențe sau voința unei adaptări sau falsificări conștiente. Femeile au putut să fie credincioase nu numai în cetatea Weinsberg, preferînd să-și salveze bărbații și copiii, decât avutul, și cu prilejul altor asedii, fără să credem că reproducerea aceluiași episod e în mod neîndoielnic indiciul unui artificiu literar sau al răspîndirii unei legende, lipsite de orice temei istoric. Avem doar cazul pălăriei de la Altorf, în Elveția Evului Mediu, și al chipiului de la Edineț, sau al capelei sergentului-major dintr-un regiment român de cavalerie, la începutul veacului al XX-lea!

Odată stabilite aceste reguli, cari îndreaptă în oarecare măsură excesele cercetării critice, putem din alte cîteva exemple, să deducem evoluția istoriografiei și în privința tradițiilor istorice ale perioadei medievale.

*

Un capitol care a dat loc la lungi și aprinse discuții a fost acel al poemelor epice ale Evului

Mediu, considerate ca izvoare de informație istorică.

Și aci se disting lesne cele trei faze în evoluția cercetărilor: pornim de la cea mai cunoscută și probabil, în forma ei actuală, și cea mai veche a acestor scrieri, vestita *Chanson de Roland*⁽¹⁰⁾, unul din întâile monumente literare ale limbii franceze.

Se știe că în secolul trecut, Gaston Paris socotea că la originea textului cunoscut al faimoasei *chanson de geste* se aflau cîntece cu subiect istoric sau, cum le numea el, cantilene, în cari s-a păstrat răsunetul în gamă epică, a evenimentelor ce dăduseră loc povestirii.⁴¹ Era de fapt tradiția istorică îmbrăcată în haina literară, cu adăugirile legendei și ale elementului miraculos, ce ne întâmpină atît de des în relațiunile medievale. Marele erudit italian, Pio Rajna, mergea mai departe și presupunea existența anterioară a unor povestiri sau cîntece germanice, cari ar fi inspirat pe urmă poema franceză. Știm într-adevăr că fondul istoric al scrierii e constituit de episodul înfrîngerii din anul 778 a comitelui de Bretania, Roland, în munții Pirinei, de către bascii cari pîndeau trecătorile - povestire ce se găsește între altele în viața lui Carol cel Mare de Eginhard; la aceasta s-a adăugat, în cursul unor redactări mai tîrzii, amintirea războaielor între creștini și arabi în Peninsula Iberică, iar la urmă spiritul întâilor Cruciate, contemporane cu textul ce ni s-a păstrat. Se considera însă că temeiul istoric, măcar în forma primitivă a epopeii, era necontestabil, oricîte adausuri sau deformări poetice ar fi suferit mai tîrziu.

Au venit pe urmă cercetările critice ale unui alt mare învățat, Joseph Bédier. În al treilea volum al *Legendelor* sale epice, a scris despre *Chanson de Roland*, pe care dealtfel a tradus-o și a editat-o, pagini dintre cele mai pătrunzătoare,⁴² cari dăruiau însă fundamentul tradiției istorice, pentru a-l înlocui cu ipoteza alcătuirii unei scrieri de propagandă, pentru drumul pelerinajului de la Paris la St. Iacob de Compostella în Galicia spaniolă, urmat de un foarte mare număr de pelerini în secolul al XI-lea și al XII-lea. Astfel întreaga operă se depărta de tradiția istorică a originilor ei, pentru a căpăta tot mai mult pecetea unei scrieri caracteristice împrejurărilor vremii în care a fost compusă - primele decenii ale veacului al XII-lea, și intereselor unor mînăstiri și confraternități religioase, pe drumul unuia din marile pelerinaje ale Evului Mediu din Europa apuseană. Astfel se desemnează, sub pana critică a lui Bédier, antiteza la teoriile tradiționaliste și istorice ale lui Gaston Paris și Pio Rajna.

Cercetări mai recente au adus însă și aci modificările lor acestui punct de vedere. A părut mai întâi ciudat că în această povestire epică legată de pelerinajul la moaștele Sf. Iacob, tocmai acest sfînt să nu fie pomenit o singură dată.⁴³ Au venit pe urmă observațiile d-lui Ferdinand Lot, care a constatat că în sud-vestul Franței, la St. Pé, luau parte încă din 1096, la sfințirea unei biserici, doi frați numiți Roland și Olivier, întocmai ca și eroii poemei epice. Opera era deci îndeajuns de cunoscută la nașterea lor, pentru ca să fi fost botezați cu numele celor doi viteji cari sunt figurile principale ale *Cîntării lui Roland*. De aci nu e greu de dedus că e foarte verosimil, după cum ne spune cronicarul Wace, că treizeci de ani înainte, la 1066, se putea auzi, în fața oștirii normande așezate în rînduri înainte de bătălia de la Hastings:

*Taillefer, qui moult bien chantait
De Charlemagne et de Roland,
Et d'Olivier et des vassaux,
Qui moururent à Roncevaux.*⁴⁴

Alți cercetători socotesc că încă din jurul anului 1000, se pot considera începuturile alcătuirii acestei opere, menite să înfrunte veacurile.⁴⁵ Dar astfel ne întoarcem tot mai mult la concepțiile odinioară părăsite, care așezau la temeliile poemei o tradiție istorică de formă populară.

⁴¹ G. Paris, *La littérature française au Moyen Âge*, Paris, 1905.

⁴² J. Bédier, *Les légendes épiques*, III, p. 291 și urm.

⁴³ G. Cohen, *Le mouvement intellectuel, moral et littéraire*, în *La Civilisation occidentale au Moyen Âge*, *Hist. du Moyen Âge* (col. Glotz), VIII, p. 213.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 212.

⁴⁵ E. Mireaux, *La chanson de Roland et l'histoire de France*, Paris 1943, p. 114 și urm.

„Se invocă viețile sfinților și cronicile, scria de curînd, în unul din volumele colecției Glotz, un specialist al literaturii medievale, dar totdeauna le găsești folosind, sau chiar citînd anume, ca mărturii de altfel vrednice de credință, poeme populare. Cum am lăsa de altfel la o parte, pentru a dovedi existența acestora, acest cîntec (nu îndrăznesc a spune cantilenă, căci Bédier prea a ironizat acest cuvînt) al Sfîntului Faron de la Meaux, atestat cel puțin în veacul al IX-lea, al cărui text trebuie să-l amintesc: «În privința acestei biruințe, un cîntec în limba vulgară zbura pe buzele cîntăreților, pe cînd femeile jucau în cerc bătînd măsura:

*De Chlotario est canere rege Francorum
Qui ivit pugnare in gentem Saxonum,
Quam graviter provenisset missis Saxonum,
Si non fuisset inclutus Faro de gente Burgundionum.*

(Trebuie să cîntăm pe Clotar, regele francilor, care s-a dus să se lupte cu saxonii. Ce nenorocire s-ar fi întîmplat trimișilor lor, de n-ar fi fost vestitul Faron din neamul burgunzilor.)

Astfel nu numai așa-zisa *chanson de geste* e din veacul al XI-lea, ceea ce pare sigur, dar din al IX-lea, ceea ce pare probabil, și va trebui să revenim în parte la teoria cîntecelor istorice sau a cantilenelor, care era acea a lui Gaston Paris, și să nu excludem nici influența germanică, după ipoteza lui Pio Rajna. Concesiunea pe care trebuie totuși să o facem teoriei lui Bédier e că mînăstirile marilor drumuri de pelerinaj au pus stăpînire pe *chansons de geste* existente, le-au pecetluit cu pecetea lor abațială și au modificat în folosul lor deznodămîntul, și uneori inspirația, spre a sfinți pe eroi și a le expune mormîntul în ochii credincioșilor. Astfel mînăstirea din Roncevaux arată încă astăzi buzduganul lui Olivier și papucii lui Turpin.”⁴⁶

Desigur asemenea rămășițe nu au nimic autentic și nu contribuie să întărească tradiția istorică. Nu e mai puțin adevărat, însă, că din evoluția cercetărilor se desprinde și aci o sinteză, care e măcar în parte o revenire, și contribuie și ea să redea mai multă valoare vechimei și fondului istoric al legendelor epice medievale. Se va vedea însă că, în ce privește *Chanson de Roland*, se pot deosebi adausuri mai noi, ale vremii Cruciaterelor, suprapuse vechiului fond al poemei și cari se pot folosi ca izvoare, doar pentru epoca în care au fost adăugate. Sunt și alte poeme epice din aceeași vreme cari oferă, din acest punct de vedere, un material deopotrivă de interesant și de caracteristic, mai ales pentru folosirea lui ca izvor istoric. Un caz excepțional îl prezintă *Poema del Cid*, sau *Cantar del mio Cid*, cea mai veche versiune a isprăvilor cavalerului Castiliei, care este în Peninsula Iberică echivalentul contemporanei *chanson de geste* franceze. Aci însă, apropierea e atît de mare între vremea și isprăvile eroului și acea în care a fost scrisă povestirea în versuri, încît cu bună dreptate, un specialist german al istoriei literaturilor romanice a putut observa că avem în textul acestei *cantar de gesta* „singurul document ce ni s-a păstrat, și care n-a suferit decît pagube mecanice, ale transformării directe a istoriei foarte apropiate în epopee.”⁴⁷ Într-adevăr don Ruy Diaz de Bivar, supranumit el Cid (de la arabul *sidi*, seniorul) și *Campeador*, e un personaj istoric de o necontestată autenticitate. Căsătorit cu Ximena Diaz, fiica unui comite de Oviedo, cariera lui e o lungă serie de războaie și împăcări cu regele Alfons al VI-lea al Castiliei, pe care cînd îl ajută împotriva arabilor, cînd luptă împotriva lui ca aliat al emirului necredincioșilor - dar această din urmă alternativă a dispărut din epopee. Una din marile lui izbînzii a fost cea de la Valencia la 1094, cînd l-a silit pe rege să capituleze, el rămînînd stăpînul cetății pînă la moartea sa, întîmplată cîțiva ani mai tîrziu, la 1099. Contemporan al primei Cruciate, el a lăsat totuși, mai ales prin isprăvile din ultimii ani ai vieții, amintirea unui campion al creștinătății în lupta împotriva Islamului, care se ducea atunci cu aceeași vigoare, la ambele capete ale Mediteranei. Nici în această privință, de altfel, n-au lipsit ezitățile și îndoielile. La începutul secolului al XIX-lea, critici autorizați tăgăduiau pînă și existența eroului. Și aci însă, se poate urmări același proces de reacțiune.

E adevărat că manuscrisul ce ni s-a păstrat e de la începutul veacului al XIV-lea, dar e o copie

⁴⁶ G. Cohen, *ibid.*, p. 214 (Văzuți și de mine în 1913!).

⁴⁷ G. Baist, *Die spanische Literatur, Grundriss der romanischen Philologie*, hg. v. G. Gröber, II, 2, p. 396.

a unui text mai vechi, iar o cronică de la 1147 face aluzie la existența operei,⁴⁸ așa că trebuie să presupunem că la mai puțin de jumătate de veac de la moartea viteazului cavaler, ea a fost alcătuită măcar în întîia ei redactare. Nu e deci de mirare că „imaginea Cidului apare în mod esențial redată cu exactitate, numai ușor idealizată, ca și situația generală istorică, chiar dacă conflictele de interese cu Alfons sunt uitate cu totul, iar legăturile cu Zaragoza (și emirii ei arab) în parte. Mai mult se depărtează amănuntele; totuși apropierea de loc și de timp lasă să subziste amănunte de genul cronice, într-o formă aproape uscată, care la o mai mare depărtare de timp n-ar mai fi interesat și ar fi făcut loc unor sugestii mai puternice.”⁴⁹ De fapt, toată jumătatea întîia a poemei, de 3729 de versuri, de la plecarea în pribegie pînă la cucerirea Valenciei, e mai mult o biografie în stil epic; pe urmă intervine elementul legendar, sub forma unei tradiții fictive despre căsătoria fiicelor eroului cu Infanții de Carrion, care nu se verifică în realitatea istorică pe care o cunoaștem. Prelucrările mai tîrzii au adăugat, firește, multe alte elemente legendare, cari au trecut pe urmă în literatura universală.⁵⁰ Oricum, epopeea spaniolă în prima ei formă rămîne un exemplu de tradiție istorică, pe care o putem controla prin alte documente; în linii generale, ea se dovedește a nu fi atît de departe de adevăr încît să nu o putem folosi ca izvor istoric. Dar chiar dacă în privința faptelor, nu e totdeauna o călăuză sigură, din punct de vedere al mentalității și al atmosferei e greu de găsit o mărturie mai directă și de mai mare valoare.

În același chip trebuie interpretată și a treia mare legendă epică, pe care Europa apuseană a dat-o literaturii Evului Mediu: *Cîntecul Nibelungilor*⁽¹¹⁾. Cercetările recente au ajuns și aci la aceleași concluzii. Se pot urmări foarte departe în trecut, pînă la tradițiile istorice ale francilor sau ale goților și la legăturile lor de război sau de pace cu hunii, originile uneia din cele mai uriașe compuneri epice ale tuturor vremurilor, a cărei inspirație trăiește și astăzi în muzica lui Wagner. Se pot regăsi personaje reale, ca marele rege Etzel (Atila) sau viteazul Dietrich von Bern (Teodoric, regele ostrogoților) în scrieri anterioare, cum e poema latină *Waltharius* din jurul anului 1000, sau în *Edda* scandinave din veacul al X-lea sau chiar al IX-lea; putem afla în aceste versiuni anterioare și prescurtări sau relațiuni deosebite ale isprăvilor eroilor legendari, Siegfried, viteazul fără prihană, Hagen, implacabilul instrument al destinului, sau Kriemhilde, personificare tragică a răzbunării.⁵¹ S-a discutat și se va mai discuta desigur, în ce măsură nucleul primitiv al epopeii germane cuprinde amintirea istorică reală a luptelor pe cari burgunzii le-au purtat cu hunii pe țărmurile Rinului, la 437, înainte de a părăsi teritoriul pe care erau așezați, și de a se retrage în fața năvălirii asiatice în Elveția de astăzi, sau vreo aluzie la relațiile de subordonare pașnică în care goții s-au aflat față de imperiul hunic. Toate aceste elemente primitive sunt acoperite de straturi mai recente, adăugate în decursul vremii de scriitorii succesivi, cari au prefăcut după înțelegerea și gustul vremii lor, și mai ales după cunoștințele ei, materia legendei epice a nibelungilor. E astfel vădit că hunii în redactarea finală de la începutul veacului al XIII-lea, care a ajuns pînă la noi, seamănă mai mult cu ungurii creștini supuși ai regilor arpadieni, decît cu adevărații huni ai lui Atila, după cum „Etzelburg”, orașul de scaun al regelui, e Gran sau Esztergom, unde principii germani cari călătoreau prin Ungaria erau întîmpinați de curtea purtătorului coroanei Sf. Ștefan. Popoarele ce își trimit căpeteniile și ostașii la porunca lui Atila nu sunt supușii acestuia, ci acele ce se învecinau cu stăpînirea regilor maghiari. „Vezi lîngă un duce de Danemarca și un landgraf de Turingia, ruși, greci, poloni, valahi și pecenegi. Dar aceasta, observă un comentator francez al *Cîntecului Nibelungilor*, nu era imaginație pură. Călători întorși de la Gran sau de la Ofen îi povestiseră desigur (poetului) că se găsea la curtea maghiară un asemenea amestec de popoare. E locul de-a invoca aci mărturia cronicarilor. Scriitorul anonim care, în primii ani ai veacului al XIII-lea, puțin după moartea lui Bela al III-lea, își scria ale sale *Gesta Hungarorum*, povestește că vedeai mereu în țara ungurească oameni veniți de la răsărit:

⁴⁸ V. bibliografia mai recentă la G. Cohen, *op. cit.*, VIII, p. 249; în special lucrările lui R. Menendez Pidal, *España del Cid* și *El romancero*, Madrid, 1928.

⁴⁹ G. Baist, *ibid.*

⁵⁰ V. în această privință R. Menendez Pidal, *L'épopée castillane à travers la littérature espagnole*, p. 81 și urm.

⁵¹ V. E. Tonnelat, *Le chanson des Nibelungen*, Publications de la Faculté des Lettres de l'Université de Strasbourg, Paris, 1926, p. 175 și urm.

slavi, bulgari, valahi, români (sic), greci...”⁵²

Am reprodus acest pasaj al eruditei lucrări critice a d-lui Ernest Tonnelat, spre a arăta că vederi generale, chiar îndreptățite, cum e desigur acea pe care și-o însușește, pot totuși greși uneori în amănuntele lor importante, ceea ce se poate ușor constata din alăturarea românilor de valahi, ca două popoare deosebite. Vom vedea în studiul ultim cu care se încheie acest volum, ce înseamnă de fapt în cronica notarului anonim al regelui Bela (tot mai mult, se pare, al II-lea, decât al III-lea) „păstorii romanilor” și valahii.⁵³ Nu e însă mai puțin adevărat că concluziile, cari rezumă acele ale unor lungi comentarii și discuții ale învățaților germani și germaniști, reprezintă o prețuire exactă a legendei epice ca izvor istoric, așa cum o privește cercetarea recentă:

„Pare, în definitiv, evident că istoria trecutului recent se oglindește mult mai des în *Cîntecul Nibelungilor* decât acea a veacului al V-lea sau al VI-lea. Dar nu trebuie să cauți pecetea epocii în intriga însăși a poemei, în complicațiile acțiunii; e numai în atmosferă, în zugrăvirea mediului, în descrierea obiceiurilor și a vieții exterioare. Poetul n-a încercat niciodată să facă abstracție de timpul său pentru a reconstitui viața secolelor barbare. Ca și pictorii de miniaturi sau de vitralii, și-a înfățișat întotdeauna personajii trecutului îmbrăcate în haine moderne și locuind în clădiri, ce semănau cu acele ce le vedea zilnic. Hunii săi nu sunt decât unguri din veacul al X-lea sau al XI-lea, dacă nu sunt chiar pur și simplu contemporani. E dealtfel cazul cu toate personajii sale și tocmai aceasta dă preț epopeei. Cititorii veacului al XIII-lea i-au găsit scrierea vie, pentru că a zugrăvit pe oamenii vremii lui. Nici oamenii veacului al XX-lea nu judecă altfel.”⁵⁴

Ca o paralelă dealtfel la teoria lui Bédier, despre influența pelerinajilor și interesele legate de drumul lor, apare și aci înfrîurirea directă a itinerariului călătorilor, cruciaților sau negustorilor pe valea Dunării, de la Passau la Viena și la marginea Ungariei. Harta acestei căi principale de legătură, de la sfîrșitul veacului al XI-lea și în tot secolul următor, se poate ușor reconstrui, cu toate etapele ei, în versiunea ce ni s-a păstrat a epopeei, la care fără îndoială a contribuit un scriitor din această regiune, dunăreană sau austriacă, a țărilor de limbă germană.

E deci în materie de tradiție istorică o importantă deosebire de făcut, în interpretarea izvoarelor medievale ce le constituie legendele epice. Ele cuprind numeroase elemente istorice, cari aparțin însă, după epoca remanierii și calitatea scriitorului, mult mai puțin fondului primitiv, care se reduce adesea la un simplu motiv sau un punct de plecare, ci diferitelor împrejurări ce și-au lăsat urmele în cursul unei evoluții mai lungi, al cărei rezultat complex este versiunea ultimă ce o folosim astăzi. La acest rezultat a ajuns cercetarea în privința *Cîntecului Nibelungilor*, și tot astfel s-au putut formula concluzii asupra genezei și dezvoltării epopeii franceze, *La Chanson de Roland*: „am ajuns, scria de curînd d-l Emile Mireaux, la capătul acestei analize. Cred că putem să-i adunăm rezultatele într-un tablou genealogic... Acest tablou va arăta prodigioasa răspîndire a epopeii noastre naționale. El ne duce din Franța de Nord în Sicilia, în Anglia, în Germania, în Norvegia, la Veneția. El evocă începuturile monarhiei capețiene, cucerirea normandă în Mediterana, întîia și a doua Cruciată, constituirea și dezvoltarea imperiului Plantagenetilor. El rezumă trei secole din istoria Franței și a Europei.”⁵⁵ Poziția ultimă a cercetării - sinteza - nu se statornicește deci nici la încrederea absolută în fondul istoric al legendei epice, care numai în cazuri rare, în cari apropierea în timp și spațiu e cît mai redusă între evenimente și povestire, se mai poate susține, dar nici la respingerea totală a oricărei tradiții și la considerarea acestor scrieri ca opere de pură imaginație mitologică și literară. Rămîne problema firească să distingem ceea ce într-adevăr se poate reține, ca element de interpretare istorică, și cărei epoci să-l atribuim cu mai multe șanse de exactitate.

S-a încercat astfel acum cîțiva ani să se folosească unele producțiuni ale folclorului balcanic și în special bulgăresc, pentru a regăsi în ele urmele unor personaje și împrejurări ale istoriei românești. Figurile unor voievozi ai Țării Românești - Vladislav, Radu sau Dan I dintre cei mai vechi domnitori, și Mircea cel Bătrîn, sau, în vremuri mai apropiate de noi, Mihai Viteazul, cari au avut numeroase și strînse legături cu lumea creștină din Balcani, sunt des pomenite în baladele de

⁵² E. Tonnelat, *op. cit.*, p. 325

⁵³ V. mai departe, p. 200 și urm.

⁵⁴ E. Tonnelat, *ibid.*, p. 327,

⁵⁵ E. Mireaux, *La Chanson de Roland et l'histoire de France*, p. 27.

dincolo de Dunăre.⁵⁶ E însă foarte greu de a regăsi în aceste tradiții așa de târzii, cari n-au căpătat formă scrisă decât de curînd, urme precise a unor evenimente istorice bine definite. Doar mențiunea numelui voievodului și vreo aluzie la împrejurări specifice ale timpului se pot uneori desprinde din povestirea de basm și din mulțimea de legende, ce alcătuiesc fondul acestor poezii populare. Astfel în ce privește pe Radu Vodă, care își ia rămas bun de la cetatea Severinului, e poate cazul să ne amintim că acest voievod, rupînd legăturile de vasalitate cu regele Ludovic I al Ungariei, a trebuit să părăsească și feudele pe cari înaintașii săi le deținuseră, în virtutea omagiului făcut suzeranului lor. Într-un alt loc, Hasdeu, analizînd în al său *Negru Vodă* balada Radu Voievod și șoimul aflate în hora ce se întinde în fața voievodului și în care joacă „frate și soră, fără să se cunoască”, o aluzie la o alianță sau federație balcanică, în jurul domnitorului Țării Românești.⁵⁷ E desigur interesant de amintit cu acest prilej o părere a unui recent istoric maghiar, care vine în sprijinul acestei ipoteze: „Cu ajutorul legăturilor de familie, scrie d-l L. Elekes, o linie conștientă politică a fost începută. Supușii Coroanei ungurești din Balcanii de Nord au alcătuit, sub acoperirea și ocrotirea așa-zisei lor dependențe, un fel de coaliție și uneori - deși nu în mod consecvent - s-au opus împreună adversarilor lor și au dispus la sfîrșitul veacului (al XIV-lea) de o putere considerabilă.”⁵⁸ Ceea ce însă nu ne spune d-l Elekes, deși faptul îi este cu siguranță cunoscut, e că avem dovada precisă, într-un izvor contimporan din Italia, cronica fraților Gatari din Padova, că această coaliție a luptat într-adevăr împotriva regelui Ludovic I de Anjou, și că ea cuprindea sub conducerea lui Radu oștile Țării Românești și ale Bulgariei - pare-se cu sprijinul turcilor și cu acel indirect al Veneției, veche dușmană a Angevinilor de pe tronul Ungariei.⁵⁹ Împrejurările politice ale anului 1377 ar fi lăsat deci o urmă în tradiția păstrată de baladele folclorului bulgăresc, transmise oral pînă la publicarea lor.

Desigur asemenea mențiuni trebuiesc folosite cu multă prudență, legătura între fapte și povestire fiind extrem de șubredă și depărtată în timp, supusă tuturor deviațiunilor și deformărilor inerente transiterii orale. Nu astfel stau însă lucrurile în ce privește tradiția păstrată de izvoare scrise, chiar dacă forma ce ne-a ajuns e mai nouă cu două sau trei secole, decât evenimentele pe le relatează. Studiile cari urmează acestei introduceri constituie o încercare de a reășeza într-o lumină mai favorabilă tradiția istorică despre întemeierea statelor românești, a cărei cercetare a înregistrat de un secol încoace fazele afirmațiunii și negațiunii, ale tezei ce îi dădea deplină încredere și ale antitezei care o respingea aproape în totalitatea ei. A venit și aci momentul să ajungem la sinteză, care urmînd ritmul general al concepției istorice, în această materie atît de controversată, trebuie să găsească echilibrul între părerile opuse și să arate, în limite mai exacte, ceea ce trebuie să păstrăm și ce putem lăsa la o parte.

Îmi voi îngădui totuși, ca un ultim exemplu al metodei ce am intenția să o întrebuintez, și a obiectivului ce mi-am propus să-l ating, să mai aduc o pildă din domeniul propriilor mele cercetări, care desigur îmi e mai bine cunoscută, și care arată, o dată mai mult, că scepticismul a priori în fața afirmațiunii unui document istoric care reprezintă o anumită tradiție nu e metoda cea mai indicată.

Cercetînd portulanele medievale cu privire la litoralul Mării Negre, am fost izbit de faptul că două din aceste vechi hărți, ce cuprind desenul coastei și indicația principalelor porturi, cu scurte indicații asupra hinterlandului - și anume acea a lui Angelino Dulcert din Majorca (1339) și acea a fraților Pizzigani (1367), înseamnă numele Bulgariei la Nord de Dunăre, întinzîndu-i astfel hotarul pînă la limanul Nistrului, peste Bugeacul de mai târziu. Atît d-l Grămadă, care a avut prilejul să examineze aceste portulane, cît și eu însumi am socotit că aveam a face cu o simplă confuzie a acestor geografi occidentali,⁶⁰ cum s-au mai produs atîtea în descrierile sau în hărțile lor: la datele respective, nici o împrejurare cunoscută nu îndreptățește presupunerea unei stăpîniri bulgărești asupra

⁵⁶ Al. Iordan, *Les relations culturelles entre les Roumains et les Slaves du sud. Traces des voïvodes roumains dans le folklore balcanique*, București, f.a. p. 27 și urm.

⁵⁷ B.P. Hasdeu, *Negru-Vodă*, p. CCL. Cf. Al. Iordan, *op. cit.*, p. 34-35.

⁵⁸ În L. Makkai u. L. Gáldi, *Geschichte der Rumänen*, Budapest, 1942, p. 82.

⁵⁹ Cf. G. I. Brătianu, *L'expédition de Louis I-er de Hongrie contre le prince de Valachie Radu I-er, Bassarab en 1377*, în „Revue hist. du Sud-Est Européen”, II, 1925, p. 73 și urm.

⁶⁰ N. Grămadă, *Vicina, Isoare cartografice, Codrul Cosminului*, I, 1925, p. 448. Cf. G. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, București, 1935, p. 104.

teritoriului, ce a alcătuit mai târziu partea de miazăzi a Basarabiei.

E drept că la aceste informații ciudate se mai adăuga una, tot de natură geografică, aceea a învățatului arab Abulfeda, de la începutul veacului al XIV-lea, care însemna că Akkerman e un oraș „din țara bulgarilor și a turcilor.”⁶¹ Iarăși, deci, această curioasă mențiune a bulgarilor la nord de Delta Dunării, dar într-o vreme atât de târzie, că faptul părea de necrezut. Am înregistrat de asemenea această informație ca un nou exemplu de greșeală și de confuzie în cunoștințele geografice ale timpului.⁶² Era greu de stabilit o legătură între textul lui Abulfeda și hărțile apusene, dar se putea presupune o influență sau o informație orientală la cartografi occidentali de la jumătatea veacului al XIV-lea. Procedam deci în conformitate cu cerințele critice și după metodele cunoscute: respingeam ca neîntemeiată o tradiție istorică, deoarece nu se potrivea cu celelalte cunoștințe ce le aveam despre această împrejurare. Până aci, deci, nimic neobișnuit.

De abia formulasem însă această părere, pe care o socoteam definitivă, și convingerea mea a început să fie zdruncinată de elemente și informații nouă. A trebuit mai întâi să constat că cronicile și cataloagele de mucenici ale Ordinului Franciscanilor, de la începutul secolului al XIV-lea, arată că unul din misionarii acestui ordin, fr. Angelo de Spoleto, a fost ucis de bulgari la Mauro Castro, numele pe care portulanele vremii îl dau Cetății Albe. Se putea ridica și aci o îndoială, deși informația era precisă și contemporană: faptul, petrecut în 1314, era însemnat de o „relațiune a martirilor și mînăstirilor fraților minoriți în Orient”⁶³ al cărei manuscris redactat de un franciscan anonim se află la British Museum, dar și de un raport în formă de scrisoare, din 15 mai 1323.⁶⁴ Se putea cel mult presupune o confuzie în privința numelui cetății, sau a originii bulgarilor; putea fi vorba de bulgarii de pe Volga, supuși la acea vreme ai Oardei de Aur tătărăști. Coincidența însă nu mai putea fi trecută cu vederea.

Intervenii atunci elementul hotărîtor: cercetînd alte izvoare în legătură cu negoțul genovez în Marea Neagră, am găsit în colecția de regulamente și hotărîri maritime, denumită *Imposicio Officii Gazarie*, publicată în *Monumenta Historiae Patriae* ale Academiei din Torino, documentul din 22 martie 1316, prin care guvernul genovez rupe legăturile de negoț cu împăratul bulgar *Fedixclavus* (Svetoslav), amintind de pagubele suferite de negustori pe teritoriul acestui suveran „tam in Mavocastro quam alibi.”⁶⁵ „De rîndul acesta, înseamnă în urma acestei precizări, nici o îndoială nu mai e îngăduită. E vorba de un document de stat datat cu precizie, cuprinzînd rezultatul unor lungi și mature deliberări ale unor oameni deplin cunoscători în materie de negoț și avînd destulă experiență a împrejurărilor din Răsărit. Dacă în 1316 bulgarii lui Svetoslav prădau mărfurile genoveze la Akkerman, desigur că au ucis acolo și pe misionarul franciscan, cu doi ani înainte. E locul de asemenea de a ne scuza față de Abulfeda, ale cărui informații despre «cetatea albă» trebuiau să fie exacte. Fără îndoială, e și un răsunset depărtat al acestor evenimente la cartografi din Majorca și Veneția, cari auziseră de conflictul între bulgari și genovezi...”⁶⁶

Iată deci, din acest exemplu desigur mărunț, cum se confirmă încă o dată o regulă mult mai generală: aceea că o informație istorică, chiar sub formă de tradiție, nu e aproape niciodată fără temei, dacă izvoarele ei sunt autentice. Chiar dacă nu e confirmată de alte împrejurări ce ne sunt cunoscute, nu e niciodată exclus să apară elemente nouă de informație care să o confirme și să ne arate încă o dată că textele spun de obicei ceea ce au voit să spună, nici mai mult, dar nici mai puțin. Restul e o chestiune de interpretare și de potrivire a datelor; de pildă, în cazul de mai sus, dacă alăturăm și informația cronicei bizantine a lui Gregoras, că urmașul lui Svetoslav, Mihail, domnea peste „bulgarii de dincoace de Dunăre”, deci nu dincolo, sau regulamentul din 22 ianuarie 1343 al vămii genoveze din Pera, care arată „rîul Vicinei” (brațul sudic al Deltei dunărene) drept graniță a împărăției tătărăști, putem deduce că stăpînirea lui Svetoslav în ținutul dintre gurile Dunării și

⁶¹ *Géographie*, ed. Reinaud, Paris, 1848, p. 317.

⁶² *Vicina*, I. „Bullet. hist. de l'Acad. Roum”, X, 1923, p. 145.

⁶³ P. G. Golubovich, *Biblioteca Bio-bibliografica della Terra Santa e dell' Oriente francescano*, II, p. 72, III, p. 65-66.

⁶⁴ R. P. Bihl, *De duabus epistolis Fratrum Minorum Tartariae Aquilonaris anno 1323*, „Archivum franciscanum historicum”, XVI, 1923, p. 106.

⁶⁵ *Leges Municipales*, 1838, col. 382. Cf. *Mon. Hungariae hist. Dipl.* XIII, p. 469

⁶⁶ *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, p. 108.

limanul Nistrului a fost de natură personală, ca urmare a legăturilor sale de vasalitate față de puternicul han Uzbek al Oardei de Aur, și că n-a mai fost recunoscută urmașului său. Aceasta ne permite a statornici între 1301-1322 episodul stăpînirii bulgărești de „dincolo de Dunăre” și la Cetatea Albă,⁶⁷ lămurind însă întrucîtva soarta acestui teritoriu în a doua jumătate a veacului al XIV-lea, și cu deosebire în timpul lui Mircea cel Bătrîn, care se intitulează stăpînitor „spre părțile tătărești.”⁶⁸

Un alt exemplu nu mai puțin convingător, al acestui mod de a cerceta izvoarele, îl constituie informația din cronica lui Thomas Tuscus, pe care o interpretăm mai jos, ca o nouă mărturie despre un voievodat moldovenesc în veacul al XIII-lea.⁶⁹

*

Nu trebuie desigur să dăm prilej nici în acest domeniu la exagerări. O reacțiune, oricît de necesară, față de stadiul la care ajunge la un moment dat cercetarea nu trebuie să dea loc la excese, sau să-și închipuie că rostul ei e de a răsturna tot ce s-a spus și s-a scris mai înainte, să ajungă la o *restitutio in integrum* a tradiției istorice, pentru simplul motiv că e tradiție și că deci trebuie crezută. Nici în dialectica lui Hegel, de la care am pornit și la care ne întoarcem, antitezei nu-i urmează o restabilire a tezei, așa cum se găsea în punctul inițial al argumentării, ci o sinteză, care cuprinde și rezultatele afirmațiunii, și acele ale negațiunii. În cercetarea ce o întreprindem despre tradiția istorică a întemeierii statelor românești, vom folosi astfel toate datele pe cari critica istorică ni le-a pus la dispoziție și vom ține seamă de toate elementele pozitive, ce le-a adăugat cunoștințelor noastre. Vom pleca însă la drum cu alt spirit, mai puțin pornit spre îndoială, mai obiectiv, întemeiat nu numai pe reguli și metode aplicate mecanic oricărui text și oricărei relațiuni, ci pe o considerare mai deplină a tuturor factorilor de informație și de viață istorică. Cu cît orizontul e mai larg, cu atît și pătrunderea în adîncime e mai rodnică. Nu pot încheia mai bine aceste pagini de introducere decît cu observațiile atît de bine cumpănite ale recentei *Introduceri la studiul Evului Mediu latin*, a d-lui Gabriele Pepe, cari se potrivesc dealtfel în multe privințe, fără să o fi căutat, cu concepția despre istorie a lui Nicolae Iorga:

„Cine nu mai citește pe marii clasici ai literaturii și ai istoriei, cine nu trăiește cu pasiune prezentul nu va face niciodată istorie. Cine își propune să adîncească istoria medievală nu trebuie să uite că nu va putea pune în valoare literatura, actul politic, viața economică, viața religioasă, dacă nu are atîtea chei, cîte concepte sunt ale fiecăruia din aceste momente spirituale. Și conceptele nu au fixitate, nici rigiditate; trăiesc viața noastră, se hrănesc din cultura și din experiența noastră.”⁷⁰ Fie ca recunoașterea acestei relativități, în folosirea metodelor și elementelor de cercetare, să însemne un pas mai departe în căutarea și aflarea adevărului, care rămîne - totuși - obiectivul permanent al disciplinei istorice.

⁶⁷ *Ibid.*, p. 114-116.

⁶⁸ Cf. P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Casa Școalelor, 1944, p. 189-190.

⁶⁹ V. mai departe, p. 172 și urm.

⁷⁰ *Introduzione allo studio del Medio Evo Latine*, Biblioteca Storica, Ispi, 1942, p. 16.

III.

TRADIȚIA ISTORICĂ A DESCĂLECATULUI ȚĂRII ROMÂNEȘTI

III. TRADIȚIA ISTORICĂ A DESCĂLECATULUI ȚĂRII ROMÂNEȘTI

Sunt acum aproape douăzeci de ani de când d-l Alexandru Lapedatu a expus, într-o comunicare la Academie, „cum s-a alcătuit tradiția națională despre originile Țării Românești.”¹ D-
sa, analizând cu o deosebită pătrundere formele acestei tradiții, a putut stabili un îndoit proces de
confuzie între povestire și realitate: de o parte un „Negru-Vodă” al datinei populare, învingător al
tătarilor și soț al Doamnei catolice Marghita, pe care împrejurările istorice îl identifică cu Basarab,
cel dintâi voievod al Țării Românești, a cărui amintire au păstrat-o documentele contemporane; de
altă parte, forma literară: „o invenție pur cărturărească, întemeiată pe vagi cunoștințe istorice și pe
anumite noțiuni politice ale timpului când a fost alcătuită”, privește, după cum crezuse dealtfel și
Onciul, pe Radu I voievodul ctitor de mînăstiri din ultimul sfert al veacului al XVI-lea; cu drept
cuvînt, tot acestui domnitor îi atribuia d-l Lapedatu și mormîntul din secolul al XIV-lea, descoperit
în Biserica Domnească din Curtea de Argeș. La toate argumentele aduse de d-sa, se adaugă și faptul
că portul și obiectele găsite în mormînt se potrivesc cu acele obișnuite în moda occidentală din a
doua jumătate a secolului.²

Substituirea lui Radu-Vodă de la Argeș, lui Negru-Vodă de la Cîmpulung s-a făcut deci pe
cale literară. Este o constatare care întărește părerea istoricilor noștri că „descălecatul” aparține
legendei și tălmăcirii ei cărturărești, pe cînd realitatea istorică e alta: creșterea unei puteri băștinașe
care luptînd, cînd cu tătarii, cînd cu ungurii, a întemeiat Țara Românească. Din acest punct de
vedere, studiul amintit, care aduce desigur nouă lămuriri problemei originilor principatului
muntean, nu se depărtează totuși de linia generală pe care a urmat-o, în ultimele decenii,
istoriografia noastră prin reprezentanții ei cei mai autorizați, înainte de a încerca o nouă examinare a
acestei vechi probleme, nu e de prisos de a aminti pe scurt părerile istoricilor noștri, din care se vor
putea desprinde mai limpede elementele și evoluția ei.

I. DESCĂLECATUL ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ MODERNĂ

Tradiția istorică a descălecatului Țării Românești, păstrată de vechile noastre cronici, a fost
într-adevăr de câteva decenii îndelung discutată de istoricii români. Dintre ei doar Xenopol îi
rămăsese credincios, fiind pentru aceasta categorisit de Hasdeu ca „ultraconservator în știință,
dușman instinctiv al vederilor nouă.”³ Dimpotrivă, autorul lui „Negru-Vodă”, „prea îndrăzneț în a
sparge căi nebătătorite” cum singur o mărturisea, întregise prin puterea bogatei sale închipuiri
tradiția descălecatului, construind el o „cronică a Basarabilor”, care înșira date mai vechi și
evenimente mult mai numeroase și variate, decît tradiția însăși.⁴ Cuvîntul criticei istorice, după cele
mai nouă și desăvîrșite metode de cercetare științifică a izvoarelor, l-a rostit Dimitrie Onciul, arătînd
confuzia ce se făcuse între miticul Negru-Vodă, descălecat din Ardeal, și adevăratul Radu Basarab,
voievod al Țării Românești în ultimul sfert al veacului al XIV-lea. Titlul de „herțeg de Amlaș și
Făgăraș” a indus în eroare pe cronicarii noștri: „Sub influența acestui titlu, într-un timp cînd
ducatele ardelenesti nu mai erau în posesiunea domnilor români... de altă parte sub influența
tradiției despre descălecatul Moldovei din Ungaria, fixată prin scrisoare cu mult mai înainte de cea a
Țării Românești, s-a zămislit tradiția cronicilor Țării Românești despre descălecatul din Amlaș și

¹ Comunicare ținută la Academia Română la 21 sept. 1923. V. „Anuarul Instit. de Ist. Națională”, Cluj, 1923, II, p. 289-314.

² V. G. I. Brătianu, *Les fouilles de Curtea de Argesh*, „Revue Archéologique”, 5-e série, XIII, 1921, p. 1-23; *Les bijoux de Curtea de Argesh et leurs éléments italiens*, ibid., XVII, 1923, p. 90-110; *Les bijoux de Curtea de Argesh et leur éléments germaniques*, Acad. Roum. „Bull. de la Sec. Hist”, XI, 1924, p. 30-54.

³ B. P. Hasdeu, *Negru-Vodă*, p. XXXIV, Cf. A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, II¹, p. 14 și urm.

⁴ Hasdeu, *ibid.*

Făgăraș, a cărei existență nu se constată înainte de secolul XVII. Ea este o tradiție de origine pur literară, plăsmuită de cronicari mai târziu decât primele redacțiuni de cronică ale țării, un mit *istoriografic*, pentru care în zadar căutăm în tradițiile populare urmele izvoarelor sale, ca și în mărturiile autentice, confirmare.”⁵

Luând de bune și definitive aceste concluzii, nici Nicolae Iorga nu mai ținea seamă de mitul descălecării și pornea a sa *Geschichte des Rumänischen Volkes* pe temeiul documentelor sigure și nu al tradiției contestate, de la Marele Basarab, întemeietor autentic și autohton al voievodatului „a toată Țara Românească”. În ultima lucrare pe care ne-a lăsat-o, în care și-a dezvoltat pe larg punctul de vedere despre întreaga istorie a românilor, el își însușește astfel această încheiere: „Basarabă nu trebuie confundat cu personalitatea legendară, adânc înrădăcinată în conștiința poporului, care e «Negru-Vodă», pretins întemeietor venit din Făgăraș, regiune ce n-a fost colonizată și organizată politicește decât în a doua jumătate a veacului al XIV-lea. Legenda acestui «Negru-Vodă» nu are nimic a face cu personalitatea istorică a adevăratului Radu-Vodă, domnind în a doua jumătate a veacului al XIV-lea, voievod de oarecare însemnătate pentru călugării pe cari îi ocrotise și de la cari nu ne-a rămas nici un document. Cît pentru «Negru» e vorba de Neagoe Basarabă, care fiind mare ctitor, a sfârșit prin a fi considerat de popor ca acela care ar fi ridicat toate vechile zidiri.”⁶

Am amintit mai sus vederile d-lui Al. Lapedatu. Ele sunt împărtășite în oarecare măsură și de d-l I. C. Filitti, care socotește însă că „prin «Negru-Vodă...» nu trebuie înțeles numai Basarab, ci și fiul său Alexandru, care poate fi și el, deci, conform cu tradiția, ctitorul bisericii” (din Cîmpulung).

Cît privește pe *Radu Negru*, rezultat totuși dintr-o confuzie cu Radu I, el „a fost fabricat, pentru că nu există nici o urmă documentară și nu putea să existe, despre Negru-Vodă al tradiției, deoarece «Negru-Vodă» nu era decât o poreclă”. Iar procesul de alcătuire al tradiției ne este descris în lumina acestei constatări: „Ca și tradiția, este puternică porecla. Nimeni nu se gîndește să caute sub poreclă numele adevărat. Nu le-a trecut prin minte preoților de la Cîmpulung că Negru-Vodă al tradiției ar putea fi chiar Nicolae Alexandru cel îngropat în biserică, sau tatăl său Basarab... Astfel făurit, Radu Negru Vodă, a trecut, împreună cu data 1291-1292 a pretinsului său hrisov, în cronică țării...”⁷

La rândul său d-l I. Lupaș constată că „numele acestui Radu Negru nu se găsește în documentele istorice așa cum îl înfățișează cronicile. Cercetările recente îl identifică pe Negru-Vodă cu Basarab cel Mare, al cărui nume personal deveni patronimic și se transmite urmașilor”. Iar amintind mai pe urmă de Radu I, care a trebuit să renunțe la feudele ungurești: Severinul, Făgărașul, Amlașul, stăpînite de fratele său Vlaicu, d-sa adaugă: „e posibil ca această renunțare să fi dat prilej pentru formarea tradiției păstrate în cronicile românești despre descălecatul lui Radu Negru din Țara Făgărașului.”⁸

Sunt deci două confuzii posibile: una a lui „Negru-Vodă”, simplă poreclă, cu întemeietorul real, Basarab, ducînd prin necunoașterea împrejurărilor de către cronicarii tîrzii la o adevărată dublare de personalități: porecla devenind figură istorică umbra întruchipîndu-se în descălecător, deosebit de voievodul real care i-a dat ființă. Caz într-adevăr unic în istorie.

Ori cea veche, presupusă de Onciul, care adaugă umbra unei descălecări legendare figurii reale a lui Radu I, domnul de la sfîrșitul veacului al XIV-lea, care a rupt legăturile de vasalitate cu Ungaria.

Dar și într-un caz și în celălalt, elementul esențial în interpretarea istoricilor noștri este caracterul *autohton* al întemeietorului. Coborîrea din Ardeal este o legendă, întemeierea prin băștinași este istoria.

Istoricii mai noi împărtășesc în totul aceste vederi. „Multă vreme, scrie d-l C. C. Giurescu, s-a crezut că Țara Românească s-a întemeiat printr-o descălecare din Făgăraș. De acolo ar fi venit Negru-Vodă pe la sfîrșitul veacului al XIII-lea. Astăzi știm însă că faptele s-au petrecut altfel. Întemeierea Munteniei nu se datorește unor descălecători veniți din Făgăraș, ci reunirii sub o

⁵ D. Onciul, *Originile Principatelor Române*, p. 64.

⁶ *Histoire des Roumains et de la Romanité orientale*, III, p. 188.

⁷ I. C. Filitti, *Despre Negru Vodă*, „An. Acad. Rom.”, Mem. Sect. Ist. seria a 3-a, IV, 1924, p. 34, 36, 38.

⁸ I. Lupaș, *Ist. românilor*, manual, ed. a 4-a, p. 67 și 72.

singură stăpînire românească, a diferitelor formațiuni politice cnezate și voievodate, din dreapta și din stînga Oltului.”⁹ De fapt, pe cînd în Moldova descălecatul din Maramureș, ca întemeiere a Sfatului, e în afară de discuție, fiind de altfel întărit de izvoarele contemporane, în Țara Românească tradiția istorică asemănătoare a fost privită, după cum s-a văzut, ca o lămurire literară tîrzie a unor împrejurări de altă natură. Examinînd pentru ce Moldova și Muntenia au fost țări separate, d-l P. P. Panaitescu se oprea de curînd la următoarea constatare, care rezuma de altfel interpretarea admisă de toată istoriografia noastră de la începutul secolului:

„Problema aceasta a fost întrucîtva greșit înțeleasă, pentru că pînă la o vreme, așa-zisul «descălecat», care explică fundarea celor două Principate române, a fost o teorie scumpă istoricilor. Se credea anume că, în veacul al XIV-lea (de ce tocmai în veacul al XIV-lea ?), românii ardeleni, prigonîți pentru credința lor răsăriteană, au fost nevoiți să părăsească în cete mari țara lor de baștină și să treacă dincolo de Munți, în ținuturi aproape pustii, punînd temeliile unor state nouă. Dacă ar fi fost așa, nu examinez aici imposibilitatea ca niște fugari să înființeze repede state puternice, atunci emigrația pornită în același timp, din același loc și din aceleași cauze, ar fi putut forma un singur stat. În realitate, nimic, afară de tradiții legendare păstrate de cronicari ce scriu cu sute de ani după întemeiere, nu dovedește vreo emigrațiune în mase mari de români de peste Munți în Principate. Trebuie să renunțăm azi la mitul descălecării. Populația românească întemeietoare de stat în Țara Românească și în Moldova a fost de aci. Cel mult, pentru Moldova se poate admite venirea din Maramureș a elementelor de conducere, nicidecum însă scurgerea unei populații întregi prin pășurile munților. Poporul românesc, care de totdeauna era în cîmpia Munteniei, păstrarea numelui traco-scitic al Dunării și a terminologiei agricole latine în limba română o dovedește ca și în Moldova, a ajuns la un moment dat la o maturitate politică și, pe locurile sale străvechi, a fundat, conform cu configurația geografică a regiunilor, două state.”¹⁰

În fine, de ce aș excepta din această înșirare de citate propriile mele lucrări, în măsura în care au putut atinge chestiunea descălecatului? Făcînd unele observațiuni asupra istoriei românilor, după secolul al XIII-lea, la sfîrșitul unei cărți despre enigma și miracolul istoric ce-l constituie poporul român în Evul Mediu, adăugam, în deplină conformitate cu părerea istoricilor mai vechi sau mai noi, amintiți mai sus, că „ceea ce pare aproape sigur e că în Țara Românească tradiția «coborîrii», a unei «descălecări» a românilor din Transilvania, cari ar fi întemeiat statul sub domnia unui «Negru-Voievod» legendar, dispărește tot mai mult în fața unei realități istorice, care ne arată din ce în ce mai limpede un principat autohton, cu o dinastie cu nume cuman, «adunînd» micile voievodate din Mica și Marea Valahie, aproape după cum țarii Moscovei vor «aduna» mai tîrziu pămînturile rusești...”¹¹

E deci vorba de o părere aproape unanim admisă, aproape de o dogmă a istoriografiei noastre moderne, față de care prea puțini cercetători au mai cîștigat să înfățișeze alte vederi. De altfel unele din aceste încercări de a modifica interpretarea admisă porneau, fie de la o tendință interesată, ca aceea a unor istorici unguri, de a înlocui descălecatul din Ardeal cu altul cuman, al Basarabilor plecați din stepe, cu neamurile nomade, ca să întemeieze statul Țării Românești¹² - fie din premise care s-au dovedit greșite, ca acele ale regretatului Tafrali, care citise în ornamentele picturii din Biserica Domnească de la Curtea de Argeș, date din veacul al XIII-lea, sau socotea pomenirea unui episcopat de Argiz din secolul al X-lea în Armenia (luat de el drept Argeșul nostru) ca o dovadă a vechimii așezărilor din voievodatul muntean.¹³ De curînd, ideea descălecatului a fost reluată într-o comunicare făcută Academiei de științe morale și politice de d-l Dinu Arion. D-sa vede în însuși termenul „descălecăre” o înrîurire directă a cuvîntului *descensus* folosit de izvoarele ungurești, iar în dreptul de proprietate al Domnului asupra întregului pămînt al țării, în primele veacuri ale

⁹ *Istoria românilor*, I², p. 344.

¹⁰ *De ce au fost Țara Românească și Moldova țări separate*, „Revista Fundațiilor regale”, V, 1938, p. 560-577.

¹¹ *O enigmă și un miracol istoric: Poporul român*, p. 112.

¹² Cf. A. Veress, *Originea stemelor Țărilor Române*, „Rev. istorică română”, I, 1831, p. 230: „La sfîrșitul veacului al XIII-lea familia Basarabilor, cu o mînă de oameni războinici veniți de pe plaiurile dintre Prut și Siret, pe care au locuit cine știe cîte secole laolaltă cu cumanii, au cucerit poporul român aflat pe șesul Dunării, alcătuiind acolo un stat”.

¹³ O. Tafrali, *Biserica Domnească*, „Rev. pt. ist. arheologie și filologie”, XVI, 1922, p. 148-59; *Monuments byzantins de Curtea de Argeș*, Text, Paris, 1931, p. 302-303.

existenței Principatului muntean, orice posesiune fiind hărăzită sau confirmată de el, o influență directă a concepției de drept feudal, împrumutată de la acea a regilor apostolici ai Ungariei din timpul ultimilor Arpadieni și ai Casei de Anjou. Teorie desigur interesantă, ce trebuie totuși îndreptată prin lămurirea că această stăpânire supremă (*dominium eminens*) a teritoriului nu ține numaidecât de dreptul feudal unguresc,¹⁴ ci se regăsește în concepția de drept și de proprietate a celor mai multe popoare și societăți medievale, din Răsărit ca și din Apus; iar „descălecarea” ce se potrivește să fie o traducere a lui *descensus*, poate fi tot atât de bine o formulare, în termeni politici ce puteau fi înțeleși de vecinii mai puternici din apus, a întemeierii statelor românești, decât împrumutul chiar al concepției noastre de stat de la aceiași vecini, cum le place dealtfel acestora s-o afirme în orice împrejurare. Tot astfel, armele Ungariei, cu fasciile și florile de crin, pe care le purtau în veacul al XIV-lea și chiar al XV-lea monetele Țării Românești și ale Moldovei, nu reprezentau întotdeauna un indiciu de vasalitate al acestor țări către Coroana Sf. Ștefan, ci erau uneori o imitație impusă de relațiile cu societatea feudală a Ungariei,¹⁵ așa cum anumite sisteme politice ni s-au impus de asemenea de la sine mai târziu, în afară de nevoile dezvoltării noastre proprii, și de necesitățile relațiilor cu puterile Europei, de dorința de a le interesa la dezvoltarea vieții noastre naționale. Problema ar merita dealtfel să fie examinată mai de aproape și mai îndelung, decât o putem face aci.

Încă mai de mult, un alt cercetător recent al trecutului nostru, care a știut să unească în lucrările sale preocupările geografice cu argumentele de ordin istoric, d-l Ion Conea, s-a avîntat la rîndul său „pe urmele descălecatului din sud”. Încă de acum cîțiva ani, amintind de unele păreri răzlețe, mai vechi, ale lui Athanasie Marienescu, Al. T. Dumitrescu, sau și de unele vederi mai recente ale lui C. Kogălniceanu, d-l Conea făcea următoarea mărturisire: „Avem impresia că, *în ceea ce privește originile statului muntean*, au văzut mai bine și mai clar istoricii vechi decât cei de astăzi, iar dintre cei de astăzi văd mai bine și mai clar istoricii mai obscuri, neconsacrați - ca să spunem așa, decât cei de pe primul plan. Aceștia din urmă, în adevăr, scriu și interpretează istoria veche românească prea numai după documente și din cabinet - din care pricină pierde deseori contactul cu realitatea, în vreme ce primii, tocmai fiindcă păstrează contactul cu această realitate (...informîndu-se pe teren și culegînd informația din viața de azi, în care adesea supraviețuiește și fapta de ieri) - pășesc mai aproape de realitate și adevăr.”¹⁶ Prin aceste rînduri, tînărul cercetător geopolitic și geoistoric ridică steagul insurecției împotriva părerii consacrate a părinților și fruntașilor școalei noastre istorice, veche și nouă - steag ce pînă acum, să o recunoaștem, nu a fost urmat nici de prea mulți istorici, nici cu prea mare convingere și însuflețire. Realitatea privită pe teren îl adusesese totuși la constatarea că deși numele de Basarab poate fi de o mai îndepărtată obîrșie orientală - cumană sau alta -, el e totuși foarte vechi pe pămîntul românesc, și că „vatra numelui de Băsarabă pe pămîntul românesc este în Hațeg și Hunedoara.”¹⁷ Mai culesese, din amănunțita cercetare a regiunii carpatice și subcarpatice a Olteniei, impresia unor așezări numeroase și vechi de „ungureni”, români emigrați din Ardeal în decursul veacurilor - proces stabilit demult de lucrările d-lui I. Nistor¹⁸ și constituind un fel de aristocrație a satelor din aceste părți. Dar prima mențiune a unei asemenea mișcări de populație *în sensul descălecatului*, de la miazănoapte de Carpați spre miazăzi, se află în diploma însăși a regelui Bela al IV-lea, hărăzită ordinului Ioaniților la 1247, după care le este oprit cavalerilor de a primi în ținutul lor cel nou de pe plaiurile Olteniei, oameni emigrați de pe teritoriul supus regelui de dincolo de Carpați, și anume „țărani de orice fel și neam, precum și sași și nemți.”¹⁹ Era logic ca aceste mențiuni ale unor mișcări mai vechi de populație să fie puse în legătură cu problema „ungurenilor” de sub munții Olteniei. „Ea se poate integra și

¹⁴ Dinu O. Arion, *Ce înțeles au avut actele de donațiune domnești de pămînt la începuturile voievodatelor*, în public. Acad. de științe morale și politice, 1948, și în *Două studii de istorie a dreptului românesc*, București, 1942, p. 25 și urm.

¹⁵ V. G. I. Brătianu, *Scutul unguresc în armele Basarabilor*, „Rev. istorică”, VII, 1921, p. 124 și urm.

¹⁶ I. Conea, *Basarabii din Argeș*, „Rînduiala”, I, 2, 1936, p. 5.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ I. Nistor, *Emigrările de peste munți*, „An. Acad. Rom.”, Mem. Secț. Ist., s. 2-a, XXXVII, 1915, p. 815 și urm; *Rumänische Wanderungen aus Siebenbürgen*, „Rev. hist. du Sud-Est Européen”, XVIII, 1941, p. 140-156.

¹⁹ I. Conea, *Pe urmele descălecatului din Sud*, „Bulet. P. R. B. de Geografie”, LVIII, 1940, p. 24 a extrasului.

urmări cu mare succes, crede d-l Cornea, în cadrul general al procesului de emigrare peste Carpați de dincolo dincoace. Ne poate pune pe urmele unor probleme de trecut românesc încă nerezolvate: între altele, pe urmele, chiar, a originilor Statului românesc însuși.”

II. CRITICA ȘI TRADIȚIA ISTORICĂ

Fără a anticipa asupra concluziilor, socotim, cu toată părerea aproape unanim admisă pe care noi înșine am împărtășit-o, că există totuși destule elemente pentru a îndreptați o reconsiderare a întregii probleme, odinioară atât de aprig dezbătute. Ea trebuie însă așezată într-un cadru mai larg decât al unor împrejurări de cercetare locală și integrată în primul rând în evoluția generală a metodei istorice, cu privire la legende și tradițiile medievale, ale căror relațiuni sunt, mai întotdeauna și oarecum prin definiție, mult mai târzii decât împrejurările ce le amintesc.

Din acest punct de vedere este de necontestat că metoda și chiar atmosfera cercetării istorice s-au modificat îndestul de o jumătate de secol. Școala istorică a secolului trecut, crescută în disciplina criticei minuțioase a izvoarelor, căreia i se datorește dealtfel progresul științei noastre, proceda cu textele care nu se întemeiau direct și imediat pe mărturii contemporane, așa cum o școală cunoscută de arheologie și arhitectură proceda cu monumentele însemnate ale Evului Mediu: ruinele castelului sau zidurile catedralei, adesea transformate în decursul veacurilor prin tot ceea ce se adăugase la construcția primitivă, erau dărîmate în întregime și reconstruite, uneori chiar din temelii, nu cum arătau înainte de restaurare ci așa cum se credea, după cercetările făcute, că trebuie să fi fost, în vremurile depărtate în care fuseseră zidite înțîia oară de cei mai vechi ctitori. Așa a lucrat în cele mai multe cazuri școala reprezentată în Franța de marele Viollet le Duc, al cărui elev, Lecomte du Noüy, a aplicat această metodă și în țara noastră, în timpul domniei lui Carol I. Biserica Mînaștirii din Curtea de Argeș, acele de la Iași, Trei Ierarhi și Sf. Nicolae stau și azi mărturie a unui sistem de restaurare, care înseamnă mai degrabă o zidire nouă, ce nu arată decât prea puține legături cu clădirea anterioară. Din punct de vedere estetic, clădirea înnoită arăta linii mai frumoase decât cea veche, dar toată această dărîmare și reînălțare nu se potrivea cu ideea unei conservări a monumentelor.

Avem impresia că cei mai mulți istorici aplicau aceeași metodă textelor. Mai ales față de tradiția istorică păstrată de relațiuni, în mod firesc mai nouă decât faptele povestite, atitudinea lor critică era neînduplecată. Arătau o deosebită grijă, aproape o adevărată ambiție, de a dovedi sau lipsa de autenticitate a unei asemenea relațiuni, sau cel puțin neexactitatea ei. Înlăturînd tradiția, așa cum confrății lor întru restaurare dărîmau monumentele, ei o înlocuiau cu o reconstruire proprie a evenimentelor și împrejurărilor, întemeiată pe mărturiile mai vechi ce le puteau culege din alte izvoare. Departe de mine gîndul de a învinui de un asemenea mod de a cerceta pe istoricii noștri, și încă pe cei mai de seamă: metoda era generală.

O regăsim, spre pildă, în istoriografia unei țări cu dezvoltarea căreia s-au făcut deseori apropieri, în special în ce privește perioada originilor și a întemeierii Statului: Confederația elvețiană. Din punct de vedere cronologic, paralelismul este dealtfel izbitor; ajunge să considerăm numai aceste date, îndeobște cunoscute: 1290, presupusul descălecat al lui Negru-Vodă; 1291, pactul între cele trei cantoane pentru apărarea libertății; 1330, biruința lui Basarab asupra armatei ungurești a lui Carol Robert; 1315, victoria elvețienilor la Morgarten împotriva lui Leopold de Austria; 1377, lupta lui Radu I împotriva lui Ludovic de Anjou, regele Ungariei; 1385, victoria elvețienilor la Sempach împotriva austrieilor.

E deci în decursul aceluiași secol o desăvârșită asemănare în lupta pentru independență, a muntenilor din Elveția, împotriva stăpînirii habsburgice, și a celor din Țara Românească împotriva pretențiilor regilor Ungariei. Comparația e și mai izbitoare cînd constatăm că primele date ale acestui tablou cronologic sunt învăluite în oarecare măsură de împrejurări legendare, pe cînd celelalte, din veacul al XIV-lea, se sprijină pe realități istorice necontestate, și pe mărturia unor documente precise.

Apropierea devine însă cu atât mai interesantă, cu cât asemuim izvoarele acestor relațiuni asupra întemeierii statului, și atitudinile respective ale istoricilor elvețieni și români.

Și în Elveția tradiția istorică și quasi-legendară, care așează la originea Confederației figura simbolică și isprăvile arcașului Wilhelm Tell, apare „în scrisoare” cum ar fi zis Onciul, mult mai târziu, în Cartea Albă de la Sarnen la sfârșitul veacului al XV-lea, de unde au reprodus-o cronicile, care au inspirat în secolul al XVI-lea opera istorică a lui Ägidius Tschudi, tipărită însă mult mai târziu, la 1734. E de ajuns în această privință, să cercetăm izvoarele cunoscutei drame a lui Schiller, cea mai puternică evocare literară a luptei elvețienilor pentru libertate.

Iată deci și aici o tradiție istorică veche, ale cărei relațiuni sunt însă mult mai recente, ce aduce în discuție un oarecare număr de fapte, cum ar fi dărîmarea cetăților întărite, construite de Habsburgi în munții Elveției, abuzurile unor funcționari sau bailivi, numiți de aceștia, cari provoacă spiritul de independență al locuitorilor, în fine împrejurările ce alcătuiesc povestea cunoscută a lui Wilhelm Tell și cearta sa cu tiranul Gessler.

Cum a privit istoriografia modernă elvețiană această tradiție a întemeierii Confederației ? Fără a intra în amănunte,²⁰ ne ajunge să constatăm că a procedat întocmai, cum au făcut istoricii noștri cu descălecatul Țării Românești. Se descoperise, într-adevăr, în folclorul legendar al țărilor nordice, povestea arcașului Toko, în totul asemănătoare cu cea a vestitului țințaș elvețian, și această potrivire fusese interpretată în defavoarea întregii tradiții istorice ce se întemeia pe asemenea relațiuni.

Obiectivitatea ne obligă însă să constatăm, de asemenea, că punctul de vedere al istoricilor elvețieni mai noi, cel puțin al unora din ei, a suferit de atunci însemnate modificări. În lucrarea recentă asupra „celor mai vechi pacte ale Confederațiunii” a d-lui Bruno Meyer, se dovedește că dărîmarea castelelor a fost un fapt real și că prezența unor bailivi trimiși de Habsburgi, pentru a-și apăra drepturile de stăpînire a fost de asemenea o realitate, iar dacă nu s-a găsit atestarea precisă a lui Gessler, asupritorul lui Tell, nici aceasta nu poate fi considerat ca un argument hotărîtor, deoarece numele familiei se întâlnește în documente și anume în serviciul Habsburgilor.²¹ Potrivirea povestirii tragerii cu arcul în alte fapte legendare nu mai constituie nici ea un temei îndestulător, deoarece în acest caz s-ar putea respinge de pildă și descălecatul Moldovei, numai pentru faptul că vînătoarea de bouri a lui Dragoș-Vodă seamănă cu vînătorile mitice de cerbi, păstrate de legendele istorice ale originii proto-bulgarilor sau maghiarilor.²²

Rămîne deci stabilit, pentru școala istorică mai nouă a Elveției, că tradiția istorică a țării ei, contestată atât de aprig în veacul trecut, conține totuși fapte și împrejurări reale. Ea admite cel mult o confuzie de date și înclină a crede că evenimentele amintite se potrivesc mai bine împrejurărilor ce au precedat și pregătit bătălia victorioasă de la Morgarten, în 1315, decît acelor ale pactului confederativ din 1291, mai vechi numai cu un sfert de secol.²³

Și în istoriografia unei țări mult mai apropiate de noi, legate mult mai strîns de dezvoltarea noastră decît aceea a vitejilor luptători elvețieni, ne întîmpină o evoluție în totul asemănătoare. Să ne amintim doar cum era privită acum jumătate de veac în Ungaria cronică Notarului Anonim al regelui Bela, cu ce argumente se răspundea lui Xenopol, care cutezase să folosească mărturia ei în cartea sa *O enigmă istorică: românii în Evul Mediu*,²⁴ pentru ca nu demult, unul din principalii istorici actuali ai Ungariei, d-l Balint Homan, să scrie despre același izvor istoric: „în istoria cuceririi patriei, povestirea sa cu îngrijire construită, atât din punct de vedere strategic cît și geografic, dovedește penetrațiunea criticei, gîndirea sa metodică și adîncimea cunoștințelor sale.”²⁵ Doar faptul că acest autor, atât de deplin reabilitat în critica istorică maghiară, amintește de luptele

²⁰ Cf. R. Feller, *Die schweizerische Geschichtsschreibung im 19 Jahrhundert*, Zürich 1938, p. 87-88 (I. E. Kopp, *Gesch der eidgenössischen Bünde*, p. 158; W. Ochsl, *Die Anfänge der Eidgenossenschaft*).

²¹ B. Meyer *Die ältesten eidgenössischen Bünde*, Zürich, 1938, p. 123 și urm.

²² G. Fehér, *Bulgarisch-ungarische Beziehungen in den V.-XI. Jahrh*, Budapest, 1921, p. 29 și urm. V. mai departe, p. 129 și urm.

²³ B. Meyer, op. cit., p. 149.

²⁴ V. de ex. A. de Bartha, *B,oumains et Magyars devant l'histoire*, Paris 1899, p. 70 și urm.: „il est impossible de la considérer comme une source sérieuse au point de vue de la conquête du pays”.

²⁵ „Revue des Études Hongroises”, 1-925, p. 762, V. și mai departe, p. 189 și urm.

din Ardeal ale năvălitorilor unguri cu valahii băștinași, constituie o regretabilă excepție în temeinicia și siguranța informației sale. „El a amintit printre locuitorii Panoniei pe păstorii romanilor cari se numesc și valahi. Pe aceștia i-a transpus *Anonymus* în Transilvania, deducând din împrejurările etnografice ale vremii sale”, scrie în această privință d-l E. Iakubovich.²⁶ Fără a voi să discutăm aci o părere, care oglindește obișnuita obiectivitate științifică a istoricilor țării vecine, și face obiectul unui studiu deosebit, să ne oprim totuși la o concluzie a lor: tradiția istorică păstrată de Notarul Anonim, în care mulți văd acum cu temeinice argumente pe un contemporan al lui Bela al II-lea (1131-1141), conține fapte și împrejurări care nu mai pot fi considerate ca o povestire de basme. Cel mult se încearcă a se stabili o confuzie între perioada originelor, povestită de cronicar, și propria lui epocă, din motive care aparțin însă mai degrabă istoriei secolului nostru decât celei ale veacului de mijloc

În aceeași direcțiune a evoluat în ultimii ani cercetarea tradiției istorice a celor mai vechi izvoare ale istoriei rusești. A fost un timp în care cronică zisă a lui Nestor era, de asemenea, considerată ca un țesut de povești legendare, a cărei cronologie, de pildă, a expedițiilor varege împotriva Constantinopolului, era supusă celor mai serioase îndoieli. Sunt însă numai câțiva ani de când s-a afirmat, într-o comunicare făcută la Congresul studiilor bizantine din Roma, că în cele din urmă critica modernă se întoarce la datele amintite de vechea tradiție istorică, păstrată de analele rusești.²⁷

Să amintim numai în treacăt, deoarece am stăruit mai pe larg asupra ei, evoluția în totul identică a cercetărilor întreprinse în jurul povestirilor epice ale literaturii medievale. Se cercetează și se dovedește că povestirea din vestita *Chanson de Roland* altoiește pe fondul istoric al unei întâmplări mai vechi, din timpul lui Carol cel Mare, evenimente nu mai puțin reale și figurile nu mai puțin adevărate ale vremilor Cruciaterii, în care normandul Turolfus își scria nemuritoarele versuri.²⁸ Dar și în tezaurul de basme al *Epopoeii Nibelungilor*, cercetarea mai recentă a desprins de asemenea elemente precise ale unor realități istorice, îmbrăcate doar în haina unei povestiri legendare,²⁹ și povestirii epice bizantine despre Dighenis Akritas i s-au aflat, temeiuri istorice.³⁰

Precum se vede, se întâmplă ca izvorul să se răzbune împotriva neîncrederii cu care l-a privit școala critică a disciplinei noastre. Socotim deci cu atât mai întemeiată atitudinea ce am putea-o denumi *revizionistă* (acum când acest cuvânt nu ne mai sperie, ci dimpotrivă se identifică stării noastre de spirit) a cercetărilor mai nouă, care încearcă a da mai multă crezare tradiției istorice privită ca atare, chiar atunci când relațiunea ei este, ca aceea a descălecatului Țării Românești, mult mai târzie decât evenimentele, a căror amintire o păstrăm.

III. TEMEIURI NOUĂ ALE DESCĂLECATULUI: CERCETĂRI LINGUISTICE

Credem totuși că a sosit momentul de a încerca o revizuire a părerilor admise pînă acum, și în ce privește tradiția istorică a întemeierii acestui principat. Întreprinderea e desigur foarte cutezătoare, deoarece înfruntă opinia împărtășită de principalele autorități ale istoriografiei noastre; pe lângă alte greutăți, mă mai găsesc în situația de a mă afla în contradicție și cu unele din lucrările

²⁶ P. Mester, *Adalékok az Anonymus kérdéshez* în *Emlék Könyv Dr. Grof Klebelsberg*, cit. de I. Moga, *Părerii istorice ungurești privitoare la românii din Transilvania medievală*, Sibiu, 1941, p. 30.

²⁷ Da Costa-Louillet, *Y eut-il des invasions russes dans l'empire byzantin avant 860?*, *Atti del V Congresso Internazionale di Studi bizantini*, Roma, 1939, 85.

²⁸ P. Boissonnade, *Du nouveau sur la chanson de Roland*, Paris 1923; H. Grégoire, *La Chanson de Roland de l'an 1085*, Acad. Royale de Belgique „Bullet. de la classe des Lettres et des Sciences morale et politiques”, 5-e série, XXV, 1939, p. 211-273; H. Grégoire et R. de Keyser, *La Chanson de Roland et Byzance*, „Byzantion”, XIV, 1939, p. 265 și urm.

²⁹ V. H. Grégoire, *Où en est la question des Nibelungen*, „Byzantion”, X, 1035, p. 235 și urm. și Fr. L. Ganshof, *Notes critiques sur la patrie des Nibelungen*, „Rev. belge de philologie et d'histoire”, XIII, 1934, p. 1 094 și XVI, 1935, p. 195-210. P. bibliogr. germană cf. H. Schneider, *Der heutige Stand der Nibelungenforschung*, *Forschungen u. Fortschritte*, XVIII, 15/16, 1942, p. 150-152.

³⁰ Cf. H. Grégoire, *L'épopée byzantine et ses rapports avec l'épopée turque et l'épopée romane*, Acad. Royale de Belgique, „Bullet. de la classe des Lettres”, XVII, p. 463 și urm.

mele. Încercarea merită totuși a fi făcută, fie numai pentru că discuția și critica părerilor constituie viața însăși a disciplinei istorice.

Spre a putea fi mai bine înțeleasă argumentarea, este însă necesar să ne întoarcem mai întâi la textul cunoscut al Cronicei anonime, de la care, de fapt, a pornit întreaga controversă:

„Însă dintîi izvodindu-se de românii cari s-au despărțit de romani și au pribegit spre miazănoapte. Deci trecînd apa Dunării, au descălecat la Turnul Severinului, alții în Țeara Ungurească, pre apa Oltului și pre apa Mureșului și pre apa Tisei ajungînd și pînă la Maramureș, iar cei ce au descălecat la Turnul Severinului s-au tins pre sub poalele munților pînă la apa Oltului, alții s-au pogorît pre Dunăre în jos, și așa umplîndu-se tot locul de ei, au venit pînă în marginea Nicopoi.

Atuncea s-au ales dintr-înșii boiarii, cari au fost de neam mare, și puseră banoveți un neam ce le zicea Basarabii, să le fie lor cap, adică mari bani. Și așezară întîiu să le fie scaunul la Turnul Severinului, al doilea scaun s-au pus la Strehaia, al treilea scaun s-au pogorît la Craiova. Și așa fiind, multă vreme au trecut, tot ei oblăduind acea parte de loc.

Iar cînd a fost cursul anilor 6798(=1290), fiind în țeara Ungurească un voievod ce l-au chemat Radul Negru Voievod, mare herțeg pre Amlaș și pre Făgăraș, ridicatu-s-au de acolo cu toată casa lui și cu mulțime de noroade, români, papistași, sași și tot felul de oameni, pogorîndu-se pre apa Dîmboviței, început-au a face țara nouă. Întîiu au făcut orașul ce-i zic Cîmpulung; acolo au făcut și o biserică mare și frumoasă și înaltă. De acolo au descălecat la Argeș, și iară au făcut oraș mare și și-au pus scaunul de domnie, făcînd curți de piatră și case domnești și biserică mare și frumoasă. Iar noroadele ce pogorîseră cu dînsul, unii s-au tins pre sub podgorie, ajungînd pînă în apa Siretului și pînă la Brăila, iar alții s-au tins în jos preste tot locul de au făcut orașe și sate pînă în marginea Dunării și pînă în Olt.

Atuncea și Băsărăbeștii, cu toată boierimea ce era mai înainte peste Olt, s-au sculat cu toții de au venit la Radul Vodă Negru, închinîndu-se să fie sub porunca lui, și numai el să fie preste toți stăpînitor. Și de atuncea s-au numit de-i zic Țeara Românească.

Iară titulușul domnului, s-au făcut precum arată mai jos «întru Christos Dumnezeu cel buncredincios și cel bun-de-cinste și cel iubitor de Christos și sigur biruitor Io, Radul Negru Voievod, cu mila lui Dumnezeu domn a toată Țeara Românească și de la Amlaș și Făgăraș herțeg». Acesta este titulușul domnilor de atuncea începîndu-se pînă acum, precum adevărat se vede că este scris la toate hrisoavele țerii”.

Tradiția istorică a cărei relațiune aparține secolului al XVII-lea este însă ceva mai veche. Ea este arătată la sfîrșitul veacului al XVI-lea de scrierea, de asemenea cunoscută, a ragusanului Luccari, care tipărind la 1604 o lucrare despre analele patriei sale, amintea de un „*Negro Voevoda di nazione Unghero*”, care și-ar fi așezat la 1310 Scaunul de domnie la Cîmpulung.³¹ Acest „*di nazione Unghero*” nu se potrivește numai cu „Negru-Vodă din Țara Ungurească” al cronicei noastre anonime. El corespunde noțiunii de „*ungurean*” cu înțelesul românilor din Ardeal, așa cum ne-au păstrat-o vorbirea și literatura noastră populară, pînă și balada *Mioriței*. Este înțelesul de stăpînire teritorială ce acoperea numele etnice în Evul Mediu, și care, în chiar anul atribuit descălecării de izvoarele noastre, 1290,³² ne înfățișează în actele unui notar genovez din Cafa în Crimeea, pe „unguroaica” Mărioara.³³

Reținem totuși, din textul cronicei anonime, întîlnirea a două elemente bine distincte în întemeierea statului muntean: o formațiune de stat mai veche, în Oltenia, de origine *sudică*, de la miazăzi de Dunăre, și una mai nouă la stînga Oltului, de obîrșie *nordică*, întemeiată de un voievod venit din Ardeal. Întîlnirea și fuziunea între aceste două curente a determinat întemeierea Țării Românești.

³¹ *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa*, ed. 1790, p. 82. V. *Anexa*

³² Nu avem a ținea seamă aci de data de 6723 (11215) păstrată de inscripția lui Matei Basarab în biserica de la Cîmpulung. Se poate presupune cu d-l Lapedatu, *op. cit.*, p. 293, că e vorba de o greșală de citire și că data exactă e 6823 = 1325.

³³ G. I. Brătianu, *Noms romans dans les registres des notaires génois de Crimée*, „Romania”, LI, 1925, p. 270-71.

Cauzele „descălecatului” nu apar însă îndeajuns de lămurite; ele au fost discutate și precizate de alți cronicari, cari au reprodus această versiune a tradiției noastre istorice. Cronica atribuită lui Constantin Căpitanul la sfârșitul secolului al XVII-lea, se întreabă astfel pentru ce a trecut Radu Negru munții din Făgăraș în Muntenia; ea îi presupune două motive: ori că a voit să se așeze la poalele Carpaților ca o strajă înaintată împotriva primejdiei năvălirilor turcești, - fapt care dealtfel nu se potrivește cîtuși de puțin cu cronologia Cronicei anonime, - ori, după cum ne-o și spune:

„Iaste și altă pricină a socoti, și poate fi să fie învrăjbit Domnul românilor cu Domnii ungurilor și cu ai sașilor de nescăia pricini, și de aceea să fie mutat dencoace. Și nu iaste a nu să crede aceasta că, după ce au trecut Domnul dencoace, n-au mai avut stăpînire peste români în Ardeal: iar nici pre dînsul să-l stăpînească cineva n-au fost: ci den plaiu încolo stăpînia ungurii, și den plaiu încoace stăpînia Domnul, pînă în Dunăre. Și pentru ca să arate că nu iaste supus nimănu, să scrie în hrisoave samodărjăț (adică singur stăpînitoriu). Ci ori așa, ori într-alt chip să fie fost, nu să zmințește istoria, că ori una să socotească cinevași, ori alta, - nu va greși.”

Înainte de a încerca să aflăm nouă argumente istorice pe care s-ar putea întemeia o repunere în valoare a acestei tradiții și a interpretării ei, trebuie să amintim un fapt ce nu putea fi cunoscut istoricilor cari au contestat-o, și care ne apare deosebit de limpede din examinarea cercetărilor filologice și lingvistice: tradiția întemeierii statului muntean e în desăvîrșită concordanță cu teoriile cele mai recente despre obîrșia și răspîndirea limbii românești.

„După prăbușirea imperiului bulgar, ne spune unul din învățații străini cari și-au cîștigat mai mari merite în cercetarea originelor poporului nostru, profesorul Gamillscheg, românii din Munții Apuseni se coboară nu numai în așezările eliberate ci și în văile roditoare, locuite în parte de resturile populației slavone imigrată în secolul al VI-lea. Aceste evenimente erau în plină desfășurare cînd ungurii au pătruns în Transilvania apuseană. Probabil încă din secolul al X-lea, românii din Valea Timocului s-au întins spre nord, imigrînd în Oltenia și în sudul Transilvaniei... Limba pe care o aducea populația din Valea Timocului nu se deosebea în trăsăturile esențiale de limba generală românească... Așadar contopirea cu românii din Muntenia nu a prezentat nici o greutate...”

Iar rezumînd mai departe aceste vederi, d-sa ajunge la următoarea încheiere: „Către anul 1100, teritoriul în care limba română a fost limba generală de comunicație cuprindea: 1. Munții Apuseni, cu regiunile colonizate de români după prăbușirea Imperiului bulgar nord-danubian. 2. Țara Oltului și Munții Făgărașului, unde populația autohtonă păstrase nealterat *l* intervocalic. Aceste două teritorii aveau și o graniță comună. 3. Nucleul sud-estic, alcătuit pe baza cuvîntului țeastă. 4. Părțile septentrionale ale sîmburelui român din Valea Timocului, situate în sudul Olteniei.”³⁴

E deci limpede că în concepția învățatului romanist, întîlnirea a două curențe, *transdunărean* și *transcarpatic*, cu elementele de baștină ale cîmpiei muntene a întemeiat aci limba comună românească, din care s-a dezvoltat graiul nostru de astăzi.

De altă parte, cercetări asupra unor particularități de pronunțare ale limbilor slave duc la constatarea, pe cale filologică, a traiului în comun, a simbiozei românilor cu slavii, care „a avut loc în nord-vest, cît mai aproape de teritoriul lingvistic slovac - probabil mult mai întins în vechime ca astăzi. Despre o astfel de simbioză româno-slavă pe timpul venirii ungurilor în Ardeal vorbește Anonimul notar al regelui Bela. Gelou, după cum spune Anonimul, era voievod (*dux*) al unui popor format din români și slavi (*Blasii et Sclavi*).”³⁵ Dacă deci și pe această lătură datele lingvistice confirmă în totul tradiția istorică a cuceririi maghiare, nu se poate face aceeași constatare pentru acea a descălecatului din Țara Românească?

Fiind vorba însă de o tradiție istorică, nu e decît logic să recurgem în primul rînd la argumente și mai ales la documente de ordin istoric. Să examinăm pe rînd, în lumina lor, diferitele elemente ce ni le înfățișează relațiunea Cronicei anonime.

³⁴ E. Gamillscheg, *Originea românilor*, „Cetatea Moldovei”, II, Iași, 1941, p. 8-9.

³⁵ E. Petrovici, *Simbioza româno-slavă în Transilvania*, „Transilvania”, 73, 1942, p. 154.

IV. TEMEIURI NOUĂ ISTORICE

E vorba mai întâi de Oltenia, unde s-ar fi constituit întâile așezări ale Basarabeștilor: nu putem decât să constatăm că tot în Oltenia apar primele mențiuni despre o formație de stat românească la nordul Dunării, în afară de ducatele ardelene amintite de notarul regelui Bela. Sunt cnezatele lui Ioan și Farcaș și voievodatul lui Litovoi, pomenite cu toate drepturile lor vechi, de diploma Ordinului Ioaniților din 1247. Din acest document, a cărui autenticitate nu a fost niciodată discutată, rezultă limpede că un singur stat românesc exista la acea vreme la stînga Oltului, voievodatul lui Seneslau: Oltenia pare însă, la jumătatea veacului al XIII-lea, a doua zi după trecerea mării năvăliri tătărești, centrul cel mai activ al vieții românești din această regiune, în strînsă legătură economică și politică cu Hațegul învecinat.³⁶

Mai e vorba de originea sud-dunăreană a acestor așezări politice oltenesti, la o dată care desigur nu se poate preciza. Mărturisesc că nu am fost prea surprins, cînd am aflat într-un studiu al învățatului istoric al dreptului slav, d-l Alexandru Soloviev, mențiunea unui proces judecat la 1220 de arhiepiscopul din Ohrida, în care doi arhonți slavi din părțile Skopliei, Litovoi și Mile, se găsesc în litigiu cu Ioan Tihomir și Constantin. Procesul era foarte complicat și privea drepturi de posesiune, zestre și moștenire ce aveau ființă în vremea stăpînirii bizantine din veacul al XII-lea și fuseseră întrerupte de stăpînirea vremelnică a imperiului vlaho-bulgar.³⁷ Numele de *Litovoi* se mai întîlnește și aiurea în istoria Balcanilor,³⁸ în veacul al XI-lea și al XIII-lea, dar nu e mai puțin caracteristic de a-l găsi alăturat aci, în Macedonia, doar un sfert de veac înainte ca să-l amintească diploma lui Bela al IV-lea în Oltenia, de acel al lui *Tihomir*; e tocmai numele pe care documentele ni-l arată, în al doilea deceniu al veacului al XIV-lea, ca al tatălui lui Basarab I, voievodul Țării Românești. Nu e deci o ipoteză prea îndrăzneță de a socoti că stăpînirile românești, dovedite documentar în Oltenia la mijlocul veacului al XIII-lea, să fi avut legături cu lumea de dincolo de Dunăre, peste care se întinsese, în jurul anului 1200, cîrmuirea imperiului vlaho-bulgar al Asăneștilor, a cărui expansiune atinsese, în Banatul Severinului, granițele regilor arpadieni ai Ungariei.

Era dealtfel firesc ca această latură a tradiției noastre să capete o deosebită valoare în ochii istoricilor maghiari. Într-o lucrare recentă, d-l Ludovic Elekes vede în ea dovada unei conștiințe „de a fi venit dinspre miazăzi”, care ar fi dăinuit încă în secolul al XVII-lea cînd se redacta *Cronica anonimă*.³⁹ Dar reproducînd cu un deosebit interes cuvintele care o înregistrează, ocolește cu nu mai puțină grijă partea ce se referă la descălecatul lui Negru Vodă, purces din Ardealul unde *nu trebuie* să se afle români la această dată.

Ajungem astfel la acest al treilea factor al tradiției noastre istorice, cel mai însemnat și totodată și cel mai discutat. Și aci trebuie amintită o coincidență, ce ar fi meritat desigur să reție mai mult atenția istoricilor noștri: un cercetător german, d-l Schönebaum, examinînd de curînd așezările politice și bisericești ale Transilvaniei la sfîrșitul veacului al XIII-lea, constată că tendința constituțională a ultimilor regi Arpadieni era de a constitui în Ardeal așa-zisele „universități”, adică, în înțelesul medieval al cuvîntului: comunități privilegiate ale diferitelor naționalități. S-au și constituit, astfel, „universități” ale ungurilor, sașilor și secuilor, care au încheiat mai tîrziu alianța celor trei națiuni, unite pentru menținerea exclusivă a privilegiilor lor. Și valahii tindeau către anul 1290 a constitui o asemenea comunitate. La 1291, sub Andrei al III-lea, mai sunt convocați, pe lîngă nobilii, sașii, ungurii și valahii la adunările pentru dieta ardeleană. Dar aceasta este și ultima lor

³⁶ V. I. Lupaș, *Lecturi din izvoarele ist. române*, p. 41 și urm.

³⁷ A. Soloviev, *Sîrbii și dreptul byzantin la Skoplie* (în limba sîrbă), „Glasnik Srpskog Naučnog Društva” („Bull. de la Soc. scientif. de Skoplie”), XV-XVI, 1935-1938, p. 29 și urm. Am mai semnalat aceste împrejurări în cartea mea *Privileges et franchises municipales dans l'empire byzantin*, Paris-Bucarest, 1936, p. 112.

³⁸ N. Iorga, *Sîrbi, bulgari și români în Peninsula Balcanică în Evul Mediu*, „An. Ac. Rom.” Mem. Sect. Ist., S. 2-a, XXXVIII, 1916, p. 124; *Hist. de la vie byzantine*, II, p. 211, n. 5; *Études byzantines* I, p. 23, 34, Kekaumenos, ed. Wassiliewski-Jernstedt, p. 28: *Αυτοβόης ὁ Διαβολήτης*; Choniates, ed. Bonn, p. 564: *Λιτοβόης*.

³⁹ *Die Anfänge der rumänischen Gesellschaft, Versuch einer rumänischen Entwicklungsgeschichte im XIII-XVI Jahrh.*, „Archivum Europae Centro-Orientalis”, VII, 1941, p. 397.

mențiune. În 1292 și 1298, la Pesta, apar în locul lor nobilii cumani; iar valahii dispar de atunci din rîndul acelorora chemați la adunările ordinelor privilegiate ale Ardealului.⁴⁰

Autorul articolului, d-l Schönebaum trece cu oarecare ușurință asupra faptului: destinul poporului valah era să nu constituiască atunci o Universitate, iar ocazia pierdută nu se va regăsi decît peste cele cinci secole, care despart chemarea nobililor valahi din 1291 de *Supplex Libellus Valachorum* din 1791.⁴¹ E cam sumară această explicație, care lasă loc alteia, pe care autorul n-a voit să o exprime, dar în schimb o putem citi aproape zilnic în scrierile cu care propaganda maghiară a umplut întreaga presă a Europei: poporul valah din Ardeal era atunci ori prea înapoiat, ori prea puțin numeros, pentru a putea fi luat în seamă ca un factor organizat în viața statului, o comunitate privilegiată pe teritoriul Coroanei Sf. Ștefan.

Ne putem însă întreba dacă cumanii, cari înlocuiau pe valahi cîtiva ani mai tîrziu, erau în număr atît de covîrșitor sau de o cultură atît de superioară, pentru a fi preferiți fără discuție valahilor? Cumanii erau într-adevăr păstori nomazi, emigrați de curînd din întinderile stepei și puteau fi totuși preferiți români lor în adunările politice convocate de Coroana ungurească.

E, deci, de la sine înțeles că explicația trebuie să fie alta. Valahii ardeleni n-au ajuns să constituie o „universitate” pentru că n-au fost lăsați să o constituie, desigur nu din motive de ordin național, deoarece nimic nu era mai străin de concepția de stat a regatului apostolic al Ungariei, dar probabil din împrejurări de ordin confesional. Turburările prin care trecuse Ungaria în vremea regelui Ladislau Cumanul îngrijorează adînc Curtea pontificală, protectoare a regatului investit cu misiunea de Cruciata împotriva paginilor, dar și în contra schismaticilor. Reacțiunea catolică sprijinită de Roma a întemeiat acolo stăpînirea Casei de Anjou.⁴² Ordine privilegiate nu puteau constitui deci decît fiii sufletești ai bisericii catolice și romane. Valahii erau creștini și încă de mult, dar creștinătatea lor era de rit oriental, pe cînd cumanii, botezați de curînd, erau catolici. Prin aceasta chiar situația lor era mai potrivită pentru a figura în adunările nobilimii ardeleni, decît era a românilor. Dar numărul lor era prea restrîns ca să se fi putut menține alături de unguri, de secui și de sași.

E adevărat că în volumul recent, în care Institutul pentru Istoria Europei Centro-Orientale din Budapesta a întrunit documentele privitoare la românii din Ardeal,⁴³ editorii socotesc că adunarea din 11 martie 1294 nu avea caracter politic, și că scopul ei nu era decît judecarea unor pricini de ordin privat. Interpretarea nu se potrivește însă cu textul, care e limpede: *pro reformatione status eorundem*, după cum lipsește orice aluzie la o altă adunare de același gen, în care mai reapar - pe lîngă prelații, baronii, nobilii, secuii și sașii - și „*olachi*” la Cluj, la 1 iunie 1355.⁴⁴ S-a mai înviat deci, măcar o dată, și sub Angevini în veacul al XIV-lea, vechiul drept al „valahilor” de a lua parte la o „*congregatio generalis*” a ordinelor Ardealului, ceea ce lămurește mai bine încă mișcarea lor din secolul următor și conștiința drepturilor lor. Dar tendința generală a stăpînitorilor era de a înăspri - și nu de a îmbunătăți starea locuitorilor de altă credință.

Desigur aceste condiții nefavorabile, care au apăsător de atunci asupra românilor ardeleni, nu dovedesc încă descălecatul. Dar ipoteza unei emigrări, nu numai de „ungureni” așezați în satele carpatice, dar a unor elemente de conducere atrase de viața mai liberă de peste munți și izgonite de persecuția religioasă, ce a devenit pe urmă și națională, nu mai pare atît de neprobabilă în urma

⁴⁰ H. Schönebaum, *Der politische und kirchliche Aufbau Siebenbürgens bis zum Ende des Arpadenreiches*, „Leipziger Vierteljahrschrift für Südosteuropa”, II, 1938, p. 38-39. N. Iorga, *Hist. des Roumains*, III, p. 178, observase această înlocuire, crezînd însă că adunarea ar fi privit chestiuni relative la cumani, deși „excluderea românilor” îi pare de asemenea probabilă.

⁴¹ H. Schönebaum, *ibid.*, p. 39.

⁴² Cf. G. I. Brătianu, *Theorie und Wirklichkeit der ungarischen Geschichte*, București, 1940, p. 21-22.

⁴³ *Documenta Historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, ed. E. Lukinich, L. Gáldi, L. Fekete-Nagy, L. Makkai, Budapești, 1941, nr. 19, p. 32-34 în n.

⁴⁴ *Codex Diplom. Hungaricus Andegavesis*, Budapești, 1891, VI, p. 321 și urm.: *in congregacione nostra generali universis prelatibus, baronibus, nobilibus, siculis, saxonibus, olachis ceterisque cuiusvis status et condicionis (hominibus)...* Lipsa acestui document în noua colecție maghiară a fost relevată de d-l I. Moga, *Die Rumänen Siebenbürgens in den ungarischen Urkunden des Mittelalters*, Leipziger Vierteljahrschrift für Südosteuropa, VI, 1942, p. 100, n. 5.

acestor constatări. Dealtfel nobilimea română din Ardeal n-ar fi urmat astfel decât drumul ce-l trăsesse mai demult curentul de emigrare peste munți. Cum a spus-o mai demult d-l I. Nistor: „Călcarea dreptului de proprietate al țăranilor asupra pământurilor cultivate și moștenite de la bătrâni a dat primul imbold la emigrări.”⁴⁵ Să reținem în orice caz potrivirea datelor: 1290, acea a tradiției „descălecătorului”; 1292, înlocuirea nobililor valahi prin nobili cumani în adunările ordinelor privilegiate din Transilvania. Dealtfel, Țara Făgărașului, de unde ar fi pornit după tradiție descălecătorul, este aproape de locul unde documentele ungurești din întâia jumătate a veacului al XIII-lea menționează o „țară a valahilor” (*terra Blacorum*, 1222).

Mai este însă un element de considerat, și acesta e chiar numele, sau porecla de „Negru” a voievodului legendar. Această coloare care are un înțeles politic în terminologia, popoarelor turco-mongole a fost interpretată în mod deosebit. Cu toate că părerea a fost combătută,⁴⁶ sunt încă destule indicii în favoarea lămuririi date de Onciul: „Epitetul alb dat capitalei unei țări principale era un obicei general la popoarele turaniene... Țara dominantă fiind *albă*, cea supusă a fost numită, prin contrast, *neagră*. În mod analog, și Ardealul s-a numit, după cucerirea ungurească, «Ungaria neagră».”⁴⁷ Faptul e dovedit de o scrisoare din 1006 a episcopului Bruno, și de o interpolație din veacul al XII-lea în cronica lui Adhémar de Chabannes, după cum în cea mai veche cronică rusească, ungurii „albi” sunt acei cari cuceresc Panonia, fiind urmați mai târziu de cei „negri.”⁴⁸

Pare deci cu atât mai ciudat că Onciul, cunoscut și a semnalat această particularitate, nu a ajuns la concluzia ei logică, ci a căutat aiurea lămurirea lui Negru-Vodă, „personificare poetică a originelor în partea răsăriteană a Țării Românești”: „Domn român, scrie el, venit aci din altă parte, și nu din Oltenia, domn care întemeiază aci statul dar nu dinastia, domn căruia i se închină Basarabii olteni, foști înainte de dînsul și urmași după el: Negru-Vodă, ca personificare a întemeierii Statului, reprezintă în tradiție, din toate punctele de vedere, domnia Asăneștilor în Țara Românească...”⁴⁹

Oricari ar fi motivele, care nu ne interesează aci, pe cari Onciul le aduce în sprijinul acestei teze, ni se pare din însăși alăturarea acestor două pasaje că concluzia se află într-o vădită contradicție cu premisele. Nu fără dreptate Hasdeu observa în stilul său malițios că „a fost o poticneală nenorocită.”⁵⁰ Voievodul „Negru” din țara Ungurească nu putea veni, așa cum ne-o arată și Cronica anonimă, decât din Ungaria „Neagră”, ținutul de curînd cucerit, țara de margine a regatului, care și-a păstrat dealtfel multă vreme o autonomie vecină uneori cu independența, sub puterniciei ei voievozi.⁵¹

Credem însă că Onciul a văzut limpede în ce privește confuzia pe care tot el a stabilit-o, între întemeietorul, descălecat din Ardeal, și adevăratul Radu-Vodă de la sfîrșitul secolului al XIV-lea, confuzie sporită și dezvoltată de relațiunea literară a cronicarilor tîrzii.

Concluzia lui își păstrează și astăzi întreaga valoare: „Cît despre *Radul Negru*, devenit în acest fel fundator al statului, nu poate după cele arătate, să mai încapă îndoială că personajul istoric al mitului este Radul Basarab, domnul Țării Românești, care după 1372, părăsește feudurile ungurești Amlaș și Făgăraș, desfăcîndu-se de suzeranitatea regelui Ungariei; Radul Basarab întemeietorul Tismanei, Coziei și Cotmenii și probabil încă și al altor mînăstiri și biserici, glorificat de călugări mai mult decât vreunul din predecesorii săi și numit în tradiția de la Tismana chiar ca fundator al statului. Dat fiind de o parte Radul-Vodă al călugărilor, de altă parte Negru-Vodă al tradiției populare ca fondator, cronicarii au împreunat pe amîndoi în personajul astfel plăsmuit al lui *Radul Negru*.”⁵²

⁴⁵ *Emigrările de peste munți*, „An. Ac. Rom.”, Mem. Sect. Ist., seria . 2-a, XXXVII, p. 818.

⁴⁶ V. I. Gherghel, *Zur Frage der Urheimat der Rumänen*, Wien, 1910, p. 40 și urm.

⁴⁷ *Originile Principatelor Române*, p. 23.

⁴⁸ Mon. Hung. Hist. Diplomataria, VI, 17, Mon. Germ. Hist. SS, IV, p. 123 și 131. Cf. G. Vernadsky, *Lebedia, Studies on the magyar background of Kievan Russia*, „Byzantion”, XIV, 1939, p. 184-185.

⁴⁹ D. Onciul, *op. cit.*, p. 33-34.

⁵⁰ B. P. Hasdeu, *Negru Vodă*, p. XLVIII.

⁵¹ I. Lupaș, *Realități istorice în voievodatul Transilvaniei din sec. XII-XVI*, „Anuarul Instit. de Ist. Națională”, Cluj, VII, 1938.

⁵² *Originile Principatelor Române*, p. 84-65.

Această interpretare are cu atât mai mult temei, cu cât e confirmată deplin de unele date, pe care Onciul nu le cunoștea atunci când publica studiul său, de o atât de pătrunzătoare critică.

O cronică italiană contemporană, cea a fraților Gatari, închinată seniorului Padovei, Francesco de Carrara, amintește la anul 1377 de războiul pe care regele Ungariei, Ludovic I de Anjou, l-a dus împotriva lui „*Radano, prinzipe di Bulgaria infedelle*”, care cu ajutorul turcilor și cu arme trimise de venețieni, vrăjmașii regelui, îl adusesse în grea primejdie. Biserica Sf. Maria din Zell mai păstra, un secol mai târziu, darurile oferite de regele Ludovic, ca semn de mulțumire că fusese mîntuit de marele pericol prin care trecuse în clipa bătăliei. Se lăuda desigur către prietenii săi din apus, în stil de „comunicat”, cu izbînda pe care o cîștigase, dar cîțiva ani mai târziu măsurile luate la hotarul din sud-est nu arătau mai mult decît intenția de a cuprinde cîndva Țara Românească.⁵³

Radu-Vodă, care a domnit între anii 1376 și 1384, ale cărui chip și rămășițe ni le păstrează probabil pictura și mormîntul din biserica domnească de la Curtea de Argeș, nu a fost deci numai ctitorul evlavios de mînăstiri, pe care l-au preamărit călugării ctitoriilor sale. El apare în istoria țării așa cum ni-l înfățișează monetele din vremea scurtei sale domnii: singurul domn român care și-a întipărit chipul, îmbrăcat din cap pînă în picioare în armura de fier a cavalerilor războinici ai Apusului, contemporani cu el și rivali în isprăvi războinice. Iar sulița pe care o ține în mînă, departe de a fi aci un simbol de vasalitate, cum încearcă a insinua studiul recent al unui istoric maghiar,⁵⁴ este dimpotrivă arma cu care a luptat împotriva suzeranității regelui Ungariei. Cinci veacuri înainte de războiul de independență împotriva turcilor, Radu-Vodă a fost luptătorul neatîrnării împotriva Ungariei, acel care a rupt, desigur cu sacrificiul feudelor de dincolo de munți, legăturile de vasalitate pe care predecesorii săi le recunoscuseră la jumătatea veacului al XIV-lea. Lui și nu altuia, i se potrivește definiția tîrzie a cronicei că „după ce au trecut Domnul dincoace, n-au mai avut stăpînire peste români în Ardeal, iar nici pe dînsul să-l stăpînească cineva n-a fost.” Era deci ușor și aproape firesc să se stabilească o confuzie în mintea urmașilor, între evenimentele mai puțin cunoscute de la sfîrșitul veacului al XIII-lea și faptul de mare răsunset istoric și politic, al luptei lui Radu-Vodă împotriva puternicului suzeran angevin, întocmai cum tradiția istorică a Elveției a putut confunda unele fapte și împrejurări, din epoca mai veche a originelor Confederației, cu cea mult mai precisă în amintirea contemporanilor, a marii biruințe de la Morgarten.

ÎNCHEIERE

Dacă este însă vorba de confuzii, mi se pare a fi de cea mai elementară logică să considerăm că într-o confuzie trebuie să existe doi termeni. S-au luat mai multe trăsături de la cel mai recent, mai cunoscut, mai viu în amintirea cronicelor, dar aceste caracteristice s-au suprapus, ca un strat mai nou de pictură, unui fond mai vechi, de a cărui existență iarăși nu ne putem îndoii. Radu-Vodă, întemeietorul independenței voievodatului la sfîrșitul veacului al XIV-lea, nu exclude deci, în părerea noastră, posibilitatea existenței unui „Negru-Vodă”, descălecător de țară, în ultimii ani ai veacului precedent, confundat sau nu cu Basarab I.

Putința acestui descălecător, a cărui mărturie precisă nu e înscrisă într-un document contemporan, dar o păstrează o stăruitoare tradiție istorică, nu e contrazisă de împrejurările de politică generală ale vremii în care l-a așezat relațiunea Cronicei anonime, sau aceea pe care s-au întemeiat analele lui Luccari. Ultimul deceniu al veacului al XIII-lea și primul deceniu al celui următor deschid în istoria regatului unguresc o perioadă de criză și de lupte lăuntrice, care îl lipseau de orice posibilitate de a-și continua expansiunea sau chiar de a-și menține hegemonia dincolo de Carpați. Că unele elemente ale nobilimii valahe din Ardeal, excluse din rîndul ordinilor privilegiate, să-și fi încercat norocul dincolo de munți, sub conducerea unui „descălecător” îndrăzneț, rămîne deci o ipoteză pe care istoriografia noastră nu e obligată să o accepte, dar pe care nu mai are motive

⁵³ Cf. G. I. Brătianu, *L'expédition de Louis I-er de Hongrie contre le prince de Valachie Radu I-er Bassarab en 1377*, „Rev. hist du Sud-Est Européen”, II. 1925, p. 73 și urm.

⁵⁴ L. Elekes, *Ungarn u. die Anfänge des rumänischen Staatswesens, Siebenbürgen*, 1940, p. 117, cf. *Die Anfänge der rumänischen Gesellschaft*, „Archivum Europae Centro-Orientalis”, VII, 1941, p. 454.

întemeiate de a o respinge, fără a o supune unei nouă și adâncite discuții și cercetări. Faptul pare a fi de altfel adevărat prin documente pentru fiul voievodului ardelean Ladislau Borza, răsculat împotriva regelui Carol Robert, cari continuă și după moartea tatălui lor a neliniști „părți însemnate ale regatului nostru din Transilvania”. Putem presupune, cu d-l I. Lupaș, că „*aceștia nu se vor fi refugiat în Serbia, ci în Țara Românească la Basarab cel Mare*, putînd fi socotit și acesta între *dușmanii necredincioși regelui* - amintiți în documentul de la 1329.”⁵⁵ E deci cu atît mai probabil ca nobili *români* din Ardeal să fi apucat același drum, încă înainte de fiul voievodului Ladislau.

„Descălecatul” din jurul anului 1290, intercalat în cronologia Țării Românești de la stînga Oltului, între stăpînirea efectivă a lui Seneslau Voievod din 1247 și cea a lui Basarab, fiul lui Tihomir, a cărui primă mențiune sigură este din 1324, nu ar întîmpina din acest punct de vedere nici o dificultate. Data de 1310 la care Luccari amintește așezarea Scaunului de Domnie, la Cîmpulung, nu e nici ea în contradicție cu realitatea istorică, a cărei mărturie e piatra de mormînt de la 1300 a comitelui Laurențiu, stăpînul de atunci al orașului de la poalele de miazăzi ale Carpaților.⁵⁶

Chiar dacă ne oprim la cealaltă ipoteză, că Negru Vodă ar fi însuși Basarab, ceea ce de altfel nu s-ar mai potrivi cu versiunea literară a tradiției istorice, rămîne întreagă ideea descălecatului, mai ales cînd ne amintim că în țara Oltului, deci și a Făgărașului, tătarii au fost întîmpinați la 1241 de oastea lui *Bezerenbam*; unii au voit să vadă în el un ban al Severinului (*De Zeuren ban*), dar cercetarea recentă a revenit asupra acestei interpretări, prea influențată de scrierea numelor în lista unui indice filologic, pentru a recunoaște în luptătorul de dincolo de munți tot un *Basarab-ban*.⁵⁷ De altfel, și vatra numelui Băsărabă nu e tot în ținutul Hațegului și al Hunedoarei?

Dar vechea noastră tradiție istorică, de este să-i aflăm nouă temeieri și să-i redăm crezare, mai are un rost, pe care la capătul acestei încercări de a o apăra împotriva tuturor criticilor care au contestat-o, nu se cuvine să-l nesocotim. Ea restituie Ardealului rolul său firesc de leagăn al statului, după cum cercetările filologice și lingvistice i-au restituit acel de leagăn al limbii și al poporului român. Prin aceasta, tradiția istorică și cercetarea graiului nu fac decît să întregesc ceea ce natura însăși a înscris în relieful de stîncă al podișului carpatic, a cărui coroană de munți străjuiește peste veacuri dezvoltarea acestui neam și împlinirea destinului său pe pămîntul vechii Dacii.

⁵⁵ I. Lupaș, *Un voievod al Transilvaniei în luptă cu regatul ungar: voievodul Ladislau (1291-1315)*, în *Studii. Conferințe și comunicări istorice*, II, Cluj, 1940, p. 40.

⁵⁶ Un comite Laurențiu de Doboka, ban al Severinului, la 1272, fiul altui Laurențiu, voievod, din timpul lui Bela IV. V. Hurmuzaki, *Doc.* I, 1, p. 430. Să fie și acel din Cîmpulung din aceeași familie? Familia de Doboka a fost înrudită mai tîrziu cu Basarabii.

⁵⁷ N. Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, Acad. Română, „Studii și Cercetări”, XXI, p. 520.

IV.

**TRADIȚIA ISTORICĂ A
DESCĂLECATULUI
MOLDOVEI**

IV. TRADIȚIA ISTORICĂ A DESCĂLECATULUI MOLDOVEI

Într-o conferință dezvoltată în luna februarie 1944, la Institutul de Istorie Universală „N. Iorga,”¹ d-l Ion Moga, profesor la Universitatea din Cluj-Sibiu, a adus nouă și însemnate contribuțiuni la problema, ce o ridicasem în comunicarea făcută la Academia Română, despre tradiția istorică a descălecatului Țării Românești. Dacă în această comunicare mă străduisem să arăt că *în principiu*, față de rezultatele obținute de alte cercetări cu privire la tradițiile istorice medievale, se poate încerca o revizuire a punctului de vedere admis de istoriografia noastră modernă, care tăgăduia existența lui „Negru-Vodă” și a descălecatului în întemeierea Țării Românești, studiul d-lui Moga, examinând problema *în fapt*, pe temeiul datelor locale pe care le cunoaște atât de bine, strânge mai de aproape cercul posibilităților și transformă, am putea spune, ipoteza într-o mai mare probabilitate.

În special două elemente sunt de reținut din interesanta d-sale expunere: existența unei tradiții *locale* despre Negru-Vodă în ținutul Făgărașului² - și a certurilor lui cu un senior feudal ungur (tradiție din satul Breaza, în Țara Oltului) și coincidența - pe care o amintisem - a datei presupuse a descălecatului cu o *restrângere reală a drepturilor populației românești din Ardeal*, în folosul noii ordini feudale, pe care se sprijinea în acea vreme monarhia ungurească. Apar aci, dacă nu chiar fapte care să confirme cu precizie trecerea peste munți a întemeietorului Țării Românești unificate, dar în tot cazul elemente de natură să lămurească acest proces istoric și să-l așeze într-un cadru mai larg decât acel ce a fost considerat pînă acum: acel al relațiilor dintre stăpînirea regilor unguri în Ardeal, în ultimul secol al dinastiei Arpazilor, cînd se constituia ordinea feudală a „stărilor” privilegiate, care va căpăta deplină ei dezvoltare în veacurile al XIV-lea și al XV-lea, și populația românească autohtonă, cîrmuită de vechi tradiții ce fuseseră respectate la început, dar care de atunci înainte sunt tot mai mult încălcate nesocotite.

Problema capătă astfel cu totul alt înțeles și ne impune să cercetăm nu numai dacă tradiția istorică a descălecatului, păstrată de izvoare tîrzii în Muntenia - și deci suspectă spiritului critic al istoricilor noștri - este verosimilă, ca o împrejurare specifică a întemeierii acestui principat, ci dacă ea nu ni se înfățișează și ca o lătură a unui proces istoric mai larg, ce cuprinde și lămurește întemeierea ambelor state românești la sfîrșitul Evului Mediu - și le dă în același timp temeiul comun al unității de origine, al acelorași cauze. O examinare a celeilalte tradiții istorice, mai bine întemeiate prin cronici și documente, a descălecatului Moldovei, poate folosi în oarecare măsură lămuririi acestei chestiuni, atât de mult și de aprig contestate; ea ne poate da, în orice caz, posibilitatea de a considera în dezvoltare paralelă și derivînd din împrejurări comune ale vieții românești, de o parte și de alta a Carpaților, întemeierea principatelor ce au constituit în cele din urmă statul, expresiunea politică a națiunii române de ieri și de astăzi.

O cercetare a tradiției istorice a descălecatului Moldovei în lumina unor lucrări nouă poate astfel contribui la o mai bună și deplină lămurire a întregului proces de constituire și de dezvoltare a statelor românești de pe țărmul stîng al Dunării.

I. TRADIȚIA CA IZVOR ISTORIC

Ea ne dă mai întîi prilejul de a stăruie încă o dată asupra locului ce revine tradițiilor, mai mult sau mai puțin legendare, printre izvoarele istoriei medievale, cu deosebire în ce privește împrejurările, prea adesea atât de puțin cunoscute, ale întemeierii statelor. Am mai avut ocazia de a

¹ *Regnum Transsylvanum și descălecatul Țării Românești*.

² Cf. Șt. Pascu, *Istoria Transilvaniei*, Sibiu 1944, p. 82. V. și Hasdeu, *Negru-Vodă*, p. XXXVI, după I. Pușcariu, *Date istorice...*, Sibiu 1892, I, p. 154.

face unele apropieri între tradiția istorică a originilor Confederației elvetice și aceea a descălecatului Țării Românești. Problema „mitului și a realității” la începuturile federațiunii celor trei cantoane primitive a fost reluată în întregime, ținând seama de ultimele cercetări și ipoteze, în lucrarea recentă a d-lui Henri Naef.³ Încă din veacul al XVIII-lea, critica a început să atace temeiurile tradiției, în versiunea oarecum definitivă pe care i-o dăduse publicarea lucrării lui Aegidius Tschudi, care așeza la locul ctitorilor pe vestitul arcaș Wilhelm Tell și pe cei „trei elvețieni”, al căror jurământ de pe Grütli îl comemorează și acum sărbătoarea națională de la 1 august. Din 1760 apăruse broșura *Der Wilhelm Tell, ein dänisches Märchen*, în care figura legendarului ținător se dovedea a fi doar o copie după alt arcaș din poveste, Toko, creațiune a folclorului nordic din Evul Mediu. Zadarnic autoritățile cantonului Uri au poruncit ca broșura vinovată să fie arsă de mîna călăului: Voltaire, în ale sale *Annales de l'Empire*, bucuros de a afla un nou prilej de dărîmarea a unui idol consacrat, rostise sentința în termeni neîndoielnici: „*L'histoire de la pomme me paraît bien suspecte, et tout ce qui l'accompagne ne l'est pas moins.*”

Opera școalei critice a istoriografiei moderne elvețiene nu s-a mai depărtat de această judecată, care era totuși și o prejudecată. Deși Ioan de Müller rămăsese credincios tradiției în istoria sa a elvețienilor, deși Schiller îi sporise prestigiul cu toată strălucirea marelui său talent, erudiția veacului al XIX-lea, începînd cu profesorul Kopp, constatare că tradiția nu se mai potrivește cu cronologia documentelor publicate, cu deosebire cu aceea a pactului autentic din 1291, din care se întrevedea dealtfel existența unei legături politice mai vechi.

Dar de atunci reacțiunea împotriva exceselor critice, pe care o semnalăm și în alte domenii ale istoriografiei mai nouă, s-a făcut simțită și în privința originilor alianței celor trei cantoane din Alpi. Căutînd împrejurări care să lămurească începuturile unor năzuințe de autonomie și motivele unei acțiuni împotriva prerogativelor suverane ale Habsburgilor, istoricii mai recentîi au ajuns, deși nu se potrivesc asupra datei exacte a evenimentelor, să recunoască tradiției un fond nediscutabil de adevăr. A fost totuși o mișcare împotriva unor drepturi senioriale, altele decît ale Imperiului, a reprezentanților locali ai acestei autorități străine, a castelelor și locurilor întărite care-i adăposteau și, în această luptă de răzvrătire a muntenilor dornici de libertate, elemente păstrate de tradiție se așează iarăși la locul ce le fusese afît de aspru tăgăduit. Sunt firește confuzii în povestea tradițională, ca în orice izvor istoric de această natură, dar fie că așezăm începuturile Confederației în jumătatea a doua a veacului al XIII-lea, cu d-l Karl Meyer,⁴ fie că credem cu d-l Bruno Meyer, într-un amestec al analisticeii cu evenimentele care au precedat bătălia de la Morgarten din 1315,⁵ faptele în sine nu mai pot fi lipsite de temeiul, pe care istoricii secolului trecut socoteau că nu-l mai pot afla.

Iată cum rezumă, în concluziile sale, d-l Naef rezultatele cercetării privitoare la elementele tradiției, despre întemeierea Confederației:

„*Wilhelm Tell*. Cu toate trăsăturile legendare care îndeamnă încă pe mulți erudiți să respingă tot ceea ce îl privește, mai mulți maestri, dintre cei mai serioși, nu mai au această brutalitate. În lipsa numelui său exact, se pot reținea salutul adus pălăriei și lovitura din potecă, fără a fi învinuiți de superstiție, avantaje ce nu le avea generația care ne-a precedat. Să nu avem cutezanța să afirmăm ceea ce oamenii de meserie nu îndrăznesc să considere ca sigur, dar să ne bucurăm să știm că soarta istorică a lui Tell e în mîinile unor erudiți scrupuloși, care în deplină conștiință nu renunță să-l zmulgă lumii iluziilor...

Jurămîntul, a cărui dată rămîne nesigură, e cea mai puțin atinsă dintre tradiții. Istoricii cei mai dificili, și poporul căruia îi aparțin, pot încă să cuminece în sfînta poiană. Nu se cunosc numele acelor care s-au adunat înțîia oară, dar se știe că acolo s-au întrunit Confederații. Mai mult, nu-ți poți înfățișa coordonarea politică din Waldstätten fără un loc de întîlnire: geografia și cronicile se potrivesc pentru a-l stabili la Grütli.”⁶

³ *Guillaume Tell et les trois Suisses*, Lausanne, Spes, 1942.

⁴ *Der Ursprung der Eidgenossenschaft*, „Zeitschrift für Schweizerische Geschichte”, XVI, 3, 1941, p. 285 și urm.

⁵ *Die ältesten eidgenössischen Bünde*, Zürich, 1938, p. 123 și urm.

⁶ *Guillaume Tell et les trois Suisses*, p. 106-107.

Odată cu această restabilire a drepturilor tradiției, s-au adus desigur și rectificări expunerii și interpretării ei. Multă vreme s-a considerat că lupta pentru libertate a cantoanelor era și o luptă socială, că democrația munților, anticipare a viitorului, a înfruntat în valea de la Morgarten oastea feudală a unor veacuri apuse. Amintind de tăgada oricărui rost al nobilimii la începuturile Confederației, pe care Jean-Jacques Rousseau o atribuia unuia din eroii *Nouei Heloise*, d-l Naef scrie:

„Asemenea cuvinte au o viață îndărătnică. Și totuși, Milord Bomston nu le-ar mai spune astăzi. Familiile Fürst sau Stauffacher semănau foarte mult cu «gentilomii», dacă acest termen anacronic s-ar mai putea întrebuința. Oamenii liberi de atunci erau amestecați cu mica nobilime, în așa fel că o demarcare e de cele mai multe ori imposibilă.”⁷

Iar alt comentator recent al acelorași cercetări adaugă următoarele, care-și păstrează valoarea și în afară de domeniul propriu-zis al istoriei elvețiene:

„Pentru a înțelege Elveția primitivă, e necesar a da cuvîntului *libertate* înțelesul pe care-l avea în veacul al XIII-lea. Elvețienii nu se luptau pentru o libertate abstractă, dar pentru libertăți concrete, spre a le apăra sau a le dobîndi. Libertatea întemeietorilor se confunda cu libertatea teritoriului, cu independența. Ea nu avea nimic comun cu o ideologie, nu avea nimic revoluționar, ci era prin esență conservatoare; ea se întemeia pe hrisoave, pe drepturi, pe scutiri, pe privilegii, pe o stare socială ce trebuia menținută împotriva oricărei puteri ce încerca să se ridice între omul liber și împărat.

Evul Mediu ignora *egalitatea*, pe care nici natura nu o cunoaște. Inegalitatea era un principiu juridic, deoarece fiecare clasă avea statutul său social, jurisdicțiunea ei specială. Comitele nu era egal cu baronul, baronul cu seniorul, seniorul cu burghezul, burghezul cu țăranul, țăranul cu meseriașul, omul liber cu iobagul.

Oamenii de atunci nu aveau drepturi politice, dar erau mult mai egali decît astăzi din punct de vedere economic, fiecare în propriul său mediu, în breasla sau în corporația sa agricolă. Erau mai puțin urmăriți de stat, mai puțin încărcăți de impozite. Deosebiri de condiții nu erau resimțite ca umilințe, căci orice inegalitate se justifică atunci cînd fiecare rol e ținut cu mîndrie.

Cînd ținutul Schwyz a luat în stăpînire teritorii nouă, nu a făcut-o pentru a le elibera sau spre a da populației libertățile și drepturile țării vechi, ci pentru a-și exercita suveranitatea asupra unor supuși. Țările cucerite de Waldstätten n-au făcut decît să-și schimbe seniorii. Întemeietorii Elveției erau oameni ai timpurilor lor, ei gîndeau și lucrau ca membri ai Sfîntului Imperiu; oameni liberi, cavaleri și judecători în văile lor, ei apărau drepturi recunoscute și privilegii feudale. Nu se află la ei nici o urmă a spiritului democratic modern, de care ar voi să-i apropie istoria oficială, făcînd din ei precursori ai revoluției franceze.

În schimb, un mare gînd susține și inspiră pe primii elvețieni: *unirea claselor pentru o acțiune comună*. Aceasta e gloria lor: idee generoasă de oameni liberi, spirit cavaleresc, conștiință creștină, care vor găsi întreaga lor dezvoltare în *frăția de arme*, în apărarea comună, origine și principiu ale Confederației elvetice.”⁸

Și aceste considerațiuni, care restabilesc adevărul istoric prea multă vreme întunecat de patimi politice ale unor timpuri mai apropiate, înfățișează oarecare paralelism cu modul de a privi și de a judeca pe întemeietorii statelor românești. Însuși Nicolae Iorga, care văzuse în primul voievod al Țării Românești un țăran mai înstărit în sfatul altora, prea puțin deosebit de viața satelor, pe care o mai oglindesc căciulile și cojoacele luptătorilor zugrăviți de *Chronicon Pictum*, cu prilejul înfrîngerii lui Carol Robert de oștenii lui Basarab, - își schimbase părerea după descoperirile din mormintele de la Sf. Nicolae din Curtea de Argeș.⁹ Domnitorul și membrii familiei sale, înmormîntați în Biserica Domnească, erau oamenii unei alte lumi, în strînsă legătură cu viața feudală a Apusului, înveșmîntați în hainele croite după obiceiul seniorilor, împodobiți cu stemele și giuvaerele unei civilizații a claselor stăpînitore. Biserica lor reproducea, în zidire ca și în pictură, modelele vestite ale Bizanțului Paleologilor

⁷ *Ibid.*, p. 91.

⁸ P. de Vallière, *Comment la Suisse est née*, „Le mois Suisse”, l'année, no. 51, 1943, p. 96-97.

⁹ Cf. N. Iorga, *Originea, firea și destinul neamului românesc*, *Enciclopedia României*, I, p. 40.

La război porneau apărați de platoșele și coifurile grele ale cavalerilor din vremea lor, ce împodobesc chipul lui Radu I pe monetele sale și pe care i le trimetea, cum pomenesc unele izvoare, Veneția prietenă.¹⁰ Firește, aceștia erau cavalerii, căpeteniile; sub ei și în urma lor se înșira oastea de țară, cu cetele ei rînduite după sate și ținuturi, cu armele mai simple și caii cei mărunți ai unor gospodării modeste. Și aci deci, *unirea claselor pentru o acțiune comună*, împotriva vrăjmașului din afară este o trăsătură caracteristică a începuturilor vieții noastre de stat, ce o apropie de originile Confederației elvețiene, așa cum se potrivește tradiția semilegendară a originilor ei cu aceea a descălecatului țărilor românești.

E în orice caz de reținut faptul că o legendă, chiar dacă prezintă trăsături comune cu altele, asemănătoare, ale literaturii populare a lumii medievale, nu trebuie neapărat înlăturată ca izvor de informație istorică. Forma pe care o îmbracă în tradiția tîrzie, cum e cazul în Elveția ca și în Principatele Române, poate fi înrîurită de răspîndirea unui ciclu de povestiri, de puterea unei figuri simbolice, atît de obișnuită în concepția Evului Mediu; fondul, însă, pe care se întemeiază, poate fi nu mai puțin un fapt tot atît de real, ca lupta din Pirinei ce a dat naștere epopeei franceze a viteazului Roland, sau „conjurația” cantoanelor de care se leagă povestea isprăvilor lui Tell. A respinge în totalitatea ei o tradiție istorică, numai pentru că unele din elementele ei au aspecte legendare, e o greșeală tot atît de vădită ca și însușirea ei totală, fără nici o judecată sau măcar o contribuție a spiritului critic.

Unul din exemplele cele mai caracteristice în această privință îl constituie tradiția celui alt „descălecat” al istoriei românești, acel care se leagă de întemeierea țării Moldovei.

II. DESCĂLECATUL MOLDOVEI: ISTORIE ȘI LEGENDĂ

Spre deosebire de tradiția istorică a întemeierii voievodatului Țării Românești de către Negru-Vodă, aceea a celui de al doilea Principat dinspre miazănoapte nu a întîmpinat nici o obiecțiune esențială în istoriografia noastră critică din ultimele decenii. „Cu mult mai certă și mai precisă decît asupra originii Țării Românești este tradiția noastră indigenă despre începutul Moldovei ca stat român”, scria de la începutul studiului său despre „originile Principatului Moldovei” Dimitrie Onciul.¹¹

Două argumente, într-adevăr, îndreptăteau acest mod deosebit de a privi împrejurările istorice ale întemeierii Moldovei: „primele elemente de istoriografie indigenă” după expresia lui Onciul, care înregistrează tradiția, cele mai vechi letopisește scrise în limba slavonă - Bistrița, Putna, cronica anonimă - sunt scrise nu mult mai tîrziu decît un secol, de la întîmplările ce le relatează; nu era cazul în Muntenia, unde intervalul în timp, între evenimente și redactare, este întreit. Dar mai ales știrea descălecatului, păstrată de izvoarele noastre în forma ei legendară, e deplin confirmată de texte contemporane, cronicile perioadei angevine din Ungaria și diplomele Regelui Ludovic I din 1349 și 1365. S-a putut face cel mult o deosebire între elementul legendar propriu-zis: vînătoarea zimbrului, care aduce pe descălecător să descopere apa Moldovei și ținutul ei - „un mit așa-zis etiologic, scrie Onciul, mit inventat cu scopul de a explica un fapt dat,”¹² în speță stema țării cu capul de bour și numele localității Boureni¹³ - și faptul istoric, în sine, al unei expansiuni a românilor din Maramureș, pe care nimeni nu-l contestă. Toți istoricii mai de seamă sunt de acord în această privință și ar fi de prisos să mai înșirăm aci păreri, care sunt atît de asemănătoare. Ceea ce s-a accentuat în ultimul timp e mai degrabă contrastul dintre întemeierea celor două principate românești, conform teoriei care respinge tradiția descălecatului în Țara Românească. Independent de știrile răzlețe, care ar întări presupunerea că încă înainte de descălecarea ființau în Moldova de

¹⁰ V. G. I. Brătianu, *L'expédition de Louis I-er de Hongrie contre prince de Valachie Radu I-er Basarab en 1377*. „Rev. hist. du Sud-Est Européen”, II, 1925, p. 73 și urm.

¹¹ *Originile Principatelor Române*, p. 69.

¹² *Ibid.*, p. 76-77.

¹³ Un alt Boureni în Maramureș, A. Filipașcu de Dolha și de Petrova, *Istoria Maramureșului*, București, 1940, p.

mai târziu mici formațiuni politice, asemănătoare cnezatelor și voievodatelor din veacul al XIII-lea, din regiunea Oltului, Nicolae Iorga constată în ultima versiune redactată de el a *Istoriei românilor* că „din Maramureș s-a produs mișcarea spre răsărit, din care va ieși a doua țară românească liberă.”¹⁴ În legătură cu lupta regelui Ludovic împotriva tătarilor, țara întemeiată la răsărit de Carpați nu e la început decât o „marcă” un ținut de graniță și de strajă: „Moldova lui Dragoș nu era decât un fel de feudă militară regală.”¹⁵ De-abia răscoala lui Bogdan, care coboară și ea din Maramureș dincolo de munți și alungă pe stăpînul legiuit și credincios al mărcii, înseamnă printr-o a doua „descălecare”, creațiunea unui stat moldovenesc, de-sine-stătător.

Se vede de îndată deosebirea față de întemeierea „autohtonă” a Munteniei, prin întrunirea, sub un singur voievod, a micilor stăpîniri teritoriale de văi și plaiuri, ce duce la alcătuirea Țării Românești. D-l P. P. Panaitescu a formulat în această privință de curînd o nouă ipoteză, pe care o reproducem: „Este probabil că întemeierea principatului Valahiei, adică întrunirea tuturor micilor state într-unul singur... să se fi îndeplinit în același fel ca în Rusia, unde unul din cneji sau duci, acel al Moscovei, devenit reprezentantul celorlalți față de hanul tătarilor, a obținut din această cauză supremația și, mai pe urmă, unificarea Rusiei sub sceptrul său. Ne întrebăm dacă aceasta n-a fost în situația voievodatului de la Argeș față de ceilalți voievozi și cneji din Muntenia - și dacă nu în acest fel a devenit unificatorul țării, cu ajutorul tătarilor, al căror reprezentant era pentru toată regiunea. Aceasta nu este deocamdată decât o ipoteză, pe care ne gîndim să o dezvoltăm cu alt prilej. Vom face însă să se observe că e în favoarea ei existența unei alianțe militare între întîiul domn al Munteniei, Basaraba, unificatorul țării, și tătarii.”¹⁶

Desigur problema e interesantă și merită a fi reluată, deși nu se vede nici o incompatibilitate între această legătură cu tătarii și posibilitatea, anterioară, a unei „descălecări”, de dincolo de munți, a unor elemente de conducere românești din Ardeal aflate față de unguri în situația în care se va găsi peste jumătate de secol voievodul Bogdan al Maramureșului, și deci cu atît mai mult îndemnate să caute în noua lor așezare, dincoace de lanțul Carpaților, alt reazim politic decât acel al Coroanei Sf. Ștefan.

Formularea cea mai categorică a deosebirii dintre întemeierile de stat ale Țării Românești și Moldovei aparține însă d-lui C. C. Giurescu. „Între întemeierea Munteniei și aceea a Moldovei, scrie d-sa, este o mare deosebire: cea dintîi se datorește reuniunii diferitelor formațiuni politice dintre Dunăre și Carpați sub un conducător *local*, anume voievodul de la Cîmpulung și Argeș: este prin urmare un proces *intern*. Cea de-a doua este rezultatul unei *cuceriri* din afară, a unei ocupări a teritoriului dintre Carpați, Nistru și Mare, de către un conducător venit de peste munți. În Moldova a fost într-adevăr o *descălecare*, întîi lui Dragoș, apoi a lui Bogdan, coborâți amîndoi din Maramureș, în timp ce în Muntenia, întemeierea a plecat din însuși cuprinsul viitorului stat.”¹⁷

Va trebui să revenim asupra acestei distincțiuni și a elementelor ei. Este însă destul de limpede că în ce privește Moldova, tradiția descălecatului, confirmată de mărturii contemporane neîndoielnice, constituie un temei nediscutabil al înființării statului.

Și totuși, relațiunea acestor împrejurări, în forma legendară a cronicelor, înfățișează elemente străine de realitatea istorică - care ne duc cu totul în alte domenii. „Legenda lui Dragoș” a fost astfel cercetată mai mult de d-l Romul Vuia, care a scos în evidență asemănările izbitoare ce le prezintă cu alte povestiri medievale.¹⁸ Iată mai întîi, în rezumat, punctele esențiale pe care le cuprind diferitele versiuni ale vechilor letopisește moldovenești:

1. „Dragoș-Vodă, sau feciori de domni, pleacă la vînătoare.”
2. „Dau de urma unui zimbru, care îi duce dincolo, peste munții înalți, adică în Moldova.”
3. „Au nimerit la apa Moldovei, lîngă care au ucis zimbrul.”

¹⁴ *Hist. des Roumains et de la românite orientale*, II, p. 245.

¹⁵ *Ibid.*, p. 253.

¹⁶ P. P. Panaitescu, *Mircea l'Ancien et les Tatares*, „Revue historique du Sud-Est Européen”, XIX, 2, 1942, p. 438-439. O părere asemănătoare în cartea mea *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, p. 112 (în ce privește asemănarea cu Rusia).

¹⁷ *Istoria Românilor*, I¹, p. 372.

¹⁸ Univ. din Cluj, *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, I, 1922, p. 300 și urm.

4. „Aci au găsit locuri desfătătoare, cîmpii deschise, pe care îndrăgindu-le, le aleg de nouă patrie.”

5. „Se întorc în Maramureș, la ai lor, pentru ca apoi să plece toți în noua patrie.”¹⁹

E desigur o legendă eraldică, menită să lămurească rost capului de bour în stema țării, dar nu e mai puțin sigur că avem a face cu o variantă a unui străvechi tip de legendă, în ca eroul urmărind la vînătoare o fiară, îndeobște fermecată, e dus de ea în locuri necunoscute, unde, fie că îl întâmpină tot fel de nenorociri, fie dimpotrivă că află o nouă așezare pentru el neamul său.

În prima serie se așează toate legendele care au ca figură centrală un cerb, alb sau negru, care uneori se descopere a fi un demon, sau se transformă, printr-o metamorfoză, alta decît acelea ale mitologiei clasice, într-o fată ce dispăre ea însăși într-o fîntînă. De același ciclu se apropie și legenda Sfîntului Hubert - vînătorul, căruia îi apare cerbul, cu crucea strălucind între coarne și care se păstrează de asemenea - împrejurare de semnalat - ca simbol eraldic, *pe vechea pecete a orașului Baia, după tradiție întîia capitală a Moldovei*.²⁰

Cu deosebire însă, legenda lui Dragoș descălecătorul prezintă izbitoare asemănări cu legendele vechilor așezări ale protobulgarilor sau cu aceea care privește pe strămoșii depărtați ai maghiarilor, Huna și Magor. La Jordanes aflăm o poveste aproape identică a trecerii hunilor, duși de o cerboaică misterioasă, dincolo de Marea de Azov, în cîmpiile „Sciției”. Originea dăpartată a acestui motiv, care e comun tuturor acestor povestiri, poate fi mai departe în Orient, sau în India, cum presupune d-l Vuia - dar vînătorea după un animal care deschide calea spre o așezare nouă, este un element de folclor și de artă specific stepei eurasiatice. Într-adevăr, motivul nu se întîlnește numai în povestirile legendare ale popoarelor nomade, ci și în arta lor. În stilul zis „animal”, caracteristic al năvălitorilor, care cutreieră din antichitate spațiile uriașe și pustii ce se întind între Siberia și Marea Neagră, revine ca un leit-motiv încheștarea în luptă a două sau mai multe fiare sălbatice. „Ființe fantastice compuse din lup (sau vultur) și balaur, ne spune d-l Altheim, se luptă între ele sau sfîșie un cal, o cerboaică. Tigrii au gonit un yak și se pregătesc să-l ucidă. Alături apar grifonul și mistrețul, ursul și renul, și încă alte combinații. Într-un caz e posibilă o interpretare. Elanul atacat de balaur pe o țesătură de lînă din mormîntul principelui hunic de la Noin Ula, în Mongolia exterioară, înseamnă cucerirea unui teritoriu. Aci, balaurul corespunde vînătorului, pe care vînatul urmărit îl duce într-o țară nouă.”²¹

Legenda lui Dragoș, înlocuind cerboaică sau cerbul motivelor asiatice cu bourul ce cutreiera, încă în veacul de mijloc, pădurile întregii Europe orientale, încearcă desigur o localizare, dar structura generală a povestirii o apropie prea mult de ciclul mitic al stepei, ca să nu fie mai mult decît o coincidență. Și episodul vînătorii - și acela al craiului unguresc Laslău, de la care descălecătorii capătă voia de a trece în țara nouă, versiune care apare într-una din variante, arată o înrîurire directă a legendelor maghiare, în legătură cu cucerirea Panoniei și Ardealului, asupra tradiției descălecatului românilor „ungureni” din Maramureș.²² Este o lătură a problemei ce s-ar cuveni să fie adîncită și lămurită mai bine, mai ales pentru că dă întemeierii Moldovei aspectul unui fenomen de imigrare românească într-un ținut pustiu, ce nu răspunde decît într-o măsură restrînsă realității.

Revenind însă la preocuparea noastră de căpetenie - valoarea tradiției ca izvor istoric - ar fi logic, din punctul de vedere al criticei riguroase a textelor, ca acest element legendar să arunce o bănuială asupra întregii relatări a împrejurărilor descălecatului și să se scrie: „Povestea lui Dragoș, legendă asiatică (sau pontică)”, după cum s-a scris: „Wilhelm Tell, fabulă daneză.” Să presupunem că s-ar fi pierdut diplomele regelui Ludovic de Anjou și că n-am avea decît într-o transcriere deformată și tîrzie însemnările lui Ioan de Küküllö și ale cronicei Dubnicense, nu am fi oare deplin îndreptățiți să contestăm descălecatul în istoria Moldovei, după cum a fost contestată tradiția lui în Țara Românească? Împletirea unui fapt istoric cu elemente de legendă și folclor îngreuiază desigur

¹⁹ *Ibid.*, p. 308.

²⁰ N. Iorga, *Hist. de Roumains*, III, p. 249.

²¹ F. Altheim, *Die Krise der Alten Welt, I. Oie ausserrömische Welt*, Berlin, 1943, p. 73, et notele la p. 191.

²² R. Vuia, *Legenda lui Dragoș*, *ibid.*, p. 309. Cronica din Buda ne arată pe „puternicul duce Gyula” descoperind Alba din Ardeal *in venatione*, întocmai ca Dragoș Moldova, v. Iorga, *Hist. des Roumains*, III, p. 52.

sarcina ce revine criticei, dar nu justifică în nici un caz o atitudine negativă de principiu, față de împrejurările povestite. Astfel, descălecatul Moldovei, admis de școala noastră istorică mai nouă, în contrast cu acela al Țării Românești, pe care-l consideră o ficțiune, nu exclude posibilitatea acestuia din urmă, ci dimpotrivă, ne dovedește că existența unui element legendarnu împiedică pe istoric să reconstruiască realitatea faptelor. Totul aici e o chestiune de interpretare.

III. INTERPRETĂRI NOUĂ ALE DESCĂLECATULUI

În această privință, cercetările datorite în special istoricilor mai tineri, din țări vecine, au adus în ultima vreme o întorsătură surprinzătoare și chiar de-a dreptul senzațională. În recenta *Istorie a românilor* scrisă de mai mulți specialiști maghiari sub conducerea d-lor Makkai și Gáldi, aflăm de pildă două versiuni de altfel în vădită și deplină contrazicere una cu alta, ce ne înfățișează teorii cărora nu li se poate tăgădui cel puțin meritul originalității.

În capitolul intitulat: *Imigrare și așezare a românilor septentrionali*, d-l L. Makkai stabilește mai întâi o legătură între Bogdan, fiul lui Micul, plecat din Țara Românească, care la 1335 obține de la autoritățile regale dreptul de a se stabili în Banat, în comitatul Timișului, și fiii de voievozi Balc și Drag din Maramureș.²³ Ar fi deci un fenomen de imigrare care ar parcurge distanțe dintre cele mai mari într-un timp-record, ca să folosim terminologia modernă: de-abia așezați în 1335 la marginea de apus a Banatului, neastîmpărații valahi se mută grabnic tocmai în munții Maramureșului, de unde, într-un ritm nu mai puțin accelerat, trec în Moldova, pentru a fi pomeniți acolo înainte de 1359! Ajunge să alăturăm acestei teze, care creează o vădită confuzie de nume și de persoane, nota pe care același d. Makkai o adaogă documentului din 1335, reproduc sub formă de regist în volumul: *Documenta Historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*: „Această ipoteză nu rezistă criticei, deoarece acest Bogdan despre oare e vorba... nu era fiul lui Basarab, ci al lui Micul... Chiar pentru alte motive e absolut neprobabil că s-ar fi adus români din Muntenia pînă în Maramureș, prin comitatul Carașului.”²⁴ Rămâne numai să ne întrebăm pentru ce o ipoteză, „absolut neprobabilă” atunci cînd, d-l Makkai editează documentul, devine numaidecît certitudine, atunci cînd scrie istoria românilor.²⁵ Între Bogdan, fiul lui Micul, din Banat, și Bogdan descălecătorul din Maramureș poate fi, cum au presupus și istoricii noștri, cel mult o potrivire întîmplătoare de nume.²⁶

Dar originalitatea d-lui Makkai nu se oprește aci. Cu cîteva pagini mai departe, fiind vorba de politica regelui Ludovic la marginile de răsărit ale stăpînirilor sale, aflăm următoarele: „Românii imigrați (căci de alții nu poate fi vorba, n. tr.) nu rupseseră legăturile lor cu Moldova și au ajutat pe regele Ludovic cel Mare să curețe această țară de oardele pustiitoare ale tătarilor.”²⁷ De unde puteam deci deduce că românii din Maramureș sunt produsul unei imigrări dinspre miazăzi și sud-vest, din Muntenia și Banat, iată-i acum păstrînd legături anterioare în Moldova, ceea ce presupune un itinerar cu totul deosebit. Și, într-adevăr, harta „imigrării românilor în Transilvania în veacurile al XIII-lea și al XIV-lea”, menită să ilustreze vederile autorului, ne arată căi pînă acum nebătute. O săgeată îndrăzneată părăsește lanțul Carpaților de miazăzi la 1288, purcede de-a lungul munților prin văile Moldovei, spre a ajunge tocmai în Galiția, de unde, prin trecătorile înalte din această regiune, se revarsă asupra Maramureșului în anii 1328, 1351 și 1370.²⁸ Iată cu adevărat o descoperire senzațională, care răstoarnă tot ce știam sau credeam că știm, în privința expansiunii românilor din Maramureș și a descălecatului Moldovei. Este desigur extrem de regretabil că d-l Makkai nu ne dă mai multe informații asupra unui fapt de o însemnătate atît de considerabilă și că

²³ *Geschichte der Rumänen*, Budapesta, 1942, p. 52.

²⁴ *Documenta Valachorum*, no. 45, p. 75, n. 1.

²⁵ Cf. studiul meu *L'histoire roumaine écrite par les historiens hongrois*, în volumul *Le problème de la continuité daco-roumaine*, „Bibliothèque hist. du Sud-Est Européen”, 2, 1944, p. 84.

²⁶ N. Iorga, *Hist. des Roumains*, III, p. 256. Cf. A. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, p. 45-46.

²⁷ *Geschichte der Rumänen*, p. 60.

²⁸ *Ibid.*, p. 64.

nu a socotit necesar să aducă mai multe dovezi, în sprijinul unei teze ce răstoarnă atât de radical părerile admise.

Credem însă că meritul acestei uluitoare descoperiri revine altui reprezentant al tinerei școale istorice maghiare, d-l Anton Fekete-Nagy, care a scris al doilea capitol al Introducerii la colecția amintită mai sus, *Documenta historiam Valachorum... illustrantia*. Acolo e într-adevăr vorba de „familiile Beltéky și Dragffy - care, venite din Moldova, își făcuseră apariția în Ungaria la 1364.”²⁹ Dar d-sa ne trimite tot la cunoscuta diplomă din 2 februarie 1365, prin care regele Ludovic pune în stăpânire pe Bal, fiul lui Sas, în satele și moșiile luate de la Bogdan răzvrătitul și fiii săi, trecuți în Moldova. Genealogia din nota adăugată de d-l Makkai constată că acest Sas, voievod în Moldova, era fiul lui Dragoș, care fusese *restabilit* încă din 1349 în posesiunile sale din Maramureș, din care îl scosese Bogdan, *infidelis notorius*. Aceste bunuri îi fuseseră confirmate încă din vremea domniei precedente a regelui Carol Robert. Aceste împrejurări sunt de altfel foarte bine lămurite: e vorba de descendenții lui Dragoș, așezați în Moldova cu voia și îndemnul regelui Ungariei, dar alungați de acolo de răzvrătitul Bogdan, al doilea „descălecător”, și care primesc în compensație moșiile părăsite de acesta în ținutul său de baștină din Maramureș. Dar acești fii și nepoți ai întîiului descălecător, credinciosul regelui Ludovic, nu „imigraseră” nici ei din Moldova în Maramureș, ci *reveniseră* în țara lor de obârșie, neputîndu-se menține în marca înființată de părintele și moșul lor dincolo de munți, deoarece de acolo îi gonise voievodul Bogdan, răsculat împotriva regelui!³⁰

Trebuie să fii pătruns pînă la obsesiune - și la absurd - de teoria imigrării tîrzii a românilor în Ardeal, pentru a interpreta astfel documente cunoscute, al căror text categoric, ce nu suferă altă tălmăcire, mai e pe deasupra și în deplină conformitate cu tradiția istorică, ce a înfățișat întotdeauna Maramureșul drept loc de baștină a descălecătorilor Moldovei, și nu aceasta di: urmă ca vatră a unei ipotetice colonizări a Maramureșului. De altfel, pentru tot ce privește aceste împrejurări, d-l Makkai a face bine să potrivească datele hărții d-sale a „imigrării” cu aceea pe care colegi binevoitori ai săi au procurat-o zelosului apărător al tezelor maghiare, care e d-l Herbert van Leisen: pe aceasta din urmă săgețile pornesc din sudul și sud-vestul Transilvaniei, străbat Maramureșul și ating tocmai pe la 1350 regiunea de dealuri și de păduri a Moldovei.³¹ Ar fi deci mai nimerit ca știința maghiară, în neobosita ei căutare de interpretări inedite, să se găsească mai întîi de acord cu ea însăși.

Cu mult mai temeinică ne apare interpretarea încercată de curînd de d-l Ion Moga,³² pentru lămurirea mișcării lui Bogdan și a celui de-al doilea descălecat românesc, care a dus pe maramureșeni în Moldova.

D-sa așează această acțiune a voievodului, considerată prea multă vreme ca un fapt întîmplător și izolat, în cadrul general al politicii regilor unguri în Ardeal și a tendinței lor de a înlătura tot mai mult autoritățile și instituțiile tradiției indigene, pentru a le substitui organizarea feudală și jurisdicțiunile ei. În Maramureș, îndeosebi, procesul acesta se poate urmări îndeajuns de amănunțit pe baza documentelor publicate. A făcut-o de curînd și d-l Alexandru Filipașcu.³³

Constatăm astfel că acest ținut de margine, amintit întîia oară în 1199 ca pădure regală, este încă domeniu regal în 1231, iar „prima amintire documentară a unui deținător de autoritate publică în Maramureș se face abia la 1299, cînd e pomenit *Nicolaus Vaivoda, filius Mauricii*”. Mauriciu însă era comite de Ugocea și Maramureș, pomenit ca atare numai de un document din 1319. Deci, la 1299, „apare un voievod (fără titlu precis) în persoana lui Nicolae, pentru ca după cîțiva ani, tatăl acestui voievod, Mauriciu, să nu mai apară în calitatea-i veche de comite de Ugocea și Maramureș, ci numai în aceea de comite de Maramureș.

²⁹ *Doc. Valachorum*, p. XXXVII.

³⁰ Cum a observat d-l I. Moga, *I Romeni di Transilvania nel Medio Evo*, „Rev. hist. du Sud-Est Européen”, XIX, 1, p. 247-249.

³¹ J. Van Leisen, *Le problème transylvain*, Genève, Kundig, 1943, p. 40-41.

³² I. Moga, *Voievodatul Transilvaniei*, mai pe larg în cartea cu același titlu, Univ. Cluj-Sibiu, Bibl. Instit. de Ist. Națională, 1944, p. 45 și urm.

³³ Cf. A. Filipașcu, *Le Maramureș*, „Biblioteca Rerum Transilvaniae”, X, Sibiu, 1944; *Voievodatul Maramureșului*, „Transilvania”, a. 76, Sibiu, 1945.

Faptul este semnificativ și lasă să se întrevadă că voievodatul constituie o organizare aparte a Maramureșului, în cuprinsul căreia interesele regale nu erau suficient garantate prin extinderea autorității comitelui de Ugocea și asupra Maramureșului, ci s-a simțit nevoia de a suprapune voievodatului un comite aparte maramureșean, astfel că din primele decenii ale secolului al XIV-lea începînd, avea două organizații politice judecătorești: comitatul și voievodatul. Peste cîțiva ani însă, la 1326, un document amintește de *magister Stephanus, filius Nicolai quondam vayvode, comes de Maramarusio*. Ștefan era deci la acea dată comite de Maramureș, dar documentele nu mai cunosc timp de un deceniu și jumătate nici un voievod de Maramureș. (În schimb, între 1328-1348, lipsește comitele).

Dispariția voievodatului maramureșean este un fapt concludent, care dovedește că această instituție n-a fost o creație regală, fiindcă în acest caz nu mai era nevoie de așezarea unui comite special în Maramureș. Ea n-a fost însă nici o concesiune făcută unor români imigrați, fiindcă în acest caz voievodul ar fi fost un român, și nu (poate) Nicolae, fiul lui Mauriciu. Dimpotrivă, treptata eliminare a instituției voievodale din Maramureș și înlocuirea ei cu comitatul dovedește că voievodatul era un organism autohton, în care regele nu avea nici o încredere.”

Se pot urmări mai tîrziu, între 1326 și 1343, progresele pătrunderii dreptului și instituțiilor feudale în Maramureș, tot mai mulți fruntași ai românilor fiind ademeniți să treacă printre *servientes regii* investiți cu proprietăți, desfăcîndu-se deci din comunitatea românească ce își alegea altădată voievodul. Se poate constata, din împrejurările ce ne sunt cunoscute din Maramureș, unde încă de la 1343 Bogdan se află răsculat împotriva autorității regale, că începutul domniei regelui Ludovic I la 1342, a însemnat o vădită întărire a tendinței de-a încălca vechile privilegii ale românilor.³⁴ Mai mult încă decît tatăl său, noul rege al Ungariei se sprijinea pe ordinea feudală de tip apusean, concepție de guvernare a casei de Anjou. Voievodatul a fost totuși reînființat și însuși Bogdan a deținut această demnitate, dar el se afla sub controlul comitelui regesc de Sătmăr, care-și întinsese atribuțiunile pînă în Maramureș, și mai ales se vedea lipsit de sprijinul acelora dintre fruntașii români, cari treceau în rîndurile nobilimii, obținînd demnități în ierarhia feudală.³⁵

„Acest fapt, urmează d-l Moga, credem că a contribuit la cauzele răscoalei lui Bogdan. În adevăr, la 1343, cînd Bogdan este amintit documentar înția oară, el este arătat de rege ca «fost voievod de Maramureș» și ca «*noster infidelis*», deci rebel. Cum s-a desfășurat și în ce a constatat această răscoală în interiorul Maramureșului, despre aceasta documentele nu ne informează. Ele în schimb ne arată tot mai numeroase acte prin care regele, pentru servicii personale sau militare, înzestrează pe românii fruntași maramureșeni cu moșii și cu drepturi «*instar aliorum regni nostri nobilium*».

Această metodă se pare că a dus la rezultatele scontate de rege și probabil că acești proaspeți nobili, stînjînd acțiunea lui Bogdan, au determinat pe voievodul revoluționar ca, strîngîndu-și partizanii, să plece la 1359 în Moldova, organizată în timp de Dragoș și de Sas ca marcă de graniță a regatului unge unde să-și poată continua acțiunea împotriva autorității regale.”

Regele Ludovic a căutat totuși pînă tîrziu o împăcare acest *infidelis notorius*, care-i sfida încercările de reorganiza în spiritul instituțiilor feudale apusene ale casei sale. Pînă 1364, regina Elisabeta reasează pe românii din Bereg în drept lor de a-și alege liber voievodul și confirmă că acest drept este și al acelor din Maramureș și din alte părți ale regatului. Atribuțiile voievodului, care fuseseră mărginite și încălcate de comite, au fost din nou extinse asupra delictelor și crimelor ce obișnuia să le judece, iar pînă la 1365 regele n-a numit în locul răsculatului alt voievod român în Maramureș, nici n-a dispus măcar de moșiile lui, părăsite în urma trecerii sale în Moldova.

„Aceste două fapte - își încheie d-l Moga interesantele sale constatări - dovedesc că regele nici după exodul lui Bogdan din Maramureș, cu toate dovezile de trădare oferite de voievodul rebel, n-a pierdut nădejdea de a-l putea determina să renunțe la acțiunea împotriva autorității regale, pentru a se întoarce în Maramureș ca voievod cu deplinele puteri și atribuții ale acestei instituții - așa cum le indică documentul din 30 septembrie 1384 dat românilor din Bereg și sfera de

³⁴ I. Moga, *Voievodatul Transilvaniei*, p. 58 și urm.

³⁵ V. A. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, p. 47 și urm. și acum I. Moga, *Voievodatul Maramureșului*, Sibiu, 1945, p. 23 și urm.

jurisdicție a tribunalului cnejilor din Hațeg. Faptul că această nădejde regală nu s-a împlinit, ne determină să credem îndreptățită presupunerea că Bogdan, în acțiunea lui revoluționară din Maramureș, nu a urmărit numai reșezarea puterii voievodale în deplinătatea atribuțiilor ei administrative și judecătorești, ci gândul lui a mers pînă la consecința logică finală a acestei autonomii voievodale: independența, pe care, neputînd-o realiza pe teritoriul Maramureșului, a dus-o la totală biruință în voievodatul Moldovei.”³⁶

Nu vom urma aci mai departe pe d-l Moga în apropierea ce face între aceste împrejurări, care lămuresc în mod deosebit de satisfăcător procesul de desfacere a Moldovei din sfera de dependență a coroanei ungare, arătînd motivele reale ale descălecatului - și evoluția voievodatului Transilvaniei, care a tins mai înainte, în vremea voievodului Ladislau Borza, spre același scop și a ajuns totuși la întemeierea autonomiei ardelene, devenită la rîndul ei ființă de stat deosebită, în secolul al XVI-lea. Dar nu ne putem opri să subliniem paralelismul acestor întâmplări reale și documentate precis, la jumătatea veacului al XIV-lea, cu ceea ce tradiția istorică - lipsită, ce e drept, de confirmări categorice în documentele vremii - ne arată că s-a petrecut cu prilejul întemeierii voievodatului mai vechi al Țării Românești.

Și acolo, împrejurarea ce face posibilă ipoteza descălecatului din Ardeal - și chiar verosimilă - este, după cum am văzut, același proces de înlăturare a valahilor din Transilvania din drepturile lor strămoșești, și pătrunderea instituțiilor și autorităților străine de drept feudal, sub egida Coroanei, în domeniul rezervat vechilor așezări ale cnezatului și voievodatului.

Este logic să presupunem că un alt fruntaș al vieții românești din Ardealul de miazăzi să fi făcut atunci, ceea ce știm sigur că a făcut Bogdan din Maramureș cu o jumătate de secol mai tîrziu. Aceleași cauze duc astfel în mod necesar la aceleași efecte, iar drumul libertății a fost, într-un caz ca și în celălalt, dincolo de trecătorile munților. Astfel, interpretările nouă ale vechii probleme a descălecatului duc mai degrabă la accentuarea asemănării dintre întemeierile celor două principate românești, de la sud și est de lanțul Carpaților, decît la o adîncire a deosebirilor: din examinarea mai atentă a împrejurărilor în care a avut loc descălecatul Moldovei ni se pare că iese întărită ideea unei întemeieri de stat asemănătoare în Țara Românească. Dar pentru a fi deplin, paralelismul trebuie să se afirme încă pe o lătură: existența acelor mici formațiuni politice, pe care descălecatul are menirea de a le uni și a le contopi într-o unitate politică și economică mai mare. Nici în această privință, dealtfel, nu ne lipsesc elementele de comparație.

IV. ÎNTEMEIEREA STATELOR ROMÂNEȘTI ÎN DEZVOLTARE PARALELA

O trăsătură caracteristică a întemeierii Țării Românești, pe care o putem deduce afit din documentele ce ne sunt cunoscute, cît și din chiar tradiția ei istorică, e fără îndoială existența unor mici stăpîniri, cnezate de văi sau voievodate de plaiuri, atestate mai ales în părțile Olteniei, la stînga Oltului fiindu-ne cunoscut la jumătatea veacului al XIII-lea numai voievodatul lui Seneslau, despre a cărui întindere nu avem nici o precizie. De asemenea, fără a cădea în exagerările școalei istorice maghiare, mai vechi și mai nouă, este iarăși un fapt bine stabilit că în aceeași vreme unii seniori unguri de la graniță își întinseseră posesiunile și la miazăzi de lanțul Carpaților: unul din ei va fi fost fără îndoială acel comite Laurențiu, înmormîntat la Cîmpulung în anul 1300, cum arată inscripția ce ni s-a păstrat, de pe lespede ce-i acoperea rămășițele. Nu se constituise o marcă, cum s-a încercat mai tîrziu în Moldova, dar ea se afla în curs de alcătuire și poate ar fi reușit să se închege, ca un nou Banat românesc supus coroanei Ungariei, de n-ar fi intervenit turburările lăuntrice, care au dezbinat regatul vreme de mai bine de două decenii, din ultimii ani ai secolului al XIII-lea, și au dus în cele din urmă, după stingerea dinastiei Arpazilor, la domnia Angevinilor, într-un regim ce va fi tot mai mult acel al ordinilor privilegiate. În acest interval care înseamnă, de fapt, dispariția vremelnică a Ungariei din rîndul marilor puteri ale Europei orientale, se produc mișcări centrifuge, printre care aceea a puternicului voievod al Ardealului, Ladislau Borza, izbuteste

³⁶ Cf. și I. Moga, *I Romeni di Transilvania nel Medio Evo*, ibid., p. 244 în n.

aproape să despartă de posesiunile regatului întreaga Transilvanie.³⁷ Tradiția istorică, așezînd la începutul acestei perioade de confuzie și dezbinare lăuntrică descălecatul lui Negru-Vodă, ne arată în orice caz efectul împrejurărilor din Ungaria asupra regiunii dintre Carpați și Dunăre, unde fenomenul de polarizare și unificare a stăruțelor mărune nu se mai face în cuprinsul unei mărci ocîrmuite de comiții regelui, ci în acel al unui stat românesc, care-și va afirma sub Basarab voința și dreptul la independență. Fie că admitem sau nu descălecatul, acesta este în orice caz procesul de formațiune a voievodatului muntean.

Să fie oare acel al Moldovei atît de adine deosebit, cum presupun unii istorici și cum o afirmă de altminterlea și unele versiuni ale tradiției descălecatului? Aceea pe care ne-a păstrat-o, de pildă, cronica lui Ureche, ne arată că „feciorii de domni din Maramureș”, în vânătoarea lor de fiare sălbatece, au pătruns într-un ținut pustiu, unde le iese înainte doar un rutean numit Iațco (de unde Ițcanii), care-și creștea albinele în pustietate. Maramureșenii își aduc oamenii din țara lor de obîrșie, iar ruteanul cheamă pe alții din neamul său, din Galiția, și astfel se umplu Moldova de oameni, de români în Țara de Jos și de ruteni în Țara de Sus.³⁸

Acest mod de a înfățișa împrejurările nu se potrivește însă cu știrile ce le culegem din alte izvoare. Teritoriul, care va constitui în a doua jumătate a veacului al XIV-lea principatul Moldovei, n-a avut desigur o populație deasă; codrii erau încă foarte întinși, iar locurile pustii se întîlnesc destule, mai ales la răsărit de Prut, în hrisoavele secolului al XV-lea, uneori și mai tîrziu. Dar chiar așezarea populației venite de peste hotare e un proces mult mai vechi. Din diferitele revărsări ale neamurilor slave, care au trecut peste aceste regiuni încă de la jumătatea veacului al VI-lea, cînd le amintește Iordanes, vor fi rămas așezări a căror urmă s-a păstrat în toponimie; trebuie însă să le deosebim de colonizarea ruteană din nordul Moldovei, în slobozii întemeiate chiar de domnii țării, din vremea lui Ștefan cel Mare pînă în secolul al XVI-lea și al XVII-lea. Acestui proces de infiltrațiune a rutenilor îi răspunde așezarea numeroaselor sate românești în Galiția, unde le cîrmuiește *jus valachicum*, sau emigrația peste Nistru, care va spori în timpurile moderne. Populația slavă s-a amestecat de altfel tot mai mult cu românii, în vreme ce aceștia coborau din munții unde își găsiseră adăpost înaintea năvălirilor, astfel cum s-a întîmplat și în alte regiuni ale vechii Dacii.³⁹

*În această privință trebuie să ținem seamă de pasajul din cronica lui Dlugosz, în care, vorbind de întîiul conflict al polonilor cu un voievodat moldovenesc, despre care vom aminti mai jos, se menționează că „valahi” veniți din Italia, au ocupat țara rutenilor, adoptînd obiceiurile și legea lor.*⁴⁰ *Această afirmație 'trebuie pusă în legătură cu știrea mai veche, din cronica lui Nestor, despre cucerirea țării slavilor de către „volochii”, înainte de năvălirea ungurilor.*⁴¹ E și aci o tradiție care se păstrează, reprodusă de două izvoare deosebite la un interval de aproape patru veacuri. În orice caz, pasajul din cronica lui Dlugosz poate fi considerat ca o confirmare a textului mai vechi al cronicei rusești, în înțelesul ce i-l dăduse Xenopol.⁴²

Va fi fost și infiltrația elementului românesc din Ardeal, a cărui expresiune politică doar o constituie descălecatul; ea a întărit între Carpați și Nistru elementele autohtone. Din veacul al XII-lea, fugarul Andronic Comnenul era oprit la marginile Galiției de păstori „vlahi”, care ar putea să fi răpus încă un secol mai devreme pe călătorul scandinav pomenit de piatra de la Sjonhem.⁴³ Iar de la sfîrșitul celui de al XIII-lea, nume românești apar în actele notariale de la Cafă în Crimeia; ba „Mărioara”, atestată acolo la 1290, e și „ungureancă”, ceea ce dovedește că a ajuns la Cafă, ea sau părinții ei, venind din ținuturi de la vest, aflate în dependența politică a coroanei ungurești.⁴⁴

³⁷ Nu e de respins ipoteza unei confuzii între acest voievod al Ardealului și miticul „crai Laslău” pomenit de una din versiunile descălecatului Moldovei: v. și mai departe, p. 165.

³⁸ Gr. Ureche și Simion Dascălul, ed. C. C. Giurescu, p. 11. Noțiunea de ținut pustiu și în cronicile ungurești din secolul XIV, în ce privește Moldova: Schwandtner, *Scriptores Rerum Hungaricarum*, Viena, 1766, I, p. 245.

³⁹ E. Petrovici, *Daco-slava*, „Dacoromania”, X, II, 1943, p. 233 și urm.

⁴⁰ Dlugosz, *Historiae Polonicae*, Francoforti, 1711 I, col. 1122, v. *Anexă*.

⁴¹ Cf. *Cronica* lui Nestor, ed. Popa-Lisseanu, *Isv. Ist. românilor*, VII, p. 47.

⁴² *Une énigme historique: les Roumains au Moyen Âge*, p. 83 și urm.

⁴³ Astfel o interpretează și N. Drăganu, *Ancienneté et expansion des Roumains*, „Balcania”, VI, 1943, p. 446.

⁴⁴ Cf. *Vicina et Cetatea Albă*, p. 134-135.

Toponimia păstrează însă urme numeroase ale neamurilor năvălitoare, care au stăpînit înainte de descălecare: cumanii (Comănești, Vaslui), alanii sau *iașii*, tătarii (Tătărenii, Tătărași). Stăpînirea alanilor sau iașilor, vasali ai imperiului tătăresc, se poate constata în partea de răsărit a Moldovei și după mărturia unui document de curînd descoperit, elogiul rostit la 1273 de un retor bizantin, al împăratului Mihail VIII Paleologul.⁴⁵ Vom reveni îndată asupra acestui text. Numele și originea etnică a Brodnichilor nu au putut fi încă lămurite. În sfîrșit, odată cu românii din Ardeal și Maramureș, unguri și secui au coborît prin pasul Oituzului și valea Troțușului în ținutul Bacăului, fie că ciangăii de astăzi sunt coborîtori din ei, sau că alcătuiesc urmele altor populații, pecenegi sau cumani, trecute la legea creștină, care au sălășluit în Moldova.

„Spre Moldova, ne spune un studiu recent, umblau negustorii ardeleni încă înainte de întemeierea Principatului: orașele Moldovei, anterioare descălecării lui Dragoș, ca Baia, Șiret, Suceava, poate și altele, au fost întemeiate de sași.”⁴⁶

Toate aceste realități necontestabile de ordin demografic contrazic categoric imaginea Moldovei, țară pustie, locuită de-abia de la descălecare.

Dar nici din punct de vedere politic, această versiune nu se poate menține. Ipoteza unei stăpîniri a principilor ruși din Halici nu se poate susține decît într-o mică parte a țării și pentru prea scurtă durată. Lăsăm de asemenea la o parte unele indicii, păstrate de tradiții tîrzii, cum sunt de pildă autonomiile locale, menționate de Dimitrie Cantemir în părțile Cîmpulungului din Bucovina, sau în acelea ale Vrancei și ale Tigheciului; e însă probabil că privilegiile acestor mici ținuturi sunt supraviețuiri ale unor formațiuni politice mai vechi, cuprinse pe urmă în hotarele voievodatului.⁴⁷ Ar fi de amintit moneda deosebită a Cetății Albe din veacul al XV-lea, care și ea arată o autonomie locală, confirmată de documentele italiene care vorbesc de tratative cu „*dominus et communitas Mocastri*”, aproape ca despre o putere suverană, într-o vreme cînd orașul aparține totuși cu certitudine voievodului Moldovei.⁴⁸

Episcopatul de Milcov, reînființat în locul celui cuman la 1347, arată de asemenea o ordine politică în legătură cu expansiunea regatului Ungariei, în Moldova de Jos. Rămîne însă nelămurit - poate numai ca o simplă potrivire, poate totuși ca ceva mai mult, numele slujbașului tătar „Ymor, filius Molday”, pomenit în relațiunea unui călugăr franciscan din Crimeea la 1286.⁴⁹

Sunt însă alte împrejurări care nu pot fi trecute cu vederea. Acestea sunt însemnările păstrate în cronica polonă a lui Dlugosz, scrisă pe la jumătatea veacului al XV-lea, deci destul de apropiată, ca izvor, de data evenimentelor din jurul descălecării. Ea amintește mai întîi că în 1325, în lupta împotriva comitelui de Brandenburg, polonii au primit ajutor de la „popoarele vecine, ruteni, valahi și lituanieni”, valahii fiind în acest caz acei din Moldova. Regretatul I. Minea, comentînd această informație, presupunea că statul românesc, aflat atunci în partea de nord a Moldovei, va fi fost același în care a fost găsit, la 1308, Otto de Bavaria, pretendent la tronul Ungarii prins de voievodul Ardealului și încredințat de el unui voievod român, din țara căruia a putut pe urmă trece în Rusia Roșie (Galiția) și apuca astfel calea întoarcerii.⁵⁰ Aceasta rămîne o ipoteză; vom avea prilejul să revenim asupra ei.⁵¹ E de văzut dacă schismaticii din afară de marginile Transilvaniei, cari sprijină pe răsculații ardeleni în 1319, cum înseamnă un document pontifical, sunt români din Moldova sau din Țara Românească;⁵² dar prezența valahilor, vecini ai Poloniei la 1325, contribuie la lămurirea celeilalte știri și mai surprinzătoare, pe care o aflăm tot în cronica lui Dlugosz, cu privire la o

⁴⁵ Cf. I. Previale, *Un panegirico inedito per Michèle VIII Paleologo*, „Byz. Zeitschrift”, XLII, 1942, p. 36 și nota mea *Les Roumains aux Bouches du Danube à l'époque des premiers Paléologues*, ce urmează a apărea în „Revue hist. du Sud-Est Européen”, XXII.

⁴⁶ C. Racoviță, *Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei*, (1387-1432), „Revista istorică română”, X, 1940, extras, p. 88.

⁴⁷ *Descriptio Moldaviae*, Ed. Acad. Române, p. 123 și urm.

⁴⁸ Cf. studiul meu *Vicina II*, „Revue hist. du Sud-Est Européen”, XIX, 1, 1942, p. 160-161.

⁴⁹ Textul în P. G. Golubovich, *Biblioteca bio-bibliogr. dell'Oriente francescano*, II, p. 444-45.

⁵⁰ I. Minea, *Informațiile românești ale cronicii lui Ian Dlugosz*, Iași, 1926, p. 11-12.

⁵¹ V. mai departe, p. 182-183.

⁵² Șt. Pascu, *Contribuțiuni documentare la istoria românilor*, p. 19; A. Filipașcu, *Voievodatul Maramureșului*, „Transilvania”, 76, p. 11 a extrasului.

expediție polonă în Moldova la 1359 și la înfrângerea suferită de ea într-o pădure din țara Șipenițului, prolog al aceleia din Codrul Cosminului în vremea lui Ștefan cel Mare. E desigur un fapt ciudat, că data indicată cu deosebită precizie pentru aceste evenimente este tocmai aceea, admisă de cronologia oficială pentru descălecatul lui Bogdan. Mai era deci, în afară de „marca” întemeiată de Dragoș, și altă Moldovă, o țară supusă influenței polone, pe lângă aceea aflată în dependența Ungariei? E de altfel de remarcat că în 1349, după ce a avut loc expediția voievodului Transilvaniei la răsărit de Carpați, Galiția a trecut în stăpânirea regelui Poloniei.

Ar fi să lungim însă prea mult această discuție, dacă am reproduce toate părerile formulate cu privire la această expediție și la data din cronica lui Dlugosz. Ele se pot găsi în studiul recent al d-lui C. Racoviță.⁵³

Este sigur că avem a face cu o confuzie - în orice caz de persoane - voievodul Ștefan și fiii săi, Ștefan și Petru, pomeniți cu acest prilej de Dlugosz, având nume identice cu ale Mușăteștilor care au domnit mai târziu în Moldova unită. Dar afirmația precisă a cronicelor polone, că bătălia a avut loc în timpul domniei regelui Casimir, - deci înainte de 1370, - sprijinită pe mărturii contemporane,⁵⁴ și ajutorul ce l-ar fi căpătat Petru de la „provincialii unguri” - în acest caz ostași ai lui Dragoș sau ai lui Sas, dacă nu chiar ai lui Bogdan răsculatul - fac verosimilă ipoteza că a existat totuși în partea de nord a Moldovei o formațiune politică mai veche, care va fi cuprins și țara Șipenițului; ea trebuie să fie aceeași care a trimis, cu un sfert de veac înainte, ostașii ei în ajutorul regelui Poloniei.⁵⁵ Argumentul că ungurii nu puteau lupta atunci împotriva polonilor, deoarece regele Ludovic era aliatul și moștenitorul desemnat al regelui Casimir,⁵⁶ cade, dacă „provincialii unguri” pomeniți de Dlugosz sunt maramureșenii, mai ales acei ai lui Bogdan, răzvrătit împotriva Ungariei, dar chiar și ceilalți ai lui Dragoș, trecuți încă de la 1343, sau 1345,⁵⁷ peste munți, se aflau față de Coroana ungurească într-o situație de dependență, dar și de autonomie. Strajă înaintată împotriva tătarilor, ei se puteau totuși amesteca în alte certuri fără a urma întocmai directivele politicii regale.

În sprijinul acestei presupuneri, a existenței unor stăpâniri teritoriale moldovenești înainte de întemeierea voievodatului ce era să le cuprindă pe toate, mai vine și faptul că actele de omagiu, încheiate de voievozii Moldovei la sfârșitul secolului al XV-lea, au de fiecare dată nevoie de o garanție deosebită a boierilor. „În Moldova, ne spune d. C. Racoviță, exista o rînduială constituțională, dacă putem s-o numim așa, și anume nici un act de oarecare însemnătate nu putea fi dat de Domnul țării fără a purta și asentimentul boierilor din divan (sau, mai propriu, consiliul suprem). Chiar actele de donare sau întărire de moșii trebuiau să fie însoțite de pecetea boierilor; ba chiar, pentru că actele erau de o deosebită însemnătate, boierii dădeau un act independent... Uneori boierul (sau respectiv boierii) era considerat ca un reprezentant al țării, independent de domnitor, chiar având mai multă continuitate decât acesta din urmă.”⁵⁸ Nu e logic să tragem de aci concluzia că această concepție nu e decât urmarea firească a subordonării puterilor locale, a micilor stăpâniri regionale voievodului unificator, coborât prin „descălecarea” în mijlocul lor, subordonare condiționată însă de sfatul și colaborarea în treburile țării?

Dacă socotim îndreptățită această interpretare, ni se lămurește și rostul povestirii istorice a descălecatului în țară pustie și al vânătorii mitice a zimbrului lângă apa Moldovei. Legenda mi se pare a răspunde nevoii de a spori prestigiul noii domnii - de o parte legînd-o de o întâmplare minunată, în stilul basmelor din jurul întemeierii stăpînirii maghiare, spre a o ridica la o situație

⁵³ C. Racoviță, *Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei (1387-1432)*, *ibid.*, extras, p. 4 și urm. Cf. și I. Nistor, *Lucius Aprobianus, eroul Țării Șipenițului*, „An. Ac. Rom.” Mem. Secț. Ist. s. 3, XXIII, 1940-41, p. 133 și urm.

⁵⁴ Dlugosz arată limpede (*op. cit.*, I, col. 1121) că după înfrângerea suferită de la valahi a izbucnit ciuma în Polonia (1360).

⁵⁵ ⁵¹ D-I I. Nistor, *op. cit.*, p. 150 și urm., crede că Ștefan și Petru erau nepoții lui Bogdan și că acest voievodat e tot o creațiune maramureșeană. După cum se va arăta mai departe, e desigur mai vechi decât trecerea maramureșenilor în Moldova.

⁵⁶ I. Dabrowski în *Dzieje polski sredniowiecznej*, apud. Racoviță, *ibid.*, p. 8.

⁵⁷ Pentru 1343, Șt. Pascu, *Contribuțiuni documentare la istoria romanilor în sec. XIII și XIV*, Univ. Cluj-Sibiu, Bibl. Instit. de Ist. Națională, XIX, Sibiu 1944, p. 28. Pentru 1345-46, I. Moga, *Voievodatul Transilvaniei*, p. 60.

⁵⁸ C. Racoviță, *ibid.*, p. 35.

asemănătoare puterii suzerane, cel puțin în ce privește originile ei; iar de alta, cu un tîlc de politică internă, tăgăduind existența formațiunilor politice anterioare și făcînd să porceadă totul de la descălecarea, de la cucerire, cum au făcut regii normanzi în Anglia cucerită de ei. Această versiune a descălecatului ar fi deci ca un fel de *Domesday Book* al istoriei moldovenești.

În acest caz, tradiția istorică are aci un înțeles politic, care însă nu trebuie să ne ascundă realitățile pe care se străduiește să le acopere. Ea cuprinde un element pozitiv și confirmat de texte și documente contimporane; expansiunea nobilimii românești din Maramureș, în căutarea unei așezări nouă, în care vechile ei libertăți să nu fie încălcate de autoritățile ordinei feudale a Ungariei; dar trebuie întregită cu știrile care ne arată existența unor stăpîniri locale, slavo-române, în vremea egemoniei tătărești, ce au contribuit pe urmă la alcătuirea aristocrației noului voievodat, împreună cu „feciorii de domi” coborîți din Maramureș.

Este de altfel întocmai imaginea, pe care tradiția istorică ne-o dă în privința întemeierii Țării Românești. Istoricii mai noi constată fenomenul de concentrare a autorității în mîinile voievozilor de la Cîmpulung și Argeș, socotindu-l un proces intern, fără intervenția nici unui factor politic din afară, sau - într-o nouă versiune - în sprijinul legăturilor politice și fiscale cu hanul tătăresc al Kipciacului. În această privință e caracteristic faptul că elogiul retorului bizantin despre Mihail Paleologul din 1273, pe care l-am amintit mai sus,⁵⁹ pomenește despre sporul influenței acestui împărat în „pămîntul nesfîrșit al dacilor”, pe care îl așează în vecinătatea „Panonianului” - deci a Ungariei - și a alanilor, cari știm că ocupau o parte din Moldova. Aluzia privește desigur stăpînirile românești dintre Carpați și Dunăre, a căror însemnătate reiese astfel din chiar textul elogiului. Dar nimic nu se opune ca elementul de polarizare să fie și aci, cum arată tradiția, un fruntaș politic descălecat din Ardeal, la o dată la care putem constata că se restrîng privilegiile populației românești - deci, în ultimă analiză, din motive identice aceluia care determină mai tîrziu răzvrătirea și trecerea peste munți a lui Bogdan și a tovarășilor săi. Astfel privite, cele două întemeieri de state românești de la sfîrșitul Evului Mediu nu ne mai înfățișează contrastul, pe care unii istorici l-au accentuat atît de puternic în lucrările lor. Ele ni se prezintă mai degrabă într-o dezvoltare paralelă, care porcede în mod logic din condiții asemănătoare, și prin aceleași etape ale evoluției politice: mici stăpîniri locale, cuprinse în sfera de influență a coroanei ungurești, pe urmă în aceea a hanatului tătăresc din Rusia de miazăzi, și unite într-o singură formațiune politică de un element de conducere „descălecat” din Ardeal, odată cu încălcarea populației românești de acolo, de autoritățile și instituțiile ordinei feudale străine. Că procesul a fost dublu și nu unic, că a dus la întemeierea a două principate și nu a unui singur, acesta se lămurește, cum ne-a arătat de curînd d-l P. P. Panaitescu,⁶⁰ prin condițiile geografice și geopolitice deosebite, care orientează cursul apelor și interesele economice ale Munteniei spre valea Dunării și acele ale Moldovei spre țărmul Mării. Se mai adaugă desigur și faptul, care nu trebuie nesocotit, că tătarii au stăruit mai mult în părțile Moldovei decît în ținuturile Țării Românești, deoarece hotarul lor, arătat cu precizie de hărțile navigatorilor italieni, se oprișe, în prima jumătate a veacului al XIV-lea, la gurile Dunării. Nu e deci nimic extraordinar ca în Moldova, condițiile politice, favorabile descălecatului și unificării, să se fi oferit cu jumătate secol mai tîrziu decît în principatul vecin.

ÎNCHEIERE

Ne putem deci întreba în concluzie ce loc putem face, în alegerea și folosirea izvoarelor, tradiției istorice a descălecatului, ce anume să socotim temeinic și ce să lăsăm la o parte, ca element legendar sau ca adaus al unei invenții literare tîrzii?

⁵⁹ Cf. I. Previale, *Un panegirico inedito per Michele VIII Paleologo*, „Byz. Zeitschrift”, 1942, p. 36, v. și n. de la p. 142. Faptul că în text e vorba de „pămîntul nesfîrșit al dacilor”, menționîndu-se deosebit „Panonianul” și „Alanul”, arată că aceștia din urmă reprezintă stăpîniri unitare și organizate, pe cînd teritoriul locuit de români e o unitate doar geografică, nu încă politică. Aceasta corespunde de altfel în totul datelor cunoscute ale istoriei.

⁶⁰ *De ce au fost Țara Românească și Moldova țări separate*, „Revista Fundațiilor Regale”, V, 1938, p. 560 și urm.

Problema e desigur din cele mai complexe. Faptul sigur e că tradiția, dacă răspunde unor împrejurări reale, nu redă decît în parte starea adevărată a lucrurilor.

În primul rînd, tradiția noastră istorică este exclusiv *politică* și, după cum am văzut din exemplul Moldovei, nu fără unele tendințe. Factorul *economic*, atît de important în procesul de alcătuire a celor două state românești, nu află în ea nici o mențiune, însemnătatea sa e totuși atît de evidentă, după numeroasele lucrări⁶¹ care au descris amănunțit rostul drumurilor de negoț ce străbat teritoriul nostru la sfîrșitul Evului Mediu, că este aproape de prisos să mai stăruim asupra lui.

Această latură a problemei se întrevade deosebit de limpede în procesul de dezvoltare a statului moldovenesc. Deceniul al patrulea al veacului al XIV-lea aduce într-adevăr aci o întorsătură hotărîtoare; e de ajuns să ne amintim că în 1343, cînd poate să se fi produs întîia expediție ardeleană la răsărit de Carpați împotriva tătarilor, din care a rezultat și descălecatul lui Dragoș, s-au rupt relațiile între acești tătari și coloniile genoveze și venețiene din Crimeea și de la Marea de Azov. Asediul neizbutit al cetății Cafa, care va răspîndi asupra Europei flagelul ciumei negre, înseamnă totdeodată și întreruperea unei înfloritoare legături comerciale și tăierea, cel puțin momentană, a unor căi însemnate ale traficului internațional spre centrul și răsăritul Asiei. La 1344, o solie venețiană la curtea Hanului apucă drumul de uscat, pe la Lwov în Galiția. De-abia cîțiva ani mai tîrziu, hotărîrea comună a celor două republici italiene de a înceta negoțul cu tătarii va fi părăsită, și rivalitatea lor tradițională le va îndemna să reia vechile legături cu stăpînitorul Oardei de Aur.

Negoțul nu poate să renunțe însă la drepturile sale; cînd o cale i se închide, el caută în mod necesar alta, care să o înlocuiască. Succesiunea evenimentelor confirmă această regulă: de la 1349, Galiția (Rusia Roșie) cu orașele ei, centre puternice ale negoțului german în răsărit și etape de pătrundere continentală ale mărfurilor Hansei, trece în stăpînirea regelui Poloniei. Polonia și Ungaria, aliate în lupta de cruciată împotriva paginilor tătari și lituani, se întîlnesc totuși ca rivale în tendința de a controla noul drum moldovenesc, care coboară spre limanul Nistrului și Marea Neagră, legînd negoțul german din Polonia și Galiția de navigația italiană a coloniilor genoveze și venețiene.

Statul românesc mai vechi, al Basarabilor, își întinsese hotarul pînă la gurile Dunării, lăsîndu-și numele Basarabiei, Bugeacul de mai tîrziu. Dar regiunea geografică dintre Carpați și Nistru, străbătută de noua cale de negoț, își aștepta stăpînul. Mai mult decît urma zimbrului fugărit în valea Moldovei, aceste împrejurări economice chemau descălecatul.⁶² Vigoarea expansiunii românești din munții Ardealului și Maramureșului l-a făcut posibil; dorul de viață liberă și apărarea de privilegii, de către Bogdan și „feciorii de domni” care îl înconjurau l-au realizat, unind micile puteri locale în marginile celei dintîi formațiuni de stat, care a dat Moldovei o individualitate politică. Tradiția istorică a descălecatului nu cuprinde deci decît o parte a împrejurărilor reale, din care se explică și se lămurește întemeierea țării moldovenești; ea are totuși valoarea unui simbol, deoarece reține trăsătura esențială a acestui proces istoric, caracterul de întemeiere românească al noiei alcătuirii politice.

Aceeași concluzie poate fi socotită valabilă și pentru tradiția istorică, mult mai discutată și mai nesigură, a Țării Românești. Nu putem afirma cu precizie că descălecătorul a fost Radu-Negru Vodă, sau dacă l-a chemat altfel; data de 1290 e foarte posibilă, dar nu avem nici un document contemporan care să o înregistreze. Știm însă sigur două lucruri: că în Transilvania, în ultimul deceniu al secolului al XIII-lea și al domniei Arpazilor în Ungaria, privilegiile și drepturile populației românești erau tot mai mult încălcate de noua ordine feudală. De altă parte, la miazăzi de Carpați începuse o acțiune de regroupare și de unire a micilor stăpîniri, risipite prin văi și peste plaiuri. Amîndouă aceste condițiuni fundamentale ale întemeierii statului, tradiția le cuprinde, în deosebitele ei versiuni; ea adaugă faptul, ce rezultă logic din dezvoltarea împrejurărilor, al plecării

⁶¹ Cf. P. P. Panaitescu, *La route commerciale de Pologne à la Mer Noire au Moyen Âge*, „Revista ist. română”, III, 1933, p. 172 și urm.; G. I. Brătianu, *Vicina et Cetatea Albă*, București, 1935, și bibliografia polonă la C. Racoviță, *op. cit.*, p. 71-72, fără să mai amintim cunoscutele lucrări ale d-lui I. Nistor.

⁶² Cf. G. I. Brătianu, *Origines et formation de l'unité roumaine*, p. 120 și urm.

unor frunzași ai vieții românești din Ardealul de miazăzi, peste munți, și al „descălecării” care încheagă într-o singură formațiune de stat cnezatele și voievodatele din dreapta și din stînga Oltului. Dimitrie Onciul, examinînd problema în cadrul preocupărilor sale de amănunțită cercetare a izvoarelor și după criteriile stricte ale criticii textelor, presupunea că tradiția descălecăturii din Moldova - fapt real și dovedit prin documente - a creat printr-un fenomen de influență literară o tradiție asemănătoare în analistica Țării Românești.⁶³ Este însă locul să ne întrebăm, acum cînd cunoaștem mai bine împrejurările politice din Ardeal, în primele veacuri ale stăpînirii ungurești, dacă nu cumva faptul real al descălecăturii Moldovei n-a fost determinat el însuși de exemplul altui fapt real, al unei alte descălecări, ce a avut loc cu o jumătate de secol mai devreme, din motive identice și cu rezultate asemănătoare.

Lipsesc desigur, din relațiunile ce ni s-au păstrat, temeiurile economice, totuși nu mai puțin evidente, în realitate, decît acele care au contribuit la întemeierea principatului Moldovei. Ele ne apar din nevoile negoțului orașelor săsești ale Ardealului, așa cum le arată tratatele încheiate în a doua jumătate a veacului al XIV-lea cu voievozii Țării Românești, din curentul navigației ce plutește în jos pe Dunăre spre deltă și mare, și dă viață porturilor de la gurile fluviului: Vicina - din ultimul sfert al secolului al XIII-lea, și Chilia, loc de încărcare a grînelor pentru genovezi și venețieni la 1359. Și aci se trag căi de negoț de-a-curmezișul văilor, care leagă muntele de „drumul fără pulbere” al Dunării. Aceste împrejurări, care cer o ordine de stat și îi determină întemeierea, nu sunt menționate de relațiunea descălecăturii lui „Negru-Vodă”; dar nici în aceea a întemeierii Moldovei, ele n-au aflat pomenire. Lipsa lor nu constituie deci un motiv de eliminare a tradiției, din seria izvoarelor istorice pe care trebuie să le cercetăm.

Rămîne totuși o deosebire: ipoteza, oricît ar părea de bine întemeiată, rămîne ipoteză, cîtă vreme nu putem aduce în sprijinul ei certificatul autentic al unei mărturii contemporane, care o prefăce în certitudine. Dar faimosul argument *ex silentio*, atît de des - și de greșit - invocat, în cercetarea originilor mai depărtate ale poporului român, și al lipsei unor izvoare care să-i dovedească existența pe pămîntul de care l-a legat istoria, nu trebuie să ne determine judecata nici în chestiunea întemeierii statelor create de inițiativa sa politică, atunci cînd în sfîrșit, după atîtea secole, s-au ivit condițiile favorabile închegării și dezvoltării lor.

Tradiția istorică a descălecăturii cuprinde în orice caz trei elemente temeinice, care în ultimă analiză o impun și acum atenției cercetătorilor.

1. Existența unor formațiuni politice locale, unificate de întemeierea voievodatului, care e menționată de relațiunea descălecăturii lui „Negru-Vodă”, e în orice caz o realitate ce ne lămurește procesul intern de dezvoltare și de organizare a statului în țările noastre. Ea ne arată de la început colaborarea a doi factori: autoritatea centralizatoare a întemeietorului și familiei sale, și elementele provenite din micile stăpîniri care i s-au închinat, dar își păstrează rosturile în sfatul domnesc și în gospodăria țării. Sunt de căutat aci originile acelei ordini „constituționale”, ce n-a fost concretizată în nici o „chartă”, mare sau mică, de privilegii sau de libertăți (încercările de această natură fiind mai tîrzii), dar constituie o latură esențială a obiceului pămîntului și o înfățișare specifică a istoriei politice românești. Tot prin aceste împrejurări se definește mai precis îndoitul izvor al puterii domnești în întîile vremuri ale existenței noastre de stat, ereditatea și alegerea. Aceasta din urmă ne apare astfel, ca și în istoria mai veche a Imperiului din timpul dinastiilor saxone și franconiene,⁶⁴ drept o ratificare solemnă prin reprezentanții calificați ai intereselor țării, a desemnării moștenitorului, din „os domnesc”, - fiu sau frate - de către voievodul în funcțiune. Mai tîrziu, ideea dinastică a slăbit și a rămas procedura alegerii din rîndurile aristocrației, dar aceasta este altă problemă, care depășește cadrul - și așa destul de întins - al acestei cercetări.⁶⁵

2. Originea ardeleană a întemeierii statelor noastre dunărene e de asemenea un fapt ce trebuie reținut, confirmat în mod precis de documente în cazul descălecăturii Moldovei, pomenit numai de tradiție în acel al Țării Românești. El se află însă pe linia logică a unei dezvoltări istorice, care

⁶³ D. Onciul, *Originele Principatelor Române*, p. 64.

⁶⁴ Cf. F. Rösig, *Mittelalterliches Kaisertum und die Wende der europäischen Ordnung (1197)*, în *Das Reich und Europa*, p. 28.

⁶⁵ V. art. meu *Ideea voievodală*, conferință la Universitatea Liberă (sub tipar).

răspunde și procesului de expansiune demografică a elementului românesc, și intereselor economice determinate de rețeaua de drumuri ale negoțului, și a nevoii de a da o formă proprie de stat încercărilor de unificare politică, provenite din inițiativa străină a coroanei ungurești, sau - poate - și din legăturile, de prietenie sau de adversitate, cu cealaltă putere ce mărginește la acea vreme orizontul nostru politic: hanatul tătăresc al Kipciakului.

3. În sfârșit, această tradiție aduce, în ce privește cu deosebire Moldova, o mărturie neîndoieală a creațiunii românești, pe care o reprezintă existența acestei țării, în hotarele ce le-a atins, dacă nu din primul moment al descălecării, dar în orice caz în etapa imediat următoare, și pe care le-a păstrat, cu vicisitudinile ce nu se puteau înlătura, în decursul jumătății de mileniu al istoriei ei de stat independent.